

19608

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

**MEHMET AKİF ERSOY'UN GÖRÜŞLERİNİN
SOSYOLOJİK ANALİZİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman
Doç. Dr. Zeki ERDOĞMUŞ

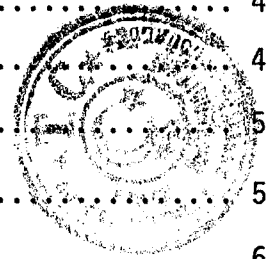
Hazırlayan
İbrahim KIR

**Y.E. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ELAZIĞ — 1988

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	
I. GİRİŞ.....	1
II. HAYATI, SOSYAL KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	
A. Hayatı.....	8
B. Sosyal Kişiliği.....	16
C. Eserleri.....	23
1. Safahat.....	24
2. İstiklâl Marşı.....	25
III. MEHMET AKİF'İN DÜŞÜNCE SİSTEMİNİ ETKİLEYEN SOSYO-KÜLTÜREL VE SOSYO-POLİTİK FAKTÖRLER	
A. Ondokuzuncu Yüzyılın Sonlarıyla Yirminci Yüzyılın Başlarında Osmanlı Toplumunun Genel Yapısı.....	30
B. Mehmet Akif'i Etkileyen Düşünürler.....	35
C. Mehmet Akif'in Etkilendiği Düşünce Sistemleri.....	39
1. İslâmcılık.....	39
2. Türkçülük.....	41
3. Batıcılık (Garpcılık).....	43
4. Sosyal Meslekçilik.....	45
5. Osmanlılık.....	45
6. Sosyalizm.....	46
IV. MEHMET AKİF'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ	
A. İlim ve Yöntem Anlayışı.....	49
1. İlim Anlayışı.....	49
2. Metodoloji Anlayışı.....	55
B. Sosyoloji (İctimaiyat).....	59
C. Toplum (Cemiyet).....	63

	<u>sayfa</u>
1. Toplumun Tanımı ve Yapısı.....	63
a. Toplumun Tanımı.....	63
b. Toplumun Yapısı.....	63
2. Toplumun Bir Ferdi Olarak İnsan.....	66
a. İnsanın Mahiyeti.....	66
b. İnsan Sınıflaması.....	67
C. Millet.....	73
1. Milleti Meydana Getiren Unsurlar.....	73
a. Din.....	74
b. Vatan.....	75
c. Tarih.....	80
d. Dil.....	83
e. Soy.....	86
2. Akif'in Milliyetçilik Anlayışı.....	91
D. Devlet.....	97
1. Devlet Yönetimi ve İdeal Tip Olarak Hz. Ömer'in Devletçilik Sistemi.....	97
2. Hak ve Adalet.....	104
3. Kanun ve Meşruiyet.....	108
4. Devlet Yönetiminde Baskı (İstibdat).....	110
5. Meşrutiyet ve Hürriyet.....	114
a. Meşrutiyet.....	114
b. Hürriyet.....	117
6. Siyaset ve Siyasî Partiler.....	123
E. Sosyal Tabakalaşma.....	126
1. Halk Tabakası.....	127
2. Hayata Küskün Olan Ümitsiz Tabaka.....	127
3. Aydın Gençlik Olarak Bilinen Sefih Tabaka.....	128

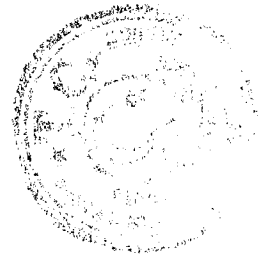

4. Aşırı Zevk ve Eglenceyi Alışkanlık Haline Getirmiş, Milleti Izdırabına, Ülkenin Felaketine İlgisiz Davranan Tabaka.....	129
5. Sosyete Tabakası.....	130
F. Aile.....	131
1. Ailenin Toplumdaki Yeri ve Önemi.....	131
2. Evlenme ve Boşanma.....	133
3. Kadın ve Aile.....	137
4. Çocuk ve Aile.....	139
G. Din ve Ahlāk.....	142
1. Din.....	142
a. Dinin Sosyal Hayattaki Fonksiyonu.....	142
b. İslām Dini.....	146
2. Ahlāk.....	153
İslām Ahlākı ve Fazileti.....	154
H. Sosyalizasyon.....	159
1. Sosyalizasyonun Önemi.....	160
2. Çocukların ve Gençlerin Sosyalizasyonu.....	161
3. Öğretmenin Sosyalizasyondaki Yeri.....	162
4. Resmi Eğitim ve Öğretim Kurumlarının Sosyalizasyondaki Yeri...165	
I. Ekonomi.....	168
1. Çalışmanın Önemi.....	168
2. Geçim ve Kazanç.....	171
3. Yardımseverlik ve Para.....	173
İ. Yerleşme Tipleri.....	174
1. Köy.....	174
2. Kent.....	177

Sayfa

J.	Sosyal Değişme.....	181
1.	Sosyal Sapma.....	181
2.	Sosyo-Kültürel Çözülme.....	182
a.	Maddi Kültür Unsurlarındaki Çözülme.....	182
b.	Manevi Kültür Unsurlarındaki Çözülme.....	185
3.	Doğu ve Batı Kültürleri Arasındaki Etkileşim.....	198
a.	Kültürel Etkileşim ve Modernleşme.....	198
b.	Medeniyet Kavramı.....	202
4.	Sosyal Değiştirme.....	205
a.	Toplumun Kurtuluş Çareleri.....	205
b.	İstiklâl (Bağımsızlık).....	232
V.	SONUÇ.....	235
VI.	KAYNAKLAR.....	251.

Ö N S Ö Z

Toplumların hayatında büyük düşünür ve sanatçıların önemli bir yeri vardır. Toplumların buhranlı dönemlerinde bu önem daha da belirginleşip artmaktadır. Büyük bir düşünür ve sanatçı olan Mehmet Akif Ersoy bir ölümle beraber yeni bir doğuşun gerçekleştiği, bir ağacın devrilip kökünden yeni bir filizin çıktığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu, toplumumuzun nice badireler atlatarak çok hızlı bir değişim geçirdiği bir dönemde yaşamıştır. Akif, bu buhran ve kargaşa ortamında Türk toplumuna fikirleri ile yön vermeye çalışmış, halkı sevmenin, onunla bütünleşmenin örneğini göstermiş, milletin dert ve ıstırabına çare aramış, büyük düşünürlerimizden biridir. Onun için Akif, milletimizin gönlüne taht kurarak, anıtlamış ve halkımızın sinesinde bayraklaşmıştır.

Akif, vatan ve millet sevgisinin; haksızlığa, ve kötülüğe karşı direnme gücünün; hürriyet ve istiklâl aşkının bir simgesidir.

Bu, araştırmada Mehmet Akif Ersoy'un fikirleri sosyoloji açısından açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmalarım sırasında kıymetli fikir ve görüşleri ile beni aydınlatan, benden hiçbir zaman desteğini ve yardımını esirgemeyen, araştırmamı yöneten, tez danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Zeki ERDOĞMUŞ'a en içten teşekkürlerimi arzederim.

İbrahim KIR

ELAZIĞ - 1988

I- G I R İ Ş

Her milletin tarihinde, kendisini millete adamış, milletinin varlığını sürdürmesi için çile ve ıstırap çekmiş, her zorluğa göğüs germiş, fedakârlıklara katlanmış, topluma en zayıf anında düşüncesi, ilmi, irfanı, fikirleri ve sanatı ile ışık tutmuş büyük insanlar, düşünürler, önderler ve sanatkârlar vardır. Bu düşünürlerin toplumun düşünce sisteminde, kültürel varlığında, siyasi ve sosyal hayatında seçkin bir yeri, ayrı bir değeri bulunmaktadır. Bu kişiler geçmişin kültürünü, günümüze ve geleceğe aktarmada birer kültür köprüsü görevini yürütürler. Bunları tanımak ve tanıtmak toplumların varlık ve devamı için yapılması gereken yerinde bir görevdir.

Mehmet Akif de toplumumuzun yetiştirdiği seçkin düşünürlerden biridir. Onun düşünce sistemini tanımak, geçmiş kültür mirasımızı çok iyi tanıyarak, bu günkü durumumuza çeki düzen verip, geleceğe ümitle bakmak demektir. Onu tanımak kendimizi tanımaktır. Onu tanımak, inanç ve ideallerimizi, milli değer ve varlığımızı ve o dönemin toplum yapısının birçok temel özelliklerini iyi bir şekilde öğrenmek demektir. Bu büyük düşünce, sanat ve mücadele adamını, bugün her zamankinden daha çok tanımaya ve tanıtmaya ihtiyacımız vardır. Çünkü ecdadını tanıyan yeni nesil geçmişinden kuvvet almaya, güven duygusunu geliştirmeye, zararlı fikir akımlarının yıkıcı etkisine kapılmamaya, kendisi, ailesi ve toplumu için elverişli olan düşünce sistemini geliştirmeye kaynaklık eden, değerli bir kültür hazinesinden faydalanma fırsat ve imkânını elde edecektir. Onun eserlerini okuma, çağımızın Türk gençliğinin milli duygularını geliştirmelerine, inanç, ideal ve değerlerimize daha sıkı bağlanmalarına, vatan ve milletimizi daha çok sevmelerine yardımcı olacaktır.

Mehmet Akif, birçok bilim adamı tarafından ele alınmış ve her yazar onu kendi ilgi alanına göre değerlendirmiştir. Ancak Mehmet Akif, hakkında yapılan çalışmaların çoğunun, edebiyat alanında yapıldığı dikkati çekmektedir. Bundan dolayı, bugün, bu seçkin düşünür toplumumuzda daha çok bir millî şair ve bir edebi şaheser olan İstiklâl Marşımızın yazarı olarak bilinmiş, onun sosyoloji alanındaki görüşleri üzerinde fazla durulmamıştır. Oysa Mehmet Akif büyük bir milli şair olmasının yanı sıra, büyük bir düşünür ve bir sosyologdur. Mehmet Akif sosyal çözülme içine giren, yok oluş tehlikesi ile karşı karşıya bulunan toplumumuzu, Orhan Türkdoğan'ın belirttiği gibi "gerçek bir reform yapısı içinde"¹ incelemiş, bu sosyal sistemin çöküş sebepleri üzerinde durmuş, Türk-İslam toplumunun kurtuluş çarelerini açıklamıştır.

Mehmet Akif, Türk toplumunun sosyal yapısını titizlikle inceleyen yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurucu meclisinde görev alan, bu yeni devletin temeli atılırken orijinal fikirler ve ilkeler ileri süren, yeni devletin kuruluşunda değerli katkılarda bulunan bir önder sosyal bilimcidir. Milli Mücadele ve Mütareke yıllarında Balıkesir, Kastamonu, Ankara, Konya ve Burdur'da yaptığı görevler, Sırat-ı Müstakim² ve Sebilürreşad³ dergilerinde başyazar olarak verdiği mücadele onun bu konudaki çabalarının açık bir göstergesidir. Bu suretle Mehmet Akif, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde, Milli Mücadele ve Mütareke yıllarında, Türkiye Cumhuri-

1- Orhan Türkdoğan, *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987, s. 68.

2- II. Meşrutiyetin ilanından sonra Akif'in yakın dostu Eşref Edip (Fergan) in İstanbul'da çıkardığı haftalık bir gazete.

3- Eşref Edip (Fergan) in 1912 de Sırat-ı Müstakim gazetesinin adını değiştirerek, 1963 yılına kadar yayınına devam ettiği haftalık gazete .

yeti'nin kuruluş aşamasında, kısaca düşünce hayatı boyunca daima siyasî ve sosyal görüşlerinden istifade edilmiş bir fikir adamıdır. Mehmet Akif'in Türk toplumunun yapısı, karakteri, kurum ve değerleri, idealleri, birliği, bütünlüğü, bölünmezliği ve ilerlemesi konusundaki görüşlerinden dün olduğu gibi bugün de ve gelecekte de faydalanabiliriz.

Bu çalışmada düşünce sistemimizde sosyal ve kültürel hayatımızda seçkin bir yeri olan Mehmet Akif'in sosyolojinin alanına giren fikirlerinin, özellikle edebiyat sosyolojisi ile din sosyolojisi alanlarına giren görüşlerinin, tarihi ve sosyal şartlar gözönünde tutularak sosyolojik açıdan bir analizinin yapılmasına çalışılmıştır.

Âmiran Kurtkan'ın belirttiği gibi genel olarak "Sosyoloji, sosyal münasebetlerle ve bunların teşkilatlanma tarzı ile ilgilenen bir ilimdir"¹ Akif'in eserlerini incelediğimizde sürekli olarak sosyal ilişkilere yer verdiğini, teşkilatlarla ve toplumun sorunları ile ilgilendiğini görmekteyiz.

Akif, İslam dinine yürekten inanan, fakat yobaz olmayan bir insandır. O birçok şiir, vaaz ve makalesinde din ve toplum ilişkilerini ve dini grupları incelemektedir. Akif'in toplumla ilgili görüşlerinin küçümsememeyecek bir kısmı, din sosyolojisi alanına girmektedir. Mehmet Taplamacıoğlu'nun belirttiği gibi "Din sosyolojisi, dinî toplumu, din ve toplum ilişkilerini ve dinî grupları inceler"²

1- Âmiran Kurtkan, *Sosyoloji*, üçüncü baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1980, s.1.

2- Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, (ikinci baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları: 121, 1975, s.110.

Edebiyat Sosyolojisi konusuna gelince, Sadık Kemal Tural'a göre bir edebiyat eserinin toplumdan aldıkları ile verdikleri açısından okuyucu ile arasında kurduğu karşılıklı ilişki, edebiyat sosyolojisinin alanına girer. Ona göre, bir ülkede edebiyatçı, yayıncı-dağıtımçı ve okuyucu üçlüsü arasındaki, özellikle de edebiyatçı ile okuyucu arasındaki karşılıklı ilişkiler, edebiyat sosyolojisinin sınırlarını çizer.¹

Nurettin Şazi Kösemihal'e göre de, edebiyat bilimi, edebiyat olgusunun bütünü, onun özel bir dalı olan edebiyat sosyolojisi ise, edebiyat eseri ile toplum hayatı arasındaki karşılıklı ilişkileri inceler. Ona göre, edebiyat eserinin nasıl bir fiziği, bio-psikolojisi varsa, onun bir de sosyolojisi vardır. Edebiyat eseri toplumdan soyutlanmış olarak düşünülemez. Edebiyat sosyolojisi, yazar, eser, basım-yayın-dağıtım kurum ve örgütleri ile okuyucu arasındaki karşılıklı ilişki ağını, kendine konu edinir.²

Lewis A. Coser'a göre ise, edebiyat bir sosyal olay bir sosyal kanıttır. Edebiyat ahlak ve tavırlar üzerine devamlı yorumlar getirir. Birer abide olan edebî şaheserler, insan ve insan toplumunun var oluş problemleri ile ilgilenir, sosyal ve kültürel şartlara has cevap tarzlarını, çözüm yollarını içlerinde bizim için korurlar. Ona göre, edebiyatçılar bir yeri, bir hareketin düzenini, yahut bir karakter çatışmasını bir gözlemci gibi tasvir ederler. Edebiyatçılar geniş bir alan tecrübesiyle olay-

1- Sadık Kemal Tural, *Zamanın Elinden Tutmak, Edebiyat Nazariyatı-Edebi Tenkit Örnekleri*, İstanbul: Ütüken Neşriyat A.Ş., 1982, s.176.

2- Nurettin Şazi Kösemihal, "Edebiyat Sosyolojisine Giriş", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, sayı: 19-20, (1964-1966), s. 10-26.

ları teşhis ve ispat etme, geniş hayal güçleriyle çağdaş problemleri belirleyip çözümler önerme yeteneğine sahiptirler. Coser, bunları belirttiikten sonra şu ilginç soruyu sormaktadır: "Artık bütün bunlardan sonra edebiyatın zengin kültür birikiminde kapalı duran kaynaklar, insan ve insan toplumunun yararı için, sosyoloji yolu ile neden kullanılabilir ve işlenebilir hale getirilmesin?"¹

Sadık Kemal Tural, Türkçe'de manzum türü eserlerin nesir türündekilere kıyasla daha fazla okunduğunu, halk şairlerinin dilden dile, kulaaktan kulağa nakledilerek yaşatıldığını, halk hikayelerinin manzum türünde yazıldığını, Akif'in Safahat adlı manzum eserinin, Süleyman Çelebi'nin Mevlüt adlı eserinden sonra Türkiye'de en çok basılan ve okunan kitap olduğunu belirtmektedir.²

Safahat, temel olarak, Akif'in "sanat toplum içindir" düşüncesine dayanmaktadır. Genellikle insanlar kendi sorunlarını dile getiren, duygularını terennüm eden, inanç, ideal ve değerlerini yansıtan eserleri daha çok okumaktadır. Bu özellik ".....anlayış ve davranış kalıbı arasında sıkı bir ilişki" nin olduğu biçimindeki Nihat Nirun'un görüşünü destekler niteliktedir.³

Burada Sulhi Dönmezer'in sosyoloji adlı eserinde yer verdiği şu gerçeği belirtmek yararlı olacaktır: "Edebi eserler sosyoloji için yalnız bir döküman olmakla kalmaz" aynı zamanda "toplumu yansıttıkları ölçüde,

1- Lewis A.Coser, *Sociology Through Literature*, (Second Edition) Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1972, s.XV-XVI.

2- S.K. Tural, a.g.e (adı geçen eser) s. 177.

3- Nihat Nirun, *Sistemantik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981, s. 177.

sosyolojinin kendisi" olmaktadır!¹

Bu analizde ağırlık Mehmet Akif'in baş eseri olan Safahat'a verilmiştir. Akif'in Safahat'ta olmayan fakat vaazlarında söylediği ve bazı dergilerde açıkladığı görüşlerinin yanı sıra, değişik düşünürlerin onun hakkında yayınladıkları eserlerden de yararlanılmıştır.

Bu tezin, metodolojik açıdan teorik temeli, genel sosyolojide yer alan ve Akif'in görüşlerini yansıtan bazı temel kavramları üzerine oturtulmuştur. Bir başka ifade ile, Akif'in toplumun yapısı, işleyişi, devamı, çözülmesi, bütünleşmesi ve problemleri ile ilgili görüşleri sosyolojide geçen konularla ilgili bazı temel kavramlar çerçevesinde ele alınarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Bu analizin teorik çerçevesini oluşturan kavramların, çağdaş sosyolojide genel kabul görebilen ve tez için de geçerli olan birer tanımları, metin içinde her kavramın ele alındığı alt bölümde yapılmıştır.

Bu analizde sosyal bilim kaynaklarında "arşiv araştırması" "kaynak tarama", "dökümanter teknik" gibi değişik isimlerle birbiriyle eşanamlı, olarak geçen araştırma tekniği kullanılmış, Akif'in kendisinin yazdığı eserlerden birinci elden bilgi toplamaya ve elde edilen bulguları yorumlamaya özen gösterilmiştir.

Bu analizde yer alan konular beş ana kısım içinde ele alınarak incelenmiştir.

Birinci bölümü "Giriş" oluşturmaktadır. İkinci kısımda Mehmet Akif'in hayatı, sosyal kişiliği ve eserleri incelenmiş, eserlerinden, Safahat ve is-

1- Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, (Dokuzuncu baskı), Ankara: Savaş Yayınları:

4, 1984, s. 21.

tıklal Marşı üzerinde özellikle durulmuştur. Analizin üçüncü kısmında ondokuzuncu yüz yılın sonlarıyla, yirminci yüz yılın başlarında Osmanlı toplumunun genel yapısı ve bu yapının Mehmet Akif'in düşünce sistemine etkileri ele alınmış, Akif'i etkileyen düşünürler kısaca tanıtılmış, ve onun etkilendiği ana düşünce akımları hakkında genel bilgi verilmiştir.

Bu analizin belkemiğini dördüncü kısım oluşturmaktadır. Bu kısımda Akif'in sosyoloji ile ilgili görüşleri etraflıca açıklanmaya çalışılmıştır. Akif'in ilim ve yöntem anlayışı, "ictimaiyat" olarak adlandırdığı sosyolojiyi kavrayış biçimi onun toplum, millet, devlet, sosyal zümreler (sosyal tabakalar), aile, din ve ahlâk, sosyalizasyon (eğitim), ekonomi, yerleşme tipleri, sosyal değişme ve sosyal değiştirme konularındaki görüşleri bu ana bölümde ayrı başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise, araştırmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

II. HAYATI, SOSYAL KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

A- H a y a t ı :

Mehmet Akif Ersoy'un hayatı ile ilgili bilgiler değişik kaynaklarda birbirine oldukça yakın nitelikte bulunmaktadır.¹

Mehmet Akif 1873 (H. 1290) yılında İstanbul Fatih'te Sarıgüzel mahallesinin Sarı Nasuh sokağındaki küçük bahçeli bir evde dünyaya gelmiştir.²

-
1. Mehmet Akif Ersoy'un hayatı ile ilgili bilgi şu kaynaklardan derlenmiştir
 - a. Ömer Rıza Doğrul "Mehmet Akif'in Hayatı" Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Ömer Rıza Doğrul (der.), (Yirminci baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1986, s. XI-XXII.
 - b. Eşref Edib (Fergan) *Mehmet Akif: Hayatı - Eserleri*, (ikinci baskı), İstanbul: Abdullah Işıklar Kitabevi, 1938, s. 32-265.
 - c. Hasan Basri Çantay, *Akifnâme (Mehmet Akif)*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1926, s. 13-20.
 - d. Mehmet Ertugrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1987, s. 1-33.
 - e. Osman Nuri Ekiz, *Mehmet Akif*, İstanbul: Toker Yayınları No: 1, 1985, s. 9-21.
 - f. Mustafa Özçelik, "Mehmet Akif Ersoy için Bir Biyografik Denemesi". *İlim Ve Sanat Dergisi*, Sayı: 10, (Kasım-Aralık 1986), s. 43-45.
 2. Ömer Rıza Doğrul "Mehmet Akif'in Hayatı" Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Ömer Rıza Doğrul (der) Yirminci baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1986, s. XI-XIII.

Babası ebced hesabıyla¹ tarih düşerek ona "Ragıyf" ismini vermiştir. "Ragıyf" Arapça bir çeşit ekmek anlamına gelmektedir. Ev ve mahalle halkı bu ismi anlayamadıkları için kullanamamışlar "Akif" e çevirmişlerdir.

"Akif" Kur'an'da yer alan ve "ibadet eden" anlamına gelen bir kelimedir. Onun adı nüfus kâğıdına da Akif olarak geçmesine rağmen babası onu "Ragıyf" diye çağırmaya devam etmiştir.²

Akif'in babası Mehmet Tahir Efendi'dir. Mehmet Tahir Efendi Kosava vilayeti, ipek sancağı, Şuşisa köyünden Nurettin Ağa'nın oğludur. Mehmet Tahir Efendi ipek'te biraz okuduktan sonra İstanbul'a gelerek Yozgat'lı Hacı Mehmet Efendi'den ders almış, kendi gayret ve çabası ile Fatih medresesi'nin (Üniversite) seçkin müderris (profesör) lerinden biri olmuştur. Buradan onun çok azimli, zeki, ve çok kuvvetli bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Tahir Efendi medresede arkadaşları arasında "Temiz Tahir Efendi" olarak tanınmıştır.³ Mehmet Tahir Efendi 1888 (H 1305) tarihinde ölmüştür.⁴

Akif'in annesi Hacce Emine Şerife Hanımdır. Hacce Emine Şerife Hanım hem anne, hem baba tarafından Buharalı'dır. Fakat kendisi Anadolu'da Tokat'ta dünyaya gelmiş ve orada büyümüştür. Emine Şerife Hanım Şirvanlı Derviş Efendi ile evlenmiş, Tokat'tan Amasya'ya oradan da İstanbul'a ge-

-
- 1- Türk, Arap ve Acem Edebiyatında bir olaya tarih düşmek için kullanılan ve rakamları harflerden ibaret olan bir hesap şeklidir.
 - 2- Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1987, s. 3-4.
 - 3- Ömer Rıza Doğrul, M.A. Ersoy, *Safahat*, a.g.yz. (adı geçen yazı), s. XII-XIII.
 - 4- M.E Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 2, 18

Terek Fatih'te Sarıgüzel mahallesindeki evlerine yerleşmiştir. Derviş Efendi'nin ölümü üzerine dul kalan Emine Şerife Hanım Akif'in babası Fatih Medresesi müderrisi Mehmet Tahir Efendi ile evlenmiştir. Akif'i doğurup insanlığa kazandırması, onun en büyük mutluluğudur.¹ Emine Şerife Hanım 1926 yılında ölmüştür.²

Akif, ilk öğrenimine, 1877 yılında henüz dört yaşında, doğduğu yer olan Fatih'teki "Emir Buhari" mahalle mektebi (okul) inde başlamıştır. Burada iki yıl okuduktan sonra 1879 da yine aynı semtteki Maarif Nezaretine (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlı ilkokula gitmiştir. Üç yıl okuyup ilkokulu bitirdikten sonra 1882 yılında Fatih Otlakçı Yokuşundaki Fatih Merkez Rüştiye (ortaokul) sine girmiştir. Oradaki hocaların Akifin üzerinde çok büyük etkisi olmuştur.

Akif rüştiyeye devam ederken bir yandan da başta babası olmak üzere birçok bilim adamından özel ders almıştır. Arap Hoca'nın yanında Kur'anı ezberlemeye çalışmıştır. Akif özellikle dil konusunda kendisini çok iyi yetiştirmiş, şiire karşı sevgisi de bu dönemde başlamıştır.

Akif rüştiyeyi bitirdikten sonra 1885 yılında Mürkiye'nin idadi (lise) kısmına başlamıştır. Bu arada Hocası Muallim Hacı'nın etkisinde kalarak edebiyatla ilgisini sürdürmüştür. Mülkiye'nin üç yıllık idadi kısmını bitirdikten sonra 1888 de iki yıllık yüksek kısmına yazılmış bir yıl devam etmiş, tam o sırada babasını kaybetmiş, arkasından da evleri yanmıştır. Bu iki acı olayla karşı karşıya kalan Akif ailesinin varlığını devam ettirme sorumluluğunu yüklenmek durumunda kalmıştır. Akif,

1- Ömer Rıza Doğru, M.A Ersoy, *Safahat*, a.g.yz., s. XI, XII.

2- M.E. Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 2-3.

Mülkiye'yi bitirdikten sonra iş bulamama endişesine kapılarak mezunlarına kolaylıkla iş verilir düşüncesi ile birkaç arkadaşı ile birlikte eski okulundan ayrılarak yeni açılan Mülkiye Baytar (Veteriner) Mektebi'ne yazılmıştır. Bu dönemde dini ahlaki konularda birçok şiir yazmıştır. Akif, iki yıl gündüzlü, iki yıl da Halkalı'da yatılı okuyarak 1893 de dört yıllık Baytar Mektebini birincilikle bitirmiştir. Aynı yıl Kur'an-ı ezberlemeyi tamamlamıştır. Akif, Baytar Mektebi'nde de dil derslerinde çok başarılı olmuştur. Okulun son iki sınıfında ciddi olarak şiirle uğraşmış birçok şiirler yazmış, fakat bunları sonra yırtıp atmıştır. Akif, Baytar Mektebi'nde, mesleklerinde iyi yetişmiş, pozitif ilim sahibi aynı zamanda dindar olan çok değerli hocalardan ders almıştır. Din bilgisini artırmış, pozitif ilimlerle yakından bağ kurmuş, cami hayatına laboratuvar hayatını eklemiştir.¹ Akif bu okul yıllarında güreş, taş atma yüzme ve koşu gibi sporlarla da uğraşarak ruh eğitimiyle, beden eğitimini birleştirerek sürdürmeye çalışmıştır. Akif mezun olur olmaz aynı yıl Ziraat Nezareti Umur-u Baytariye Şubesine (Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Şubesi) yedi yüz elli kuruş maaşla memur olarak tayin edilmiştir.³

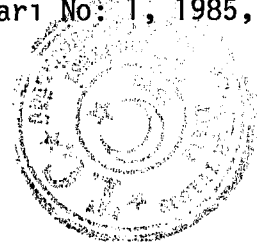
Akif 1893 de başladığı memuriyet hayatını 1913 yılına kadar sürdürmüş, 1913 da Umur-u Baytariye müdür yardımcısı iken, müdürü Abdullah Efendinin haksız yere görevden alınmasını ileri sürüp, memurluktan istifa ederek ayrılmıştır.⁴ Akif aynı zamanda 1906 da Halkalı Ziraat Mektebinde,

1- Ömer Rıza Doğru, M.A. Ersoy, *Safahat*, a.g.yz., s. XIII-XV

2- M.E. Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 4-9.

3- Mustafa Özçelik, "Mehmet Akif Ersoy için Bir Biyografi Denemesi", *İlim ve Sanat Dergisi*, sayı: 10 (Kasım-Aralık-1986) s.43.

4- Osman Nuri Ekiz, *Mehmet Akif*, İstanbul: Toker Yayınları No: 1, 1985, s. 12.

1907 de Çiftçilik Makinist Mektebi'nde, 1908 de Darülfünun'da öğretmenlik yapmıştır.¹ Darülfünun'da Ferit Bey (Kam)'in haksız yere görevden alınmasını ileri süren Akif bu görevinden de istifa etmiş ve sadece Halkalı Ziraat Mektebi'ndeki görevine devam etmiştir.²

Akif, 1894 (H. 1314) yılında Mehmet Emin Beyin kızı İsmet Hanımla evlenmiştir. Akif'in İsmet Hanım'dan Cemile, Feride, Suad adlarında üç kızı; İbrahim Naim, Emin ve Tahir adlarında üç de erkek olmak üzere altı çocuğu olmuştur. Bunlardan İbrahim Naim bir buçuk yaşında ölmüş, beş çocukları hayatta kalarak yaşamıştır. İsmet Hanım ise, 1944 yılında 81-
müştür.

Akif daha önce de belirtildiği gibi öğrenim hayatı boyunca okulda öğrendikleri ile yetinmemiş; okul dışında ve evde çalışmalarını sürdürmüştür; her yönden bilgisini ve kültürünü artırmaya çalışmıştır. Akif 1908 de Meşrutiyetin ilanı ile birlikte yayın hayatına başlamıştır. Akif daha öncede bazı yazılar yazmıştır; ancak bunlar sınırlı bir tanıdık çevre tarafından okunmuştur. Akif Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yakın arkadaşları ve dostu Eşref Edib (Fergan)'ın Sırat-ı Müstakim adıyla çıkarmaya başladığı haftalık gazetede şiir ve nesirlerini yayınlamaya başlamış ve Arapça bazı eserleri tercüme etmiştir.⁴

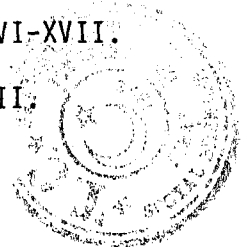
Akif, memurluktaki görevinin gereği olarak Rumeli, Arnavutluk ve Arabistanı dolaşmış; Birinci Dünya Savaşından önce Mısır'a, Bininci Dünya Savaşı esnasında da Necid, Medine, Berlin ve Lübnana gitmiştir. Akif, Lübnan'dan dönüşünde ise, yeni kurulan "Darül-Hikmet-ül

1- M. Özçelik, *İlim ve Sanat Dergisi* a.g.m. (adı geçen makale) s. 44.

2- Ömer Rıza Doğrul. M.A. Ersoy, *Safahat*, a.g.yz. s.XVI.

3- Ömer Rıza Doğrul, M.A. Ersoy, *Safahat*, a.g.yz. s. XVI-XVII.

4- Ö.R. Doğrul M.A. Ersoy, *Safahat*, a.g.yz., s. XVII-XVIII.

islamiye ".¹ adlı kurumun başkatipliğine atanmıştır.²

Akif, Türk Milletinin Milli Mücadele Hareketi içinde etkin rol oynamış bir liderdir. Montros Mütarekesi uyarınca Galip devletler yurdumu: parçalayıp aralarında paylaşmak için her taraftan saldırıya geçtikleri günlerde milletimiz Birinci Dünya Savaşından yorgun ve bitgin çıkmasına rağmen bu saldırılara büyük bir direniş ve çetin bir mukavemetle karşı koymuştur. Akif'de bu direniş ve mukavemetin lüzumunu ve değerini anlayarak İstanbul'dan Anadolu'ya geçip Balıkesire gitmiş; 6 Şubat 1920 de Zağanos Mehmet Paşa Camii'nde ateşli bir vaaz vermiş, halkı düşmana karşı direnişe, kendi istiklâlini korumaya ve kurtarmaya çağırmıştır. Bunun üzerine Damat Ferit hükümeti tarafından onun Dar-ül Hikmet-ül İslamiye'deki görevine son verilmiştir. Fakat Akif yılmamış, İstanbul'a dönerek çalışmalarına devam etmiştir. O sıralarda Anadolu'da Milli Mücadele Hareketi başlamıştır. Akif bu hareketi desteklemek Kuvay-ı Milliye ruhunu bütün vatan sathına yaymak amacıyla yine Anadolu'ya geçmeye karar vermiş 1920 yılı Mayıs ayı içinde Ankara'ya giderek oradaki Taceddin Dergahı³'na yerleşmiştir.⁴ Bir müddet sonra Akif ailesini de Ankara'ya getirmiştir. Akif 1920 yılı Ekim ayı içinde Konya'ya gitmiş orada çıkan isyanın bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Akif, Konya'dan Ankara'ya döndükten sonra Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Burdur milletvekili olarak girmiştir. Akif yine

1- İttihat ve Terakki iktidarı tarafından 12 Ağustos 1918 (1334) tarihinde kurulmuş, yalnız din eğitimi ile uğraşan, laik eğitime karışmayan bir eğitim kurumu.

2- Ü.R. Doğru, M.A. ,Ersoy, *Safahat*. a.g.yz. s. XVIII-XIX.

3- Mehmet Akif'in Ankara'da kalmış olduğu ev.

4- O.N. Ekiz, a.g.e. s. 16-18.

1920 yılı Ekim ayı içinde Kastamonuya gitmiş, Kastamonu'daki Nasrullah Camii'nde bir vaaz vermiş; memleketin içinde bulunduğu acı durumu bütün açıklığı ile ortaya koymuş; Sevr Anlaşması hakkında ayrıntılı ve faydalı bilgiler vermiş; bu anlaşmayı kabul etmenin esaret, zillet ve yok olma olduğunu göstermiş; düşmanın maksadının ne olduğunu ve buna karşı halkımızın ne yapması gerektiğini etkili bir biçimde dile getirmiştir. Bu konuşma daha sonra çoğaltılarak Anadolu'nun dört bir yanına dağıtılmıştır.¹ Millete tek kurtuluş yolunun Kuva-yı Milliye'ye katılmak ve Milli Mücadele Hareketini desteklemek olduğunu göstermesi bakımından, bu muhteşem konuşmanın Türk Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir yeri vardır.

Akif 1922 yılında Şer'iyeye Vekaleti (Din İşleri Bakanlığı) tarafından kurulan Telifat-ı İslâmiye Heyeti²'ne üye olarak seçilmiş; Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Burdur milletvekilliği görevini de sürdürmüştür.³

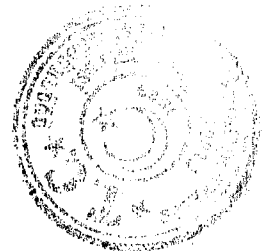
Milli Mücadele Hareketi'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Akif İstanbul'a yerleşmiştir. Akif Türk milletine takılmak istenen esaret zincirinin kırılıp, milletin istiklâl mücadelesinin zaferle neticelenmesine çok sevinmiş; mutluluk duymuştur. Fakat bir çok İslâm ülkesinin Osmanlı İmparatorluğundan koparılıp Batılı emperyalistlerce birer sömürge haline getirilmesinden, Anadolu dışında yaşayan Müslüman Türklerin esarete düşmesinden dolayı da çok üzülmüştür⁴. Akif 1923 yılında yakın dostu Abbas Halim Paşa'dan aldığı bir davet üzerine Mısır'a gitmiş ve çalışmalarına orada devam etmiştir. Akif bir yaz İstanbul'a geldiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı

1- Ü.R. Doğrul, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*. a.g.yz. s. XIX-XX

2- Din İşleri Bakanlığı tarafından kurulmuş İslâmî yayınlar heyeti

3- M. Özçelik *İlim ve Sanat Dergisi*. a.g.m., s. 45

4. O.N. Ekiz, a.g.e., s. 19-20.

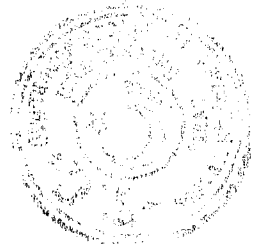

kendisine Kur'an'ı tercüme etme teklifinde bulunmuş, Akif bu görevi üstlenmiş ve onun bu konudaki çalışması yedi yıl kadar sürmüştür. Daha sonra Akif yaptığı mealen tercümeden memnun kalmadığı için bu görevden affını istemiş ve isteği Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kabul edilerek yapılan tercüme anlaşması iptal edilmiştir. Akif 1926 yılında Mısır Üniversitesinde Türkçe derslerini vermeye başlamış; Türk dilini öğretmek için uğraşmıştır. Mısır'da yoğun çalışmalarına ara vermeden devam eden, dolayısıyla yorgun ve bitkin düşen Akif şiroz hastalığına yakalanmıştır. Hastalığı iyice ilerleyen ve vatan özlemi çeken Akif 1936 yılında Mısır'dan İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da uygulanan tedavilerin netice vermemesi sonucu, Akif 27 Aralık 1936 da pazartesi gecesi saat yirmiye doğru vefat etmiştir. Öldüğünün ertesi günü Akif, "Asım'ın Nesli" olarak adlandırıldığı binlerce üniversiteli Türk gencinin omuzları üstünde sonsuza kadar yurdumuzun üstünde dalgalanmasını istediği ayyıldızlı Türk bayrağına sarılı olarak Edirne kapı mezarlığında toprağa verilmiştir.¹ Fethi Tevetoğlu o günü bize şöyle anlatmaktadır: "Şehit Akif'i şehitler katına beyaz kefenle değil, vurgunu olduğu alsancağa sarıp yolcu etmek ve böylece o'nu bütün fanilerden ayırmak.... Bütün bir milletin dileği olan bu düşünce ile ebediyet yolcusunu en sevdiği bayrakla sardım, en sevdiği vatanın toprağına koyarak en sevdiklerinin katına uğurladım. Akif kefeni üstüne bayrak sarılı gömülen tek Türk evlādı idi"² 1962 yılı Mayıs ayında o, Türk gençleri tarafından yaptırılan Edirnekapı şehitliğindeki mezara taşınmıştır.³

1- Ö.R. Doğrul, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*. a.g.yz., s. XX-XXII.

2- Fethi Tevetoğlu, "Bayrağı Sardığım Yüce Şair" *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55 (Aralık-1986), s. 8

3- O.N. Ekiz, a g. e., s. 21.

B. Sosyal Kişiliği

"Sosyal kişilik" kavramı, bu analizde bireyin toplumla olan ilişkisini, topluma karşı tutum ve davranışlarını ifade eden bir anlamda kullanılmaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi Mehmet Akif, bir şair olduğu kadar bir düşünür ve bir sosyal bilimcidir. Akif fikirlerini belirtmede sanatı bir araç olarak kullanmıştır. Ona göre; sanat toplum içindir ve sanatın gayesi; düşünceleri estetik bir çerçeve içinde toplumun hizmetine sunmak, toplumun dertlerini, ıstıraplarını ve problemlerini teşhis edip tedavi yollarını göstermektir.

Akif bir köşeye çekilip hâyāl kuran sonra bu hayāl ve düşüncelerini söz ve yazı haline getiren ütopyacı bir düşünür değildir. O toplumun derdini kendi derdi saymış, gördüklerini, duyduklarını, doğru bildiği her gerçeği çekinmeden olduğu gibi açıklamış gerçekçi bir halk adamıdır. Akif toplumun bütün sefalet ve buhranını gerçekçi bir şekilde ortaya koyan, bunlara çareler arayan bundan dolayı büyüklük beratını kazanan dindar, muhafazakâr ve aynı zamanda ileriye gören aydın bir sosyoloğdur.

Akif, Türk toplumuna yararlı olabilmek için gerek memuriyet hayatında, gerekse memurluktan ayrıldığı dönemde kendine verilen her görevi, başarı ile yerine getirmek için bütün gücüyle çalışmıştır.

Ali Nihat Tarlan, Akif'in sosyal kişiliği hakkında şunları yazmaktadır: "Akif büyük bir vatanperverdi: Hayatı boyunca bütün emeklerini vatan millet, İslâmiyet uğruna hasretmişti. Zevki ve kederi daima cemiyet ile paylaşan bir insandı. Bir an kendi şahsı için yaşamış bir insan değildir!"¹ Tarlan'ın naklettiğine göre, Ferit Bey bir mektubunda Akif için şöyle demek-

1- Ali Nihat Tarlan, *Mehmet Akif ve Safahat*. İstanbul: Nida Yayınevi, 1971, s. 26.

tedir: "Şu kadar diyebilirim ki onun saha-i endişesi,¹ koca bir milletin varlığı ile dolmuş; o sahada kendisine ayak ilâştirecek yer kalmamıştı"²

Akif, özellikle Safahat'ının birinci kısmında, toplum hayatının dağınık, bozulmuş ve acınacak durumunu derinden duymuş; gözlemleyerek tabloştırmış usta bir ressam, gerçekçi bir sosyal bilimci ve merhametli bir İslâm ahlâkçısı olduğunu göstermiştir. Nurettin Topçunun yerinde bir görüşüyle, "Mehmet Akif vatanımızın binbir acı ile parça parça olan kalp tablosunu, acılarla parçalanmış bir kalbin kanıyla çizmiştir."³ Onun "Bayram" "Seyfi Baba", "İstibdat", "Hürriyet", "Mahalle Kahvesi", "Köse İmam", "Meyhane" adını taşıyan şiirleri burada belirttiğimiz görüşü yansıtan birer kanıttır.

Akif, İslâm merhametinin ve ahlâkının savucusudur. O toplumdaki yokluk ve sefaletin istismarını ve tellallığını yapan yazarlara karşı çıkan bir düşünürdür.

Orhan Okay'a göre; Akif toplumun çeşitli dertleri, ıstırapları ile ilgilenen, toplumda gördüğü yokluk sefalet ve ahlâksızlığın her türlü ile savaş veren, "kendisini bir sosyal savaşın içinde gören" bir düşünürdür.⁴

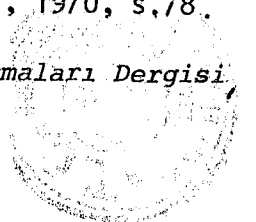
Akif toplumun derdi ve ıstırapıyla yakından ilgilendiği gibi bu dert ve ıstırapı bütün kalbiyle hissetmiş ve başkalarından da bu hususta halka en azından saygı duymalarını beklemiştir. O halk ıstırap içinde inlerken zevk ve sefa içinde yüzenleri aşağıdaki mısralarla şiddetle yermiş ve toplumun dertlerini dile getiren sesi olmuştur.

1- Endişe alanı

2- A.N. Tarlan, a.g.e. , s. 26.

3. Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, İstanbul: Hareket Yayınları, 1970, s.78.

4. Orhan Okay, "Mehmet Akif'in Sanatı", *Mehmet Akif Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, (Aralık-1985), s. 26.

"İrzımızdır çiğnenen, evladımızdır doğranan....

Hey sıkılmaz! Ağlamazsan, bāri gülmekten utan..."¹

Akif, bir başka şiirinde de:

"Sağda yüzlerce ölen, solda hesapsız sürünen;

Karşıdan bunlara gülmek ne demektir alenen?"²

diyerek toplumdaki duygusuzları uyarmıştır. Akif "Hasta" şiirinde veremli öksüz ve kimsesiz bir çocuğun acıma duygusu körelmiş bir toplum tarafından sokağa atılışını ve çocuğun feryatlarını şöyle dile getirmektedir:

"Kimsesiz bir çocuğum, nerde gider yer bulurum?

Etmeyin, sonra sokaklarda perişan olurum."³

Akif "Seyfi Baba" adlı şiirinde ise, gençliğinde çalışmış; yaşlılığında yaşama kudretini kaybedince bir kenara itilmiş yoksul ve kimsesiz bir ihtiyarın çektiklerini acındırıcı bir ifade ile şöyle açıklamaktadır:

" ——— Seyfi Baba

Hastalanmış yatıyormuş.

.....
-Şimdi anlat bakalım neydi senin hastalığın

.....
- ' Mehmet Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için

Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.

Ne işin var kiremitlerde a sersem! desene!

İhtiyarlık mı nedir, şaşkınum oğlum bu sene.

Hadi aktarmıyayım.....Kim getirir ekmeğimi?

Oturup kör gibi nāmerde el açmak iyi mi?"⁴

1- Mehmet Akif Ersoy *Safahat* Ömer Rıza Doğrul (der.) (Yirminci baskı), İstanbul: İnkılāp Kitabevi, 1986, s.311.

2- M.A. Ersoy, *Safahat*. s. 435.

3- M.A. Ersoy, *Safahat*. s. 13.

4- M.A. Ersoy, *Safahat*. s. 68-71.

Akif aynı şiirinin devamında hasta ihtiyarla çok yakından ilgilendiğini, ona ıhlamur kaynatıp içirerek terlettiğini, yatağına yatırıp üzerine yorganını örttüğünü, kendisinin de yanında yattığını anlatmaktadır.¹

Yukarda belirtildiği şekilde son derece merhametli olan Akif'in bazen hayata karşı sert ve şiddetli olduğu da görülmektedir. "Küfe" adlı şiirinde okutup yetiştirmeden evin sorumluluğunun omuzuna yüklendiği, gecim endişesi ile ömür boyunca sırtında küfe taşımaya mecbur bırakılan küçük bir çocuğun iniltisiyle, acıma duygusunu yitirmiş toplumu eleştirmektedir:

"0, yük değil, kaderin bir cezası masuma.,,
Yazık, günahı nedir, bilmeyen şu mahkuma."²

Akif, halkın yaşayış biçimini, sağlık ve tedavi konusundaki anlayışlarını, yoksulluğunu ve pazar ilişkilerini "Hasır" şiirinde söyle dile getirmektedir.

" Bizim çocuk, adı batsın, yılancık olmuş.....
.....
- Hanım, geçer, nefes ettir.....
.....
- Efendi amca, sakız ver.... Biraz da balmumu kes.
.....
- Kızım, parayla olur ha. Peşinci bak herkes.
.....
- Genişçe bir hasırın var mı? Neyse hem değeri,
Cenaze sarmak içindir, eziyyet etme sakın!
Mahallemizde beş aydır yatan o hasta kadın
Bugün, sabahleyin artık cihandan el çekmiş....
.....
- Yanında kimse de yokmuş....Aman bırak neyse...."³

1- M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 71.

2- M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 27.

3- M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 32-33.

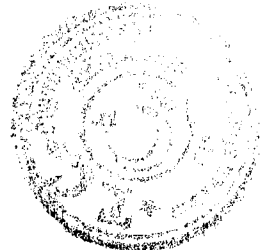
Akif, "Meyhane" şiirinde bir sarhoş ailesinin yaşadığı sosyal buhranı ve dramı ortaya koymakta ...; "Meyhane" denen sefalet yuvasının insanı nasıl zehirlediğini, aileyi ve toplumu nasıl etkilediğini söyle anlatmaktadır;

"- Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya.
Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık.
Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sâde;
Sakın düşünme çocuklar aceb ne yer evde?
.....
Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;
.....
Kızın yetiştirdi, alan yok, nasıl olur ki? soran
"Şu sarhoşun kızı iffet değil mi? Vazgeç aman!"¹

Akif, "Mahalle Kahvesi" adlı şiirinde ise; halkın içine girmiş, halktan biri olmuş, halkı konuşturmuş; halkın duygularına tercüman olmuştur. Halkın içine düştüğü sefâleti, acıklı durumu dile getirmiş; bu tembellik ve sefalet yuvalarının insanımızı nasıl yokluk, sefâlet ve ahlâksızlığa sürüklediğini göstermiş; oradaki çirkin davranışları, uygunsuz sohbet ve tartışmaları olduğu şekliyle anlatarak yeni nesli oralardan uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Akif bu düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"-Kır, Hamdi sen de dağlıyı al.
-Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek.
-
-Mızıkçı dendi mi, sensin diyor, bakın ağalar;

1- M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 41

-Karışmasan işin olmaz değil mi? Sen de bunak.

-Gelirsem öğretirim şimdi....."¹

Akif, "Acem Şahı" adlı şiiriyle dönemin baskısını "Köse İmam" adlı şiiriyle ailedeki sosyal problemleri, "Bayram" şiiriyle bayram yerinde halkın arasındaki sosyal ilişkileri, çocukların sevinç ve eğlenmelerini, kimsesiz bir kız çocuğunun ise diğer çocuklara katılıp sevinemeyişini dile getirmektedir. Akif "Durmayalım" ve "Azim" adlı şiirleriyle toplumun içine düştüğü sosyal çözülüşü, ümitsizlik ve tembelliği açıklamakta; İran'lı düşünür Şeyh Sadi'den kıssalar anlatarak insanımıza ümitsizlik ve tembellikten kurtulma yollarını göstermeye çalışmaktadır.

Akif "Süleymaniye Kürsüsü'nde" adlı şiirinde ise, toplumun geriliğini, yöneticilerin ahlâksızlığını, aydın geçinenlerin ihanetini kutsal değerlerin ayaklar altında çiğnenişini sanki yüreği kavruarak anlatmaya çalışmaktadır. Akif bu şiirinde II. Meşrutiyet döneminin sosyal analizini yapmaktadır. Ona göre, o günkü toplumun görüntüsü bir sefâlet mahşerini hatırlatmaktadır. Akif bunu şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Hepsi aç, bir paralar yok, kadın, erkek çıplak,
Sokağın ortası ev, kaldırımın sırtı yatak."²

Akif bu şiirinde geleceği, görür gibidir, Okullardaki anarşi ve başkaldırmalardan, dün sövdüğüne bugün övgü düzen ve ülkeye ayrılık tohumu eken gazetelerden, etnik gruplaşmaların doğurduğu kardeş kavgalarından, bir arabaya sahip olma sevdasıyla ve Avrupa hayranlığı ile kendinden geçenlerden bahsetmekte ve onları kınamaktadır.

1- M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 122.

2- M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 181

Akif, Safahat'ın çeşitli kısımları olan "Hakkın Sesleri" nde, "Fatih Kürsüsünde", "Hatıralar" da ve "'Asım" da yine toplum sorunlarını dile getirmekte ve bunlara çareler önermektedir.

Sezai Karakoç'un belirttiği gibi, "Türk Edebiyatında, Akif kadar hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur!"¹

Cemal Kurnaz'a göre, Akif bir "halk adamı olarak" halkın yaşama biçimini çok iyi bilmektedir. Ona göre, Akif halkın ve köylünün ihmal edildiğine, onların kültür seviyelerinin yükseltilerek aydınlatılması gerektiğine inanmaktadır. Akif, fikirlerini halka sunarken halk dilini kullanmıştır. O, halk hayatını şiirlerine konu edinmiş, halkın yaşayışını olduğu gibi tasvir etmiştir. Ona göre, bütün bu özellikleriyle Akif bir millet şairi sıfatını kazanmaktadır.²

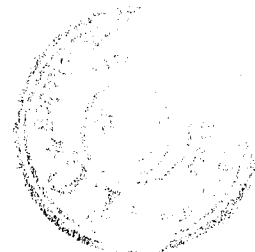
Akif'in bu özelliğini Bekir Öztürk ise şöyle anlatmaktadır:

"Şair, fikir ve mücadele adamı müstesna bir seciye ve ahlāk sahibi, idealist ve iman abidemiz olan M.Akif, her an milletimizin dertleriyle dertlenmiş, felâketlerine ağlamış, secaat ve kahramanlığına destan, zaferlerine marş yazmış, gönlümüzde ebedi bir taht kurmuş, sadık ve vefakâr bir âşık, fedākâr bir sevgilidir."³

1- Sezai Karakoç, *Mehmet Akif*, (Beşinci baskı), İstanbul: Diriliş Yayınları No 9, 1985, s. 33.

2- Cemal Kurnaz, "Akif'in Şiirlerinde Halka Hitap Etme Düşüncesinden Kaynaklanan Özellikler ", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55, (Aralık-1986), s. 41-42 .

3- Bekir Öztürk, "Mehmet Akif Ersoy ve İstiklāl Marsımız", *Milli Kültür Dergisi*, sayı: 55 (Aralık-1986), s. 65.

Bu kısmı bir sonuca bağlayacak olursak, Akif'in yüksek ahlāk ve seciye sahibi, takdire değer bir dava ve ideal adamı, hayatını toplumun kurtuluşuna adanmış, bir toplumsever olduğunu söyleyebiliriz. Akif'in hayatı fedakārlıklarla doludur. O "Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır." ilkesinden hareketle, toplumdaki haksızlıkların karşısına metanetle dikilmiş, adaletin yerini bulması için var gücü ile çalışmış, haksızlık karşısında susmamış ve eğilmemiştir. O toplumun çıkarını kendi çıkarına tercih etmiş, samimiyetsizlik, gösteriş, dalkavukluk, korkaklık temel inançlardan taviz gibi özellikler onun kişilik yapısında yer alamıştır. O sosyal kişiliğiyle toplumda bütünleşen bir sosyal bilimcidir.

C. E s e r l e r i

Ömer Rıza Doğrul'un açıkladığına göre Akif daha 15-20 yaşlarında şiir yazmaya başlamış; fakat bu şiirlerinin çoğunu yayınlamadan yırtıp atmıştır. Doğrul'a göre, Akif'in ilk şiiri "Kur'an-a Hitap" adlı şiiridir. Bu şiir 1895 yılında "Mektep" dergisinde yayınlanmıştır. Ona göre, Akif'in şiirlerinin çoğu II. Meşrutiyetin ilânına kadar yayınlanmamıştır. Akif, 1908 de II. Meşrutiyetin ilânı ile birlikte Sırat-ı Müstakim gazetesinde düzenli bir şekilde şiir ve nesirlerini yayınlamaya başlamıştır.¹

Safahat ile yüce Türk milletinin coşku, heyecan ve gururla okuduğu vakarla dinlediği milletin gerçek sesini ve duygularını yansıtan Türk "İstiklāl Marşı" Akif'i tanıtan en önemli iki eseridir. Bundan dolayı Safahat ve "İstiklāl Marşı" nın üzerinde durmamız yararlı olacaktır.

1- Ömer Rıza Doğrul, "Mehmet Akif'in Eserleri" Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Ömer Rıza Doğrul (der.) (Yirminci baskı), İstanbul: İnkılāp Kitabevi, 1986, s. XXIII-XXIV.

1. Safahat

Bir terim olarak "Safahat" safhalar anlamına gelmektedir. Bu eser Akif'in "kitap" adını verdiği yedi ana bölüm veya kısımdan oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle safahat Akif'in 107 adet şiirinin yer aldığı yedi ana bölümden, Akif'in ifadesiyle yedi kitaptan meydana gelen, hacım itibariyle en büyük eseridir. Bu yedi kitap ya da bölüm bazı kaynaklarda bazen "Birinci Safahat", "ikinci Safahat" şeklinde de yer almaktadır.

Bu genel açıklamadan sonra Safahat'ın yedi ana bölümünü Ömer Rıza Doğrul'un yazdıklarına göre şöyle tanıtabiliriz:

- Birinci kitabın asıl adı "Safahattır. Safahat üç bin mısradan ibarettir ve kırk üç şiirden oluşmaktadır. Bu kısım 1911 de yayınlanmış, ve eski harflerle üç defa basılmıştır.

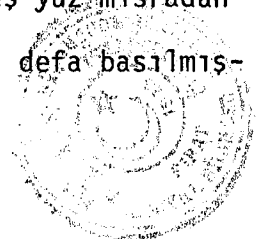
- İkinci kitabın adı "Süleymaniye Kürsüsünde" dir. Bu kısım bin mısra olup, 1912 de yayınlanmış ve eski harflerle dört defa basılmıştır.

- Üçüncü kitabın adı "Hakkın Sesleri" dir. Bu kısım beş yüz mısradan ibaret olup, on şiirden oluşmaktadır. Bu bölüm, 1914 de yayınlanmış ve eski harflerle dört defa basılmıştır.

- Dördüncü kitap "Fatih Kürsüsün'de" diye adlandırılmaktadır. Bu şiir, bin sekiz yüz mısradan meydana gelmektedir. Bu kısım 1914 de yayınlanmış ve eski harflerle dört defa basılmıştır.

- Beşinci kitabın adı "Hatıralar'dır" Bu kısım bin altı yüz mısradan ve on parça şiirden oluşmaktadır. Bu bölüm 1917 de yayınlanmış ve eski harflerle üç defa basılmıştır.

-Altıncı kitabın adı "Asım" dır. Asım iki bin beş yüz mısradan meydana gelmektedir. Bu şiir 1924 de yayınlanmış ve iki defa basılmıştır.

- Yedinci kitabın adı ise "Gölgeler" dir. Bu bölüm bin beş yüz mısradan ve kırk bin parça şiirden oluşmaktadır. Bu kısım 1933 de Mısırda eski harflerle yayınlanmıştır.¹ Bu yedi kitaptaki mısraların toplamı 11900 dür. Bu eserde toplam 107 parça da şiir bulunmaktadır.

Ö.Rıza Doğrul'un belirttiğine göre Akif'in Safahat dışında Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad gazetelerinde yayınlanmış yüz kadar makalesi, elli kadar tercümesi, on kadar da vaazı bulunmaktadır. Akif'in beslenen şiirleri ise; "İstiklāl Marşı", "Bülbül", "Ordunun Duası", "Meçhul Şehit (Çanakkale)" ve "Köse İmam" dır.² Doğrul'un ifadesine göre, Akif'in yazmayı tasarlayıp, plānladığı fakat onları tamamlamaya ömrünün yetmediği eserleri ise, "Haccet-ül Veda", "ikinci Asım" ve "Selāhattin-i Eyyubī" dir.³

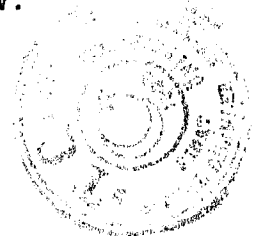
2. İstiklāl Marşı

Türk İstiklāl Marşının Türk kültüründe, Türk toplumunun sosyal hayatında özel ve eşsiz bir yeri ve önemi vardır. O bir şiirin, bir marşın sınırlarını aşan Türk Milletinin yeniden doğuşunu, mücadelesini, varlığını sürdürmesini ve yücelişini en duygulu söz ve düşüncelerle dile getiren eşine ender rastlanan bir başeserdir. Kendisine has bu özel niteliklerinden dolayı Türk İstiklāl Marşının nasıl doğduğunu açıklama sosyoloji açısından gerekli; dolayısıyla bu tez için faydalı görülmüştür.

1- Ö.R. Doğrul, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, a.g.yz., s. XXIII.

2- Ö.R. Doğrul, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, a.g.yz., s. XXIV.

3. Ö.R. Doğrul , M.A. Ersoy, *Safahat*, a.g.yz., s. XXIV.

Akif'in Ankara'da Burdur Milletvekili olarak çalışmalarını sürdürdüğü dönemde, Birinci Büyük Millet Meclisi bir taraftan yurdumuza saldıran düşmanın geri püskürtülmesine, vatanın düşmandan temizlenmesine çalışıyor, diğer taraftan kurulacak yeni devletin hazırlıklarını yapıyordu. Faruk Kadri Timurtaş'a göre Türk Milletinin duygu ve düşüncesini, ifade eden Batı cephesindeki askerlerimizi heyecanlandırarak niteliğe sahip, milli bir marşa duyulan ihtiyaç iyice hissedilir olmuştu.¹ Muhittin Nalbantoğlu'na göre ise, Büyük Millet Meclisinin açılış töreninde, yabancı devletlerden gelen temsilcileri karşılamada milli bir marşa ihtiyaç duyulmuştu.² Timurtaş'ın belirttiğine göre, bu ihtiyacı karşılamak için, görevlendirilen Umur-u Maarif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı) 23 Aralık 1920 de sözü geçen milli marş için bir yarışma açtı. Bu yarışmada birinci gelene 500 TL. ödül verileceği ilân edildi. Bir çok ünlü sair yarışmaya katıldı.³

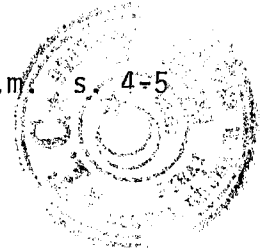
Hasan Basri Çantay'ın yazdığına göre, Akif milletine para karşılığı milli bir marş yazamayacağını belirterek yarışmaya katılmadı. Zamanın Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Subhi Bey (Tanrıöver) milli bir marşı en iyi ancak Akif'in yazacağını çok iyi bildiği için, gerekirse ödül koymayacağını Hasan Basri Çantay'ın aracılığıyla bir mektupla Akif'e bildirdi.⁴

-
- 1- Faruk Kadri Timurtaş, "İstiklâl Marşı ve Mehmet Akif" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 41, (Mart-1971) s. 4.
 - 2- Muhittin Nalbantoğlu, *Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı*, İstanbul: Zümrüt Yayınları, t.y., s. 17.
 - 3- F.K. Timurtaş, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, a.g.m., s. 4.
 - 4- Hasan Basri Çantay, *Akifname (Mehmet Akif)*, İstanbul: Ahmet Saif Matbaası, 1966, s. 63-73

Timurtaş'a göre, bunun üzerine Akif Taceddin Dergahı'nda çalışmalarına başladı. O güne kadar yaşadığı mücadele dolu hayatı, sahip olduğu Kuvay-ı Milliye ruhu, onun milli bir marş yazması için elverişli bir temel oluşturuyordu. Akif, bu yüce duygu düşünce ve heyecanını ses ve söz haline getirerek, "İstiklâl Marşı" nı yazdı. Şiirini önce 17 Şubat 1921 de Hakimiyet-i Milliye gazetesi ile Sebilürreşad dergisinde yayınlattı. Sözü edilen yarışmayı tertip etmekle görevli kurula 724 şiir gönderilmiş; yarışma kurulu bunlar arasından 7 şiir seçmişti. Akif'in şiiri de seçilenler arasında idi.¹

Hasan Basri Çantay'ın yazdığına göre, şiir ilk olarak Hamdullah Subhi (Tanrıöver) tarafından 1 Mart-1921 de Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Bütçe Encümeni tartışmaları sırasında okundu. 12 Mart - 1921 Cumartesi günü ise Birinci Büyük Millet Meclisi heyecanlı bir toplantıya sahne oldu. Büyük Millet Meclisine ikinci başkan Dr Adnan (Adıvar) başkanlık ediyordu. yarışma kurulu tarafından seçilen yedi şiirin birer nüshası Meclis üyelerine dağıtılmış; tartışmalar başlamıştı. Hamdullah Subhi (Tanrıöver), Dr Suat Bey, Muhiddin Baha (Pars), Yahya Galip, Refik Şevket (ince), Müfid Beyler Akif'in şiirinin lehinde birer konuşma yaptılar. Akif'in şiirinin milli marş olarak kabul edilmesi için, Hasan Basri (Çantay), Şemseddin (Günaltay), Operatör Emin Yusuf Ziya, İbrahim ve Yahya Galip Beyler önerge verdiler. Hasan Basri (Çantay) kendisi Akif'in şiirinin millî marş olarak kabulünün Büyük Millet Meclisi'nin oyuna sunulması için önerge verdi. Refik (Koralan) şiirin ayakta okunmasını istedi. Hamdullah subhi (Tanrıöver), "İstiklâl Marşı" nı qür sesi ile üç defa okudu. Milletvekilleri bu şiiri alkışlayarak ayakta dinlediler. Mecliste heyecan dorukta iken,

1- F.K. Timartaş, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, a.g.m. s. 4-5

Akif mahcubiyetinden oturumu terk etmek zorunda kalmıştı.¹

Timurtaş'ın belirttiğine göre, 12 Mart 1921 de saat 17:45 de Mehmet Akif'in "İstiklâl Marşı" adlı şiiri Büyük Millet Meclisi tarafından resmen Türk Milletinin milli marşı olarak kabul edilmiş, daha sonra Hakiyet-i Milliye gazetesinde 14 Mart 1921 tarihinde çerçeve içinde yeniden yayınlanmıştır.²

Akif Milli Mücadele hareketinin başından beri Türk Milletinin zafere ulaşacağına kesin olarak inanmış, bu inançla mücadele vermiştir. Akif'in büyük bir coşku ve heyecanla terennüm ettiği, milletimizin duygu, düşünce, ideal ve amacının gerçek sesi olan "İstiklâl Marşı" Kuvay-ı Milliye ruhunun, Milli Mücadeledeki sarsılmayan imanın çelikleşmiş bir ifadesi niteliklerini taşımaktadır. Akif "İstiklâl Marşı'nı Şanlı Türk ordusuna, ve milletine hediye etmiştir.

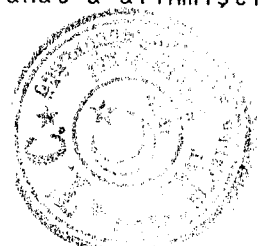
Eşref Edib (Fergan) in "İstiklâl Marşı" nı niçin Safahat'a koymadınız?" şeklindeki sorusuna Akif: "Onu millete hediye ettim, dedi; artık o milletindir. Benimle alakası kesilmiştir. Zaten o milletin eseri, milletin malıdır. Ben yalnız gördüğümü yazdım"³ cevabını vermiştir.

Fevziye Abdulla Tansel'in belirttiğine göre, İstiklâl Marşı ilk önce Zâtı Arca ve Ali Rıfat Çağatay'ın besteleriyle okunmuştur. Daha sonra, 1924 de, Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı) nde toplanan bir

1- H.B. Çantay, a.g.e. s. 64-73.

2- F.K. Timurtaş, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, a.g.m., s. 5.

3. Eşref Edib (Fergan), *Mehmet Akif Hayatı-Eserleri*. (ikinci baskı), İstanbul: Abdullah Işıklar Kitabevi, 1938, s. 261. (Not: "İstiklâl Marşı" daha sonra M.Ertuğrul Düzdağ tarafından Safahat'a alınmıştır.)

kurul yalnızca Ali Rifat Çağatay'ın bestesini kabul etmiştir. 1930 yılında Cumhurbaşkanlığı Orkestra şefi Zeki Ongör'ün bestesi kabul edilmiştir. "İstiklâl Marşı" bugün aynı besteye göre okunmaktadır.¹

--

1- Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri*, (ikinci baskı), İstanbul: İrfan Yayınevi, 1973, s. 99.

III. MEHMET AKİF ERSOY'UN DÜŞÜNCE SİSTEMİNİ ETKİLEYEN SOSYO-KÜLTÜREL VE SOSYO-POLİTİK FAKTÖRLER

Mehmet Akif çok yönlü değişik konularda görüşler ileri süren bir düşünürdür. Onun düşünce sistemini değişik faktörler etkilemiştir. Bu faktörlerden önemli olanlar aşağıda kısaca açıklanmıştır:

A. 19. Yüzyılın Sonlarıyla 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Toplumunun Genel Yapısı :

Genel görünümüyle, 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarındaki dönemde Osmanlı toplumunun sosyal yapısı aşağıda belirtilen genel özellikleri taşımaktadır.

19. Yüzyılın sonlarında, Batı'nın, Osmanlı devletini yıkmak, parçalamak, topraklarını paylaşmak; ve Türk milletini yok etmek için plânlara hazırladığı görülmektedir. Batı'nın hazırladığı tarihi ve kültürel şartlar kardeş kavgaları, sürtüşmeler Osmanlı imparatorluğunun sosyal yapısının çökmesine ve yok olmasına yol açacak niteliktedir. Batının önerdiği reçeteler, Batı örnek alınarak yapılan kurtarma girişimleri ise, Türk milletinin sosyal yapısı ile bağdaşmadığı için Türk milletine ve ülkesine zarar verecek özellikler taşımaktadır. Bu durum, toplumu öz benliğini kaybetmeye, kendine has değer ve normalarını yitirmeye sürüklemekte ve bir kültür değişimine yol açarak yeni sancıkların doğmasına kaynaklık etmektedir. Bu sancı ve çöküntüler Birinci Dünya Şavaşı'na kadar gelişerek devam eden özellikler göstermektedir. Sezai Karakoç, Osmanlı İmparatorluğunun burada sözü geçen sosyal çözülme ortamına girişini şöyle anlatmaktadır:

"Sultan Aziz'in devrilmesinin arefe yıllarında, Balkanlar, makavelist batılıların elbirliğiyle, karıştırmalarıyla allak bullak olur; köy köy, şehir şehir, Osmanlıların çekilişi, Rumelinde bir medeniyetin yıkılışı, saadet dolu evlerin kan gölüne dönüşü, köy öğretmeni kadınların kraliçeliğe ve dağ eşkiyası çetelerin krallık ve devlet adamlığına özenisi Rus baskısının bizi boğuntudan boğuntuya sürükleyişi, Batı hilesinin İstanbul'da kazan kaynatışı, Devletin bütün yivlerinin çözülürken bir eski zaman şatosunun demir kapısından daha çok hıçkırışı ve daha neler nelerle sosyal yapının umutsuzluktan sünger gibi delik deşik olduğu o yıllarda, İmparatorluğun gözbebeği İstanbul'un kalb noktasında bir çocuk doğdu: Mehmed Akif."¹

Akif'in daha sonraki yıllar Balkan Savaşı'nda uğradığımız bozgun sonucu toplumumuzun içine sürüklendiği hazin manzarayı, üzüntü dolu bir ifade ile anlatışını F.A Tansel şöyle nakletmektedir:

"Dökülen kanlar, yakılan canlar, söndürülen hânümanlar² kül olan sâmanlar, pâyimal edilen ırzlar, ayaklar altında kalan nâmuslar, düşman ayağıyle çiğnenen yurtlar, sefaletlerin en müthişi içinde ölümünü bekleyen dullar yetimler, kadınlar o kadar çok o kadar çok ki hepsini şöyle dursun, binde birini düşünebilecek beyin için çıldırmamak kabil değil"³

Sezai Karakoç'a göre işte Akif böyle çetin şartların ve bir batıs çağının çocuğudur. O sosyal çözülme içine giren bu toplumdaki geniş ölçüde etkilenmiştir. Karakoç'a göre, anne soyu Buharalı, baba soyu Rumelili olan Akif Osmanlı İmparatorluğunun merkezi İstanbul'un gözbebeğinde Fatih'te yetişmiştir. Bu şüretle o, doğu-batı ve merkez İslâm kültürünün yoğurarak sentezlediği bir düşünürdür. Karakoç'a göre Akif daha çocuk yaşta "93 Harbî"

1. S. Karakoç, a.g.e., s. 8.

2- Aile ocağı, ev.

3. F.A. Tansel, a.g.e., s. 61-62.

olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşını da görmüş, "yaralı, asker, kan, sönen ocak, batan saadet, kaybolan, giden ve geri dönmeyen baba, sabreden anne, boşaltılan şehir, göç...." gibi acı çizgiler onun şahsiyetine büyük etki yapmıştır.¹ Niyazi Berkes'in açıklamalarından anlaşıldığına göre; bu sarsılış döneminde, Devletin başına II. Abdulhamid geçmiş ve devleti çöküşten kurtarmak için bir dizi tedbirler almıştır. II. Abdulhamid ihtiyatlı bir yönetici olduğu için tahta geçer geçmez komutan ve subaylarla oturup yemek yemiş, tersaneyi ziyaret etmiş, donanmayı kendine bağlatmıştır. Alimler ile iftar yemeği yemiş, bakanları sarayına davet etmiş; hastaneleri ziyaret etmiş ve camilerde halkla namaz kılmıştır. II. Abdulhamid orduya kurmay subaylığı getirtmiş, etrafını kendini seven müşir² ve gazılarle çevrelemiş ve subaylar arasında görülen gruplaşmaları kaldırmıştır. O aynı zamanda halife halk arasında din bağıını geliştirecek yeni bir "din adamı" tipi geliştirmiş, ayrıca bir hafiye teşkilatı kurmuş ve basına sansür koydurmuştur.³

S. Karakoç'a göre bütün bu tedbirlere rağmen; padişah yönetim işini yüklenerek ve yürütecek ehil bir kadrodan yoksun olduğu için devleti kurtarma işi zor olmuştur. Çünkü Batılı devletler ; yaşlı kadro ile gençlerin arasını açmıştır. Gençler bilmeden ülkeyi ucuruma sürüklemektedir. Bu durumda II- Abdulhamid Batıcı genç nesli oyalayıp, yaşlı kadro ile devleti yönetip milli ve manevi değerlere bağlı yeni bir nesil yetiştirip devleti o nesle emanet etmek istemiştir.⁴ Mümtaz Turhan'a göre, Padişah, bu amaçla millî

1. S. Karakoç, a.g.e., s. 8-11.

2. En yüksek askeri derece, mareşāl .

3. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları; 1, 1978, s. 333-341.

4. S. Karakoç, a.g.e., s. 11-12.

eğitimi ele almış, okullardan işe başlamış, ıslah çalışmalarında bulunmuş; bir çok yenilikler yapmıştır. İşte Akif bir takım düzeltmelerle yeni Őekle sokulmuş bu eğitim sistemi içinde yetişmiştir. İlk okulu, ortaokulu, lise ve yüksek okulu bu dönemde okumuştur.¹

Sezai Karakoç'un açıkladığına göre, II. Abdulhamid yaşlı kadrosu ile devleti yıkılışa gitmekten kurtarmak için çaba sarfetmiştir. Emparyalist Batı ise Osmanlı Devletini yıkıp topraklarını paylaşmak emellerini bir an önce gerçekleştirebilmek için II. Abdulhamid-i büyük bir engel olarak görmüş aleyhinde kampanyalar yrtmştir. Buna rağmen devletin içinde sessiz sedasız, gürültüsüz bir gelişme. maddi ve manevi bir kalkınma devam etmiştir. Zor Şartlara rağmen yeni bir kadro yetişmiştir. Fakat bu kadro erken göreve başlatılmıştır. Bu da devletin felkete gitmesine yol açmıştır. Akif bu dönemde okulu bitirdikten sonra meslek hayatına başlamış kendini yetiştirmeye çalışmış; ağdaş İşlm dřnrlерini tanımış; Resimli Gazete, Servet-i Fünun gibi gazetelerde Şiir ve makaleler yayınlattmıştır. Akif mesleğinin gereği olarak Anadolu'yu, Rumeli'yi gezmış köylü ile yakın ilişkiler içine girmiş halkın dert ve ıştırabını yerinde görmüş ve dinlemiştir. Onun Şiirlerinin, makalelerinin, fikir ve ülkülerinin yönü bu dönemde olgunlaşmıştır. Akif artık bir Şair, bir düşünür, bir ideal adamı olmuştur. O, bu dönemde çeşitli okullarda edebiyat ğretmenliği yapmış İstanbul Darulfununu edebiyat profesörlüğüne kadar yükselmiştir. 1908 de II. Meşrutiyet iln edilmiş, hürriyet gelmiştir. Yeni fikirlere sahip gençlere ülke yönetimine katılabilme hakkı tanınmıştır. Akif o sırada 35 yaşına girmiş ve olgun bir düşünceye erişmiştir. Ülkede bazı köklü değişiklikler yapılması gerekmiştir. Akif bunlara taraftardır; ancak yönetimi eline

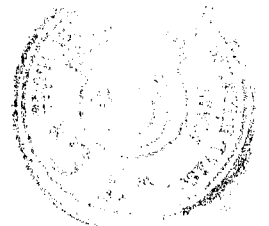
1. Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: M. İlahiyat Fak. Yayınları Nu 20, 1987, s. 185.

geçiren İttihat ve Terakki kadrosunun bunları başaracağından pek emin değildi. Yeni ortaya çıkan bu kadro, Tanzimatçı düşüncenin etkisiyle padişahı devirmiş; fakat plânsız, programsız bu işe girdikleri için yönetimi ele geçirdikten sonra ne yapacağını şaşırmıştır. Görünüşte bir taraftan bir fikir ve düşünce hürriyeti doğarken, diğer taraftan bir düşünce ve fikir anarşisi patlak vermiştir. Daha sonra bu düşünce ve fikirler berraklaşarak islâmcılık, Türkçülük ve Batıcılık olmak üzere üç akım belirmiştir. Akif, Birinci Dünya Savaşı'nın o dehşetli günlerini görmüş, seferberlik yıllarını yaşamıştır. O yıllarda Kafkasya'dan, Yemen'den, Filistin'den, Çanakkale'den acılı haberler alınmakta; Anadolu çocuğu Mehmetçik cepheden cepheye koşmaktadır. Açlık, yokluk, kıtlık ve sefalet Anadolu insanını kemirmekte bütün yurdu felâketler kasıp kavurmaktadır. Bu şartlar altında Akif, kâh karamsarlığa, kâh iyimserliğe düşmektedir. Türkiye'nin kalbi olan İstanbul'un İngilizler ve Fransızlar tarafından işgâli ile toplumu en kara günlerini yaşadığı dönem içine girmiştir. O sırada ölmek üzere olan anne durumundaki Osmanlı İmparatorluğundan, yeni bir çocuk olan Türkiye Cumhuriyeti'nin doğum belirtileri sezilmiş; yeni bir ümit, yeni bir ışık görünmüş; Anadolu'da Milli Mücadele hareketi başlamıştır. Daha önce belirtildiği gibi Akif bu hareketin içinde yer almıştır.

İşte bütün bu acılı günler, sosyal ve tarihi olaylar, Akif'i etkilemiş, yoğurmuş, şekillendirmiş, düşüncesine yön vermiştir. O, bu ortamda yetişen bir düşünür, bir ideal adamı ve bir sosyal bilimci olmuştur.

Bu sosyal ve tarihi olayların yanı sıra Akif'in düşünce yapısının oluşmasında, Faruk Kadri Timurtaş'ın belirttiğine göre, onun yetiştirilme tarzının da çok büyük etkisi olmuştur. Timurtaş'a göre Akif "çok kimseye nasip olmayacak bir şekilde geniş kültür ve bilgi ile" dolu ve çok yönlü olarak

yetiştirilmiştir. Akif, fen ilimleri öğrenimi ile beraber, dil ve din ilimleri öğrenimi de görmüştür. "Akif devrindeki bütün imkânlardan faydalanmaya çalışmış" başta babası olmak üzere zamanının birçok aliminden özel ders almış, her fırsatı değerlendirerek kendini yetiştirmeye gayret sarfetmiş ve bildiğini de başkalarına öğretmeyi ihmal etmemiştir. Timurtaş'a göre işte bunlar onun düşünce yapısını oluşturmuş ve şekillendirmiştir.¹

Sezai Karakoç, Akif'i etkileyen şartları şöyle özetlemektedir:

1. "Klasik kültür ve Sâdi'de mükemmel örneğini bulan ve ahlaki bir sonucu hedef tutan Doğu manzum hikâyeciliği.
2. O günün sanat okulları içinde birinci plânda bulunan Batı Realizmi.
3. İslâm ideali.
4. Tarihin en trajik günlerini yaşayan bir devlet ve bir millet.
5. Realiteye objektif ve tahlilî bakma alışkanlığını veren müsbet bilgiler tahsili."²

Kısaca Kur'anlı ev, ilim ve irfan merkezi bir şehir ve mahalle, yüce İslam dinine olan sarsılmaz iman, zaferle dolu bir geçmiş, din ilimlerinin yanı sıra fen ilimleri tahsili, Doğu manzum hikâyeciliği ve Batı Realizmi, devletimizin ve milletimizin en trajik günlerini yaşaması Akif'i Akif yapan onun düşünce yapısını oluşturan sosyo-kültürel faktörlerdir diyebiliriz.

B. Mehmet Akif'i Etkileyen Düşünürler

Fevziye Abdullah Tansel'in belirttiğine göre, Akif, Servet-i Fünun dergisinin edebiyat araştırmaları konulu bir anketine verdiği cevapta; şiire İranlı düşünür Sadi'ye özentisi duyarak başladığını ve onun çok

1. F.K. Timurtaş, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, s. 6.

2. S. Karakoç, a.g.e., s. 36.

etkisinde kaldığını açıklamaktadır. Akif, Arap düşünürlerini çok okuduğunu, yiğitlik ve kahramanlık şiirlerinde Antere'nin; felsefe ve hikmette Mütenebbi'nin; aşk ve sevgi konusunda İbn Fâriz ve Mecnun'un âşık olduğunu belirtmektedir. Akif, Endülüs şairlerinin temizliğine hayran olduğunu, Mısırlı düşünürlerden Muhammed Abdu ile Muhammet Ferit Vecdiden çok faydalandığını belirtmektedir. O, Avrupalı düşünürlerden Lamartine ile Daudet'i ise, çok sevdiğini söylemektedir.¹

F.A. Tansel'in açıklamalarına dayanarak Akif'i etkileyen düşünürleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Muallim Naci, Akif'in hocasıdır. Akif'in, ilk dönem şiirlerinde Muallim Naci'nin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Muallim Naci Avrupa dönemi Türk Edebiyatında Doğuyu savunmuştur. Arapça ve Farsça'dan tercüme yapmıştır.²

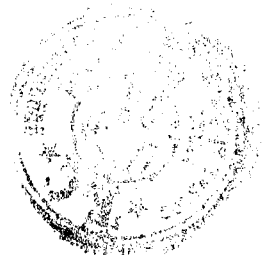
Akif, "Terkib-i Bend" adlı şiirinde Ziya Paşa'nın etkisindedir.³

Eşref Edip, Akif'in en yakın arkadaşlarından, ikisi birlikte Sırat-ı Müstakim'i kurmuşlar, İslâm için mücadele vermişler, bazen de beraber Fransızca çalışmışlardı. Akif Şirazlı Hâfız'dan tercüme yapmıştır. Onun "Hafızıma" başlıklı bir beyti vardır. Akif, Hâfız Divanı'nı okutmuştu, fakat ondan Sa'dî kadar etkilenmemiştir. Akif'in kendisinin de belirttiği gibi en çok etkilendiği düşünür, Şirazlı Sa'dî'dir. "Sa'dî" adlı bir şiiri vardır. "Durmamalım", "Azim" adlı şiirleri Sa'dî'den tercüme etmiştir. "Acem Şâhı" ve "Geçinme Belâsı" adlı şiirleri Sa'dî'nin etkisiyle yazılmıştır. Safahat'ın yedinci kitabı "Gölgelerde" de Sa'dî'nin etkisi görülmek-

1. F.A. Tansel, a.g.e., s. 87.

2. F.A. Tansel, a.g.e., s. 9.

3. F.A. Tansel, a.g.e., s. 10

tedir. Akif'in sanat ve şahsiyetinin oluşmasında Sa'di'nin etkisi inkâr edilemeyecek kadar büyüktür, denilebilir.¹

Akif Fahrettin Râzi'den de etkilenmiştir. O, Sa'di'yi tanımadan önce ise Ömer Hayyam'ı beğeniyordu.²

Akif, "Bir Mersiye", Canan Yurdu" adlı şiirlerini Abdülhak Hâmid'in "Makber"inden esinlenerek yazmıştır.³

Lamartine'den dini lirizm yönünden etkilenmiştir. Alexandre Damas Fils'in mukaddimesini beğenmiştir. Ayrıca Victor Hugo, Emile Zola, Alphonse Daudet sevdiği ve çokca okuduğu Batı düşünürlerindedir.⁴

İslâm Birliği ve İslâm'ın ilk kaynağına dönme düşüncesinde Akif'in en çok etkisinde kaldığı düşünür Mısır Müftüsü Muhammed Abdu'dur. Akif ondan iki kitap otuz iki makele çevirmiştir.⁵ Akif, "İnkılâb istiyorum, ben de fakat Abdu gibi....."⁶ diyerek onun İnkılâb hareketini benimsemektedir. Fakat S. Karakoç'a göre, bunların İslâmı ele alışları farklıdır. Akif ihmâl edilen İslâm'a canlılık getirmek için çalışırken; Muhammed Abdu İslâm'a yeni bir yorum getirmeye çalışmıştır.⁷

Afganlı Cemaleddin (Cemaleddinî Efganî) ise İslâm Birliği, hürriyet, milliyet gibi hususlarda Akif'e tesir etmiştir.⁸ Akif, "Asım"ında Muhammed Abdu'nun hocası olan Afganlı Cemaleddin'i konuşturarak, yapacağı

1. F.A. Tansel, a.g.e., s. 12-18.

2. F.A. Tansel, a.g.e., s. 16-17.

3. F.A. Tansel a.g.e., s. 23-27.

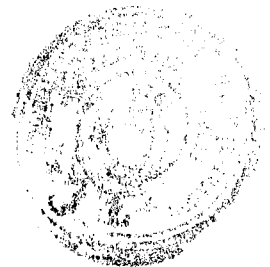
4. F.A. Tansel, a.g.e., s. 46-47.

5. F.A. Tansel, a.g.e., s. 49-56.

6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 441.

7. S.Karakoç, a.g.e., s. 21

8. F.A. Tansel, a.g.e., s. 50-52.

kültür inkılabının şeklini anlatmakta ve sonra şöyle demektedir:

"Nesli tehzib¹ ile, i'la² ile meşgül olalım.
Çıkarıp gönderelim, hāsılı şeyhim yer yer,
Oradan ālem-i Islām'a Cemāleddin'ler."³

Bunları açıkladıktan sonra şunu da belirtmeye yarar vardır. Afganlı Cemaletdin'in ve Muhammed Abdu'nun Akif üzerindeki etkilerinin çok fazla olduğunu söylemek mümkün değildir.

İslām Birliği düşüncesinde Akif'in etkilendiği bir diğer ālim de meşhur seyyah Abdurreşid İbrahim Efendi'dir. Onun vaazları Akif'in "Süleymaniye Kürsüsü'nde" adlı şiirine konu olmuştur. Abdurreşid İbrahim Efendi aynı zamanda bu şiirin kahramanıdır.⁴

Pakistan'ın manevi kurucusu meşhur şair İkbālî ise Akif kendisine benzetmektedir. Akif onu çok sevmiş, ondan tercümeler yapmıştır.⁵

Eşref Edib (Fergan) in yazdığına göre, Akif'in en çok sevdiği ve etkilendiği dostlarından biri de Abbas Halim Paşadır. O, Mısır'da onun sayesinde kalmış, onunla beraber en güzel günlerini geçirmiştir. Akif, onun vefat etmesi ile birlikte Mısır'ı terk etmiştir. Ona yazdığı bir bayram tebriğinin arkasına Akif şunları yazmıştır:

"Dört taraftan etmiş, de nasıl çep çevre
Saracaklarsa yarın Kābeyi Huccacı Kiram,⁶

-
1. Terbiye etme, eğitime
 2. Yüceltme
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 441.
 4. F.A. Tansel, a.g.e., s. 58-59.
 5. F.A. Tansel., a.g.e., s. 123.
 6. Kerim hacılar, büyük, şerefli hacılar.

Öyle sarsın Paşanın ömrünü, Hak'dan dilerim.

Tutunup el ele yüzlerce mubarek bayram."¹

Akif, Fuzûlî'den de etkilenmiş onun Leyla ve Mecnun'unu severek okumuştur.²

Şahhesiz bu belirttiğimiz düşüncelerin dışında Akif'in sevdiği, okuduğu, ve etkilendiği bir çok düşünür vardır. Okul ve kurs hocalarının da Akif üzerindeki etkileri hiç bir zaman inkâr edilemez. Ancak biz burada etkisi daha belirgin olanları vermekle yetindik. Çünkü daha detaylı bir bilgi araştırmamızın sınırlarını aşan bir nitelik taşımaktadır.

C. Mehmet Akif'in Etkilendiği Düşünce Sistemleri

Akif'in zamanındaki temel düşünce akımlarını "İslâmcılık", "Türkçülük", "Batıcılık", "Meslekçilik", "Osmanlılık" ve "Sosyalizm" olmak üzere altı başlık altında toplamak mümkün görülmektedir. Bunlardan ilk üçünün birincil; geriye kalanların ise ikincil derecede tutunmuş ve yaygınlaşmış düşünce akımları olduğu söylenebilir. Şimdi sırasıyla bu akımları kısaca tanıtmaya çalışalım:

1. İslâmcılık

Tarık Zafer Tunaya'nın verdiği bilgiye göre, İslâmcılık, ikinci Meşrutiyet döneminin en fazla taraftarı olan, en etkili fikir akımlarından biri idi. Tunaya'ya göre, bu durum toplumun inancından ve devletin rejiminden kaynaklanmakta idi. "İslâmcıların fikirleri dini inançlara dayandığı

1. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 231.

2. F.A. Tansel, a.g.e., s. 187.

için" sistemleştirilmişti.¹

Mümtaz Turhan'ın, Kültür Değişmeleri adlı eserinde İslâmcılık hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

İslâmcılara göre; İslâm her asrın ihtiyaç ve problemlerine cevap verbilecek ve çözüm getirebilecek mükemmel bir dindir. Onlara göre, İslam ilerlemeye engel değildir. İlerlemeye engel olan, yanlış inanç ve âdetler; müslümân geçinip İslâm'dan uzak yaşayan kişilerin taassubudur. Eğer İslâmiyet ilerlemeye engel olsa idi, geçmişte İslâm ülkelerinde; büyük medeniyetler, insanlık ve medeniyet tarihine mal olmuş şaheserler meydana getirilemezdi. Onlara göre, din bir toplumun "ana direğidir". İslâm insanlar arasında ırk farkı gözetmeyen bir dindir. İslâmcılar, kurtuluşu o günün şartlarına göre mevcut rejimi korumada görmektedirler. İslâmcılar Avrupânın ilmini ve tekniğini almayı; ahlâk ve âdetlerini ise almamayı savunmaktadırlar. Çünkü onlara göre ilim ve teknik evrensel, ahlâk ve âdetler ise milletlere hastır. İslâmcılar, Avrupa ile ilişki kurarken, kendi öz benliklerinden, inanç, ahlâk ve değerlerinden taviz vermemenin gerektiğini ileri sürmektedirler. Onlar, Avrupanın tekniğini almanın mutlaka ahlâk ve âdetini almayı gerektirmeyeceğini, bu hususta Japonya'nın güzel bir örnek olduğunu söylemektedirler.²

Sezai Karakoç'a göre, İslamcılar devleti kurtarmak için, yeni bir medeniyet aramak yerine, var olan medeniyeti "yeni şartlar içine" yerleştirmeyi, "ona yeni şartların sorusu" nu sorarak, ondan cevap almayı önermekteydiler. Onlara göre, Türk toplumunun geri kalması ve başına gelen bütün felâketler İslâm'dan uzaklaşmak yüzündendir, ve kurtuluş için yeniden İslâma

1. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiyede Siyasal Partiler*. C.I, (ikinci baskı), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, s. 10

2. M. Turhan, a.g.e., s. 202-203.

sarılmak gerekmektedir.¹

Yusuf Akçura'ya göre, İslamcılık, Osmanlılık düşüncesinin zayıflaması sonucu ortaya çıkmıştı. Bu düşünceyi savunanlar, bütün Müslümanları birleştirmek, bir İslâm Birliği meydana getirmek istiyorlardı. Bu görüşü savunan II. Abdulhamid dine büyük değer vermiş; Çine, Afrika'ya, İslâmı anlatacak aydınlar göndermiştir.² T.Z. Tunaya'ya göre padişah'ın da bu fikri desteklemesi nedeniyle İslâmcılar fikirlerini yurt içinde her yerde açıklama imkânına sahiptiler. Bu akımın önde gelen temsilcileri; Prens Mehmet Sait Halim (Paşa), Mehmet Akif (Ersoy), Ahmet Naim (Babanzade), M. Şemsettin (Günaltay)dı. O dönemde Türkiyedeki İslâmcılar hemen her partide üye olarak bulunuyorlardı. Bunların fikirleri bütün partilerin programlarını etkilemiştir. İslâmcıların başlıca yayın organları; Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, Ceride-i Sufiye, Ceride-i İlmiye, Beyan-ül Hak, Hikmet gibi gazete ve dergilerdi.³

Sezai Karakoç'a göre, İslâmcılık akımının diğer İslâm ülkelerindeki temsilcileri ise, Afganlı Cemalettin, Mısırlı Muhammed Abdu, Hintli İkbâl gibi düşünürlerdi.⁴

2. Türkçülük

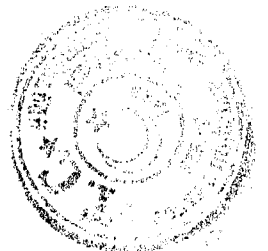
Akçura'ya göre, İkinci Meşuriyet dönemine kadar, Türk tarihinde bütün dünya Türklerini bir bayrak altında toplama düşüncesine pek rastlan-

1. S. Karakoç, a.g.e., s. 17-18.

2. Yusuf Akçura, *üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları VII, Sayı: 73, 1976, s. 21-23

3. T.Z. Tunaya, a.g.e., s. 10.

4. S. Karakoç, a.g.e., s. 19-21.

mamaktadır. O bakımdan ırka dayalı bir millet oluşturma düşüncesi ikinci Mesrutiyet yıllarında ortaya çıkmış yeni bir akımdı.¹

Tunaya ise, Türkçülüğün o dönemler gücünü iktidar partisinden aldığı için, güçlü bir akım olduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu akımın önde gelen temsilcisi Ziya Gökalp'tı. Ziya Gökalp, dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki'nin genel merkez üyesi idi. O aynı zamanda bu partinin "resmi ideologu" idi. Gökalp, Emile Durkheim'in etkisinde kalarak bir sosyoloji geliştirmiştir. Tunaya'ya göre, Türkçüler ikinci Abdulhamid düşüncesinin yerine, yeni bir ideoloji olan, "Türk milletindenim, İslam Ümmetindenim, Batı medeniyetindenim" düşüncesini koymak isiyor, topluma yeni bir hayat vaadediyorlardı.²

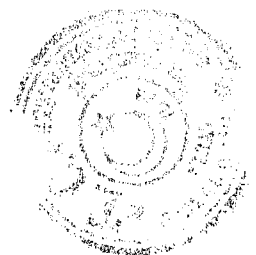
Tunaya, Türkçülük ile ilgili bir tespitini şöyle açıklamaktadır: " Türkler önce Osmanlı imparatorluğunda milli bir bilince sahip olacaklardı. İkinci bir aşamada da ülke dışı Türklerle birleşilecek ve Turan adlı büyük ülke gerçekleştirilecekti".³

Tunaya, bu tespiti yaptıktan sonra, Türkçülük hakkında şu bilgileri vermektedir; Türkçülük akımı, Ziya Gökalp'ın öncülüğünde bir çok ünlü kişilerce geliştirilmiştir. Bu akımın önde gelen temsilcileri; Akçuroğlu Yusuf, Ömer Seyfettin, Hamdullah Sabhi (Tanrıöver), Köprülüzade M. Fuat, Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Tekin (M.Kohen) ve Kâzım Nami (Duru) idi. Tunaya'nın verdiği bilgiye göre Türk Ocağı, bu akımı en çok geliştirip "yayan bir kültür kurumu olmuştur". Ona göre, Türkçülük akımının yayın organları; Türk Yurdu,

1. Y.Akçura, a.g.e., s. 23-24.

2. T.Z. Tunaya, a.g.e., s. 10

3. T.Z. Tunaya, a.g.e., s. 11.

Küçük Mecmua gibi dergilerdi. O günün iktidarı bütün basın yayın gücü ile bu akımı desteklemiştir.¹

Türkçülük akımının programını Mümtaz Turhan'ın açıklamalarına dayanarak kısaca şöyle özetleyebiliriz: Türkçüler;

- a. Dil, din, ırk ve adetleri bir olan bütün Türkleri birleştirerek büyük "Türk birliğini meydana getirmek (Pan Türkizm)".
- b. Eski Türk kültür, tarih ve medeniyetini inceliyerek bugünkü ile birleştirmek.
- c. Türkçeyi yabancı dillerden arındırmak, yerleşmiş kelimelere dokunmamak, ve güzel "İstanbul Türkçesi'ni geliştirmek
- c. İslâmlaşmak.
- d. Çağdaşlaşmak.
- e. Millî ekonomiyi kurmak.
- f. Millî edebiyatı geliştirmek.² düşüncesinde idiler.

3. Batıcılık

Tunaya'nın belirttiğine göre Batıcılık düşünce akımının temsilcileri "İçtihat" dergisinin etrafında toplanmışlardı. Osmanlı toplumunu, Batı tarzında yenilikler, köklü ıslahatlar yaparak kurtarmak düşüncesinde olan Batıcıların, önde gelen temsilcileri; Dr Abdullah Cevdet, Celâl Nuri, Kılıçzade Hakkı Beyler'di. Batıcılar belirli ölçülerde siyasi partileri de etkilemişlerdir. Batıcılık düşünce akımını savunanların fikirleri daima tartışma konusu olmuş ve bunlar kendi aralarında bazı kliklere ayrılmıştır.³

1. T.Z. Tunaya, a.g.e., s. 11.

2. M. Turhan., a.g.e., s. 199-200.

3. T.Z. Tunaya., a.g.e., s. 9-10.

Batıcılık akımının, programını ise, Mümtaz Turhan'ın verdiği bilgilerden yararlanarak şöyle özetleyebiliriz:

Bu akıma göre;

- a. Şehzade ve veliahtlerin eğitim ve öğretimine ayrı bir özen gösterilmesi;
- b. Padişah'ın tek eşinin olması;
- c. Fesin kaldırılıp yerine şapkanın kullanılması;
- ç. Mevcut kumaş fabrikalarının genişletilmesi yenilerinin açılması ve herkesin yerli kumaş giymesi;
- d. Kadınların diledikleri biçimde giyinebilmesi, herkesin kadınlara saygı göstermesi;
- e. Kadınların erkeklerden kaçmaması, evlenecek çiftlerin birbirini görüp evlenmesi,
- f. Kızlar için diğer okulların yanı sıra bir Tıp okulunun açılması;
- g. Tekke ve zaviyelerin kaldırılması;
- h. Medreselerin kaldırılıp, yerine yenilerinin kurulması;
- ı. Sarık ve cübbenin yalnız alimler tarafından giyilmesi,
- i. Evliya türbelerine bir şey adamanın yasak edilmesi,
- j. Okuyucuların, üfürülçüklerin, sıtma bağlayıcıların faaliyetlerine son verilmesi,
- k. Halkın batıl inançlarının düzeltilmesi,
- l. Okula gitmemiş yaşlıların eğitilmesi,
- m. Uzman bir kurula Osmanlıca bir sözlüğün hazırlanması,
- n. Osmanlı halkının, yabancılardan bir şey beklemeden, yolunu, köprüsünü, fabrikasını, trenini, gemisini kendisinin yapması,
- o. Başta arazi ve vakıfların kanunları olmak üzere bütün kanunların değiştirilmesi;
- ö. Dini kurallara dayalı mahkemelerin kaldırılması, kanunlara dayalı mahkemelerin ıslah edilmesi;

- p. Dini kurallara dayalı mahkemelerin kanun kitabı olan Mecelle'nin kaldırılması;
- r. Osmanlı Alfabeti'nin kaldırılması Lâtin harfleri ile yeni bir alfabe nin yazılması;
- s. Avrupa medeni kanununun kabul edilmesi istenmektedir.¹

4. Sosyal Meslekçilik

T.Z. Tunaya'nın verdiği bilgiye göre, bu akımın önde gelen temsilcisi Prens Sabahattin'dir. Prens Sabahattin yerinden yöneticiliği ve bireysel girişimciliği savunuyordu. Prens Sabahattin, Le Play ve Desmolins'in savunuculuğunu yaptığı Sosyal Bilim (Science Sociale) teorisine dayanarak Türkiye'nin (Osmanlı İmparatorluğu'nun) nasıl kurtarılacağına cevap aramaya çalışmıştır. Prens Sabahattin'e göre, İngilizler bu yolla ileri toplum aşamasına ulaşmıştır. Bu akımın görüşleri, o dönemde ancak muhalefet partileri üzerinde etkili olabilmiştir.²

5. Osmanlılık

Akçura'ya göre, bu akım; dini, ırkı ve dili ayrı insanları, ayırım yapmadan bir bütün olarak ele alan hepsine aynı hak ve yetkileri tanıyıp, aynı görev ve sorumluluğu yükleyerek, aralarında eşitlik sağlayan, Amerika Birleşik Devletleri gibi bir Osmanlı toplumu meydana getirme; mevcut güçlü Osmanlı devletini aslî şekli ile koruma düşüncesine dayanıyordu. Bu düşünce sistemi Sultan II. Mahmut zamanında ortaya çıkmış daha sonra zayıflıyarak yerini islâmcılık düşüncesine bırakmıştır.³

1. M. Turhan., a.g.e., s. 200-202.

2. T.Z. Tunaya, a.g.e. s. 11.

3. Y. Akçura, a.g.e. s. 19.

Bu akımın önde gelen temsilcisi Ahmet Rıza'dır. (1859-1930).¹

6. Sosyalizm

Tunaya'nın anlattıklarına göre, ikinci Meşrutiyet döneminin ideolojik fikir akımları içinde en zayıf olanı sosyalizm idi. O dönemin sosyalistleri, Batılılaşma ve Batı'daki insan hakları dokunulmazlığının Türkiye'de ancak sosyalizm ile gerçekleşebileceğine inanıyorlardı. Osmanlı sosyalistleri klasik sosyalizmi savunmuşlar ancak pek fazla etkili olamamışlardır. Sosyalizm akımının Türkiye'de öncüsü olarak bilinen Hilmi Bey, fikirlerini başyazarı olduğu "İştirak" dergisinde açıklamıştır. "Kendisini ilk Türk sosyalisti olarak tanıtan" Dr Refik Nevzat ise, Paris'te "Beşeriyet" adlı gazeteyi çıkarmıştır.²

Mehmet Akif, kısaca anlatmaya çalıştığımız, o dönemin bu fikir akımlarından belirli oranlarda etkilenmiştir. Ancak bu akımlar arasında onun yerinin neresi olduğu şeklindeki bir soruya cevap arayacak olursak, şöyle bir sonuca varmamız mümkündür: Akif'i tanıyan, onun hayatı ve eserleri konusunda araştırma ve inceleme yapmış birçok yazar ve araştırmacıya göre, Akif İslâmcılık akımı içinde yer almış ve bu düşüncüyü savunmuştur. Araştırmacıların büyük çoğunluğu bu konuda birleşmektedirler. Akif'in hayat mücadelesi ve eserleri de, onun bu görüşü savunduğunu destekler nitelikte görülmektedir.

Akif Türkçülük akımından da etkilenmiştir. O Türk milletini seven; Türk kültür ve değerlerine bağlı milliyetçi bir düşünür olarak bilinmektedir.

1. N. Berkes, a.g.e., s. 386-394.

2. T.Z. Tunaya, a.g.e., s. 12.

Ancak Akif, o dönemde bu akımın ırka dayalı bir millet oluşturma; bütün Türkleri bir bayrak altında toplama şeklinde ifade edebileceğimiz hayalci Türancılık görüşüne karşı çıkmış, bu düşünceyi efsane olarak nitelmiştir.

Akif, gelişmiş Batı ülkelerinin ilim ve tekniğinden yararlanma düşüncesindeydi. O, Berlin gezisinden sonra oradaki teknik gelişmeye hayran kalmış, Türk gençliğine gelişmiş batı ülkelerine gidip ilim ve teknik getirmelerini önermiştir. Bu yönü ile o, Batıcılık akımından da etkilenmiştir. Fakat Akif, Batının kültürel değer ve normlarını alıp benimsemeye; kendi milli kültür, değer ve normlarımıza zarar vereceği endişesiyle karşı çıkmıştır.

Akif hürriyeti, demokrasiyi ve serbest girişimciliği savunan Prens Sabahattin gibi bir sosyal bilimci olarak toplumun kurtuluşunu gerçekleştirme çalışmıştır. Bu suretle Akif'in bu akımdan da etkilendiği söylenebilir.

Akif, Osmanlı tarihine bağlı bir düşünürdür. Onun en büyük eseri olan Safahat bir bakıma Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışını dile getirmektedir. Ayrıca Akif'in en çok etkilendiği İslâmcılık akımı ile Osmanlılık akımı birbirine yakın görüşleri paylaşmaktadır. İslâmcılık, Osmanlılığın zayıflaması sonucu ortaya çıkmıştır. Buradan Akif'in Osmanlılık akımından da etkilendiği sonucuna varmak mümkündür.

Akif tek sınıf hakimiyetine dayanan sosyalizm akımına karşıdır. O sosyal adaletin gerçekleşmesinde İslâm gibi mükemmel bir din varken, sosyalizme gerek olmadığını belirtmekte, İslâmın yoksulları koruyup sosyal adaleti gerçekleştireceğine inanmaktadır. Fakat Akif, o günün şartlarına göre, kendi milli kültür ve değerlerimize zarar vermemek şartı ile, Batı emperyalizmine karşı, Türk toplumunun sosyalistlerle ittifak etmesine taraftar görünmektedir.

Sonuç olarak Akif, bu akımların hepsinden olumlu veya olumsuz etkilenmiş ve kendisine has bir düşünce sistemi geliştirmiştir. Akif'i zamanının bir düşünce akımı içine hapsetmek mümkün görünmemektedir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi İslâmcılık akımının onun üzerindeki etkisi ağır basmaktadır. Akif Mustafa Kemal Atatürk'ü seven; onu yürekten destekleyen;¹ din ve ibâdet hürriyetine geniş ölçüde yer veren; fakat dini devlet ve dünya işine âlet etmeyen Cumhuriyet rejimine inan̄an bir sosyal bilimcidir.

-
1. Muharrem Ergin "Atatürk ve Akif" *Milli Kültür Dergisi*, sayı: 55 (Aralık-1986), s. 2-5.

IV , MEHMET AKİF'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ

A. İlim ve Metodoloji Anlayışı

1. İlim Anlayışı

Türkçe yazılmış sosyal bilim kaynaklarının çoğunda "ilim" ile "bilim" terimlerinin eşanlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Çağdaş Türk sosyoloğlarından Üzer Ozankaya, eski Türkçe'de "ilim", yeni Türkçe'de "bilim" olarak kullanılan bu terimin, çağdaş sosyoloğlar arasında genel kabul görebilen bir tanımını; "...Olayların ve nesnelerin oluşum, yapı ve gelişimindeki yasalılıkları açıklamaya çalışan, olguları, mantıksal düşünceyi temel alan, tarihsel nitelikte bilgi düzeni"¹ biçiminde yapmaktadır. Bu analizde ilim kavramı yukarıda belirtilen anlamda kullanılmaktadır.

Akif insanı hayvandan ayıran en büyük özelliklerinden birinin ilim olduğunu belirtmekte, ve bu konuda şöyle demektedir:

"Olmaz ya...Tabii... biri insan, biri hayvan.

Öyleyse, cehalet, denilen yüz karasından

Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet."²

Akif bir başka şiirinde de doğru yolu görenle, görmeyenin, aydınlık ile karanlığın, ölü ile dirinin bir olmadığı gibi; bilenlerle bilmeyenlerin de bir olamayacağını şöyle belirtmektedir:

1. Üzer Ozankaya, *Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü*, 'Genişletilmiş Üçüncü baskı), Ankara: Savaş Yayınları: 1, 1984, s. 115-116.

2. M.A. Ersoy, *Safahat*. s. 217.

"Diyor Kur'an: "Bilenlerle bilmeyenler bir değil. Heyhāt
Nasıl yeksān¹ olur zulmetle² nūr³, ahyā⁴ ile emvāt."⁶

Akif'in tespitine göre, Türk toplumunun içine düştüğü bunalımın, buhranın; duraklamanın, gerilemenin ve çöküşün asıl sebebi cahilliktir. Toplumun kurtuluşunu gerçekleştirebilmek için cahilliğin yok edilmesi gerekmektedir. Akif bu duygularını şöyle açıklamaktadır:

"Eyvah. Bu zilletlere⁷ sensiz yine illet⁸....

Ey derd-i cehalet, sana düşmekte bu millet,
Bir hale getirdin ki, ne din kaldı, ne nāmūs.

.....

Ey hasm-ı hakîkî⁹ seni öldürmeli evvel
Sensiz bize düşmanları üstün çıkaran el."¹⁰

Akif, toplumun bir felâkete doğru sürüklendiğini, bunun nedeninin ise cahillik ve bilgisizlik olduğunu tekrarlayarak vurgulamakta; Türk toplumunun çağdaş standart bilgilerden yoksun olduğunu belirtmektedir. Akif, toplumun bu durumdan kurtuluşu için, okul açmayı, önermekte; zaman kaybetmeden ilme doğru ilk adımı atmaya istemekte ve bu görüşünü şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

-
1. Eşit , denk, bir
 2. Karanlık
 3. Aydınlık
 4. Diri
 5. Ölü
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 217.
 7. Alçalma, küçülme
 8. Sebep
 9. Gerçek düşman
 10. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 146.

"Felâketin başı, hiç şübhe yok cehaletimiz;

Bu derde çare bulunmaz ne olsa mektepsiz;

.....
Unutmayın şunu lākin; zaman: zaman-ı ulum!¹

.....
Demekki; atmalıyız ilme doğru ilk adımı"²

Akif', bir şiirinde ilim Çin'de de olsa, her türlü zorluğa rağmen gidip öğrenmek gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

"Altı aylık yolu, dağ taş demeyip, çiğneyerek,

Çin-i Māçin'deki bir ilmi gidip öğrenecek"³

Akif, her şeye rağmen insanın bu zorluğa katlanması gerektiğini, bu yüz yolu, ilim yüz yolu olduğunu ve cahillikle istenen sonuca varılmıyacağını şu mısra ile açıklamaktadır:

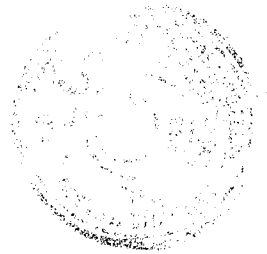
"Bu cehalet yürümez; asra bakın: asr-ı ulüm."⁴

Akif'e göre ilim teoriden çok pratiğe önem vermelidir. O, uygulama imkânı olmayan teorik bilgiden bir fayda beklenemeyeceğini; ilmin kıymetinin uygulanabilirliği ile ölçüleceğini; teorilere boğularak geçen ömre yazık olacağını şöyle dile getirmektedir:

"Nazariyyāta⁵ boğulmakla geçen ömre yazık;

Amelî⁶ kıymetidir kıymeti ilmin artık"⁷

-
1. İlim zamanı
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 281.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 395.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 130.
 5. Teoriler
 6. Pratik
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 184.

Akif'e göre, ilmin temel özelliği toplum için faydalı olmasıdır. O bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

"Ulum-u hâzıradan¹ beklenen menâfiidir.²

Demek, birincisi ilmin: hayata nâfiidir.³⁴

Akif, şu mısrasıyla da ilmin evrensel olduğunu savunmaktadır:

"Çünkü milliyeti yok san'atın ilmin yalnız,⁵

Akif, ilmin evrensel olduğunu belirttiikten sonra Avrupanın ilim ve teknik alanlarında sağladığı gelişmeye dikkati çekmekte; Avrupanın atom gücüyle uğraştığını:

"Maddenin kudret-i zerriyesi⁶, uğraştığı iş"⁷

sözleriyle dile getirerek, Türk gençliğinden kendi özbenliklerini kaybetmemek şartıyla Avrupaya gidip ilim ve teknik öğrenmelerini istemekte ve bu düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"Sade Garb'ın⁸ yalnız ilmüne dönsün yüzünüz."⁹

Akif bir diğer şiirinde de bunu şöyle yansıtmaktadır:

"Alınız ilmini Garb'ın, alınız sanatını"¹⁰

-
1. Mevcut ilim
 2. Yaralı
 3. Yararlı, kârlı
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 346.
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 187.
 6. Atom gücü
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 443.
 8. Batı, Avrupa
 9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 443.
 10. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 187

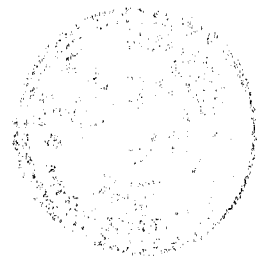
Akif, bir taraftan gelişmiş Batı ülkelerindeki ilimden, fenden ve teknikten en geniş ölçüde faydalanılmasını önerirken; diğer taraftan mukaddesata, örf ve adetlere gereken saygının gösterilmesini, vurgulamakta; ve gençlere ilim öğretilirken, mukaddes değerlere saygının da mutlaka öğretilmesi gerektiğini şu sözleriyle dile getirmektedir:

"Evet, ulûmunu asrın şebāba¹ öğretelim;
Makaddesata, fakat, çokça ihtiram² edelim."³

Akif bunun yeterince yapılmadığını; bundan dolayı yetişkinlerle gençlerin arasında görüş ve inanç farkları meydana geldiğini belirtmekte; gençlerin mukaddesata düşman yetiştiğini ve halkın inanç ve değerlerini küçümsediklerini; gençlerle yetişkinlerin birbirlirini anlamada güçlük çektiklerini; okumuş aydın kişilerin toplumla bütünleşemediklerini; toplumdankoptuklarını ileri sürmektedir. Akif, bu suretle okumuşlara olan güveninin sarsıldığını halkın, toplumdaki bunalımın ve çöküntünün okumusalardan geldiği düşüncesine kapıldığını ve bunun da toplum için büyük bir yara olduğunu söyle ifade etmektedir:

"Sizde erbab-ı tefekkürle⁴ avamın⁵ arası
Pek açık işte budur bence vücudun yarası
.....
Müfefeikir geçinenler ne diyor sizde bakın
ictimai⁶, edebî, hasılı her meselede

-
1. Gençlik
 2. Saygı
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 282.
 4. Düşünürler
 5. Halk
 6. Sosyal

Garb'ı taklid edemezsek, ne desek beyhüde.

Bir de din kaydını kaldırmalı, zirā o belā,

Bütün esbab-ı terakkimize¹ engel hālā!

Gelelim şimdi ne merkezde avamın hissi.....

.....

Garb-ın efkārını², asarını³ düşman tanımak

Yenilik namına vahy⁴ inse kabül eylememek.

.....

Açılır gitgide artık iki bizbin arası

Pek tabīī olarak geldi nizāın⁵ sırası"⁶.

Akif, bu görüşlerini belirttikten sonra, halkın ilme olan güveninin sarsılması sonucu ülkemizde ilmin gelişemediğini, geçmişteki o eski büyük alimleri de yetiştiremez duruma düştüğümüzü aşağıdaki mısralarıyla teyit etmektedir:

"Neye ilmin adı yok koskoca millette bugün?

Çünkü, efkār-ı umumiyye,⁷ aleyhinde bütün;"⁸

"Hadi göster bakayım şimdi de ibn-ür Rüşd'ü?

İbn-i Sina neye yok? Nerde Gazāli görelim

Hani Seyyid gibi, Razi gibi üç beş alim"⁹

1. İlerleme nedenleri

2. Fikirler

3. Eserler

4. Allah'ın Cebrail yolu ile veya doğrudan, Peygamberlerine ilāhi bilgi aktarması

5. Çekişme, kavga

6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 182-183.

7. Kamu-oyu

8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 183.

9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 418.

Akif'e göre, ilim adamı, çalışkan başkalarını taklit etmeyen, milliyetçi, dinine bağlı, kutsal değerlere saygılı, ahlâklı ve dürüst olmalıdır. Eşref Edib (Fergan)in anlattıklarına göre, Akif, o dönemin rasathane müdürlerinden Fatin Haca'yı ideal ilim adamı olarak göstermekte; ilim adamlarının hem fen ilimlerini, hemde din ilimlerini öğrenmesi gerektiğini belirtmekte, toplumun kurtuluşunun bu tip ilim adamlarının yetiştirilmesiyle sağlanabileceğini savunmaktadır.¹

Sonuç olarak, Akif'e göre, ilim, insanı hayvandan ayıran en büyük özelliktir. İlim faydalı ve uygulanabilir olmalıdır. İlim evrenseldir, ilim Çin'de de olsa gidip öğrenmek gerekmektedir. Ona göre, toplumun gerileme ve çöküş sebebi cahilliktir. Toplumun kurtuluşunu gerçekleştirebilmek için zaman kaybetmeden cahilliğin yok edilmesi bir zorunluluk olarak belirlemekte, bunun için de Akif okul açmayı ve aydın bir nesil yetiştirmeyi toplumun kurtuluşuna ve kalkınmasına hizmet eden önemli faktörlerden biri olarak görmektedir.

2. Metodoloji Anlayışı

Sosyolojide "metod" ve "metodoloji" terimleri birbirinden analitik açıdan ayrılabilen ancak birbirinden soyutlanamayan ve birbirini tamamlayan iki kavramdır. Türkçe kaynaklarda "metod" "usul" ve "yöntem" kelimeleri ile "metodoloji" terimi ise "usuliyat" ve "yöntembilim" terimleriyle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Amiran Kurtkan "metod" terimini ".....araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep-netice ilişkilerini ve (mümkün olduğu hallerde) bu ilişkilerin temelinde yer alan, soyut ilmi konuları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol.....)"²

1. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 324-325.

2. Amiran Kurtkan, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1978, s. 3.

biçiminde; Muzaffer Sencer ise metodoloji veya yöntembilim kavramını, "Bilimsel bilgi üretme sürecine ilişkin yöntem ve yorumların ilke ve kurallarını inceleyen bilgidalı "¹ biçiminde tanımlamaktadır. Bu analizde metodoloji yukarıda belirtilen anlamda ele alınmaktadır.

Akif'e göre bir eserin meydana getirilmesinde eserin muhtevası kadar izlenen metot'da önemlidir. Eserin istenilen nitelikte olması için her şeyden önce metodik ve plânlı olması gerekmektedir. Abdülkerim Abdülkadiroğlu ve Nuran Abdülkadiroğlu'nun hazırladıkları "Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri" adlı eserde yer alan "plân" adlı bir makalesinde Akif, plânın önemi ve gereği üzerinde durarak, Alman düşünürü Gæthe'nin "Ne çıkarsa plândan çıkar." sözünü hatırlatmakta, Gazali'nin "Levh-i mahfuz² için kainatın plânıdır." dediğini belirtmekte ve sonra güzel bir plânın, sağlam bir eserin temelini oluşturacağı hükmüne varmaktadır.³

Akif, metot ve plânın önemini bu şekilde belirttikten sonra, kendi sözüne nasıl sadık kaldığını ve eser yazmanın nasıl bir plân ve program işi olduğunu Eşref Edib (Fergan)ın naklettiği bir yazısında dile getirmekte, şiir yazmanın bir ilham işi değil, bir çalışma işi olduğunu belirtmektedir. Akif şiirlerini yazarken topkı bir mimar bir mühendis gibi hareket ettiğini ifade etmektedir. Akif, bir mimar nasıl binaya başlamadan önce, plânını çizip sonra binaya başlıyorsa, kendisinin de aynı yolu izlediğini; önce düşünüp plân yapıp sonra şiir yazmaya başladığını ve istenilen sonuca vardığını açıklamaktadır.⁴

-
1. Muzaffer Sencer, *Yöntembilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981, s.147.
 2. Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevi levha, ilahi ilim.
 3. Abdülkerim Abdülkadiroğlu ve Nuran Abdülkadiroğlu, *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 796, 1986, s.155.
 4. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 256-257.

Buradan anlaşıldığı gibi akif plānlı çalışmış ve eserlerini metodolojinin kurallarına uyararak meydana getirmeye özen göstermiştir.

Tansel'e göre, Akif, şiirlerinin konusunu bulduktan sonra onun plānını çizip, üzerinde düşünüp hazırlık yaptıktan sonra yazardı. Ancak onun şiirleri kolayca yazılmış gibi bir özelliğe sahiptir.¹

Akif, Abdulkerim Abdulkadiroğlu ve Nuran Abdulkadiroğlu'nun naklettikleri bir yazısında, sanatın temelini hayat, gerçek ve gözlem olmak üzere üç esasa dayandırmaktadır.² Ayvazoğlu'da Akif'in sanatının temel özelliklerini bu üç kavram ile özetleyebileceğini belirtmektedir.³ Necmettin Turinay ise Akif'in metot ve sanatı, hakkında değerlendirmede bulunurken, bu görüşe yakın bir açıklama yapmaktadır; "Güçlü bir gözlem, dikkatli bir tasvir, sağlam bir hikāye etme yeteneği ve başarılı diyologlar... İşte Safahat işte Mehmet Akif..."⁴

Ali Nihat Tarlan ise, Akif'in şiir yazarken gözlemi ön planda bulundurduğunu, onun şiirlerinin bir çoğunun belirli olayların tasviri olduğunu belirtmektedir. Tarlan, Akif'in şiirlerini duyarak ve yaşayarak yazdığını; yazarken heyecanından terlediğini, onun şiirlerindeki derin tesirin bundan ileri geldiğini açıklamaktadır.⁵

1. F.A. Tansel, a.g.e., s. 184-185.

2. A. Abdulkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlu, a.g.e., s. 171.

3. Beşir Ayvazoğlu, v.d., *Mehmed Akif ve Safahat*. İstanbul: Tercüman Tesisleri, 1986, s. 20.

4. Necmettin Turinay, "Nesrin Varoşlarını Zorlayan Bir şair" *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55 (Aralık-1986), s. 29.

5. A.N. Tarlan, a.g.e. .s. 37.

Burada bir çok yazar ve araştırıcının, Akif'in hayallerle değil; gerceklerle uğraştığı; gördüğünü ve gözlemlediğini yazdığı; olanı olduğu gibi gösterdiği ve bütün eserlerini olayların içinde yaşayarak meydana getirdiği konusunda birleştiği görülmektedir. Akif'in şu mısraları ise bu görüşü teyit etmektedir:

"-Hayır, hayal ile yoktur benim alış verişim.
İnan ki: her ne demişsem görüp de söylemişim
şudur cihanda benim en beğendiğim meslek
Szm odun gibi olsun: hakikat olsun tek."¹

Eşref Edib'e göre Akif bir yazısında, hayllerle uğraşmadığını, eserlerinin sade ve gercek olduğunu, olayları "bir ressam gibi aynen tesbit etmeğe" alıştığını, olanı olduğu gibi gösterdiğini tekrar ederek, şiirlerini diğerlerinden ayıran niteliğin bu olduğunu vurgulamakta ve "Mahalle Kahvesi" adlı şiirini buna örnek göstermektedir.²

Akif, Eşref Edib (Fergan)ın naklettiği bir sözünde ise; insanın bir gayeye erişebilmesi için çalışmalarını bir konu üzerinde yoğunlaştırması, dağıtmaması gerektiğini belirterek, metot konusunda çok önemli bir tespitte bulunmaktadır.³

Kısaca Akif gercekci bir düşünürdür. Akif, araştırma tekniklerinden gözleme ağırlık vermiş, yaşadığı olayları kaleme almıştır. O, olayları bir eşya gibi düşünerek ele almış, n yargısız yaklaşmış, olayların genel görüntülerini tasvir etmiştir. Onun san'atı yerli, sade, tabii ve samimidir.

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 240.

2. Eşref Edib (Fergan) a.g.e., s. 263.

3. Eşref Edib (Fergan) , a.g.e., s. 243.

O, kendisinin de belirttiği gibi sanatını üç teknik esasa dayandırmıştır: Hayat, gerçek, gözlem. Bu suretle onun bilimsel yöntemin uygulayıcısı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Sosyal hayatı konu etme, gerçeği değer yargısız açıklama ve bunları yaparken gözleme ağırlık verme, çağdaş sosyolojide metodolojinin temel unsurları olarak uygulanmakta; dolayısıyla insanları ve toplumu inceleyen Akif'in sosyolojiye ne kadar yakın bir düşünür olduğunu göstermektedir.

B. S o s y o l o j i (İ ç t i m ā i y a t)

Akif, sosyoloji terimi yerine onunla eşanlamlı olan "ictimaiyat" kavramını kullanmaktadır. Ona göre, toplumun nasıl ve ne şekilde işlediğini, toplumun inanç ve değerlerini inceleyen ve toplumdaki sosyal problemleri teşhis edip, bunlara çözümler öneren; toplumun inanç ve değerlerini korumayı ve yüceltmeyi, geçmiş ile gelecek arasında sağlam bir bağ kurmayı öğreten ilme sosyoloji (ictimaiyat) denir.

Akif, toplumun kurtuluş reçetesini ancak sosyolojinin sunabileceğini açık bir şekilde vurgulamaktadır. O, halkın önderi ve yöneticisi olan, halkı aydınlatma ile sorumlu olan kişilerin mutlaka sosyoloji (ictimaiyat) bilmeleri gerektiğini ileri sürmektedir.

Akif, A. Abdulkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlunun naklettiği "Hasbihal" adlı bir makalesinde sosyoloji ile ilgili görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

"Cemaat-i Müslimine artık ictimaiyat lâzım, ictimaiyat. Şarkta,¹ garpta, şimalde² cenupta³ ne kadar Müslüman varsa zillet içinde sefalet

-
1. Doğu
 2. Kuzey
 3. Güney

içinde, esaret içinde yaşadığını; sefil bir milletin elinde kalan dinin kabül değil i'la¹ edilemeyeceğini bilmeyen anlamayan vâizi kürsiye yanıştır-
mamalı. Vaiz milletin mâzisini² halini³ bilmeli, cemaati istikbale⁴ hazırlamalı."⁵

Akif, şiirlerinin çoğunda sosyoloji alanı içine giren konuları işlemektedir. Daha önce sosyal kişiliğini açıklarken değinildiği gibi Akif birçok şiirinin konusunu sosyal olaylardan seçmiştir. Özellikle "Hasta", "Küfe", "Hasır", "Meyhane", "Seyfi Baba", "Kör Neyzen", "İstibdat", "Hürriyet", "Mahalle Kahvesi", "Köse İmam", "Ressam Haklı", "Ahiret Yolu" gibi şiirleri sosyal olayları manzum hikâye şeklinde dile getirmekte; Safahat'ın "Hatıralar" kısmında, sosyolojik çizgiler görülmekte, "Asım" ında ise savaş sosyolojisi alanına giren konular işlenmektedir.

Akif, edebiyat, yolu ile içinde yaşadığımız toplumun ve toplumdaki sosyal gerçekliklerin tanınması; sosyal gerçekliğin bağlı olduğu kanunların tespit edilmesi; toplumu tanıyan insanın toplumda daha başarılı olması ve topluma daha iyi uyum sağlaması; toplum içinde görülen birçok sosyal problemlerin incelenip çözüm yollarının gösterilmesi gibi sosyolojik konuları incelemektedir. Özellikle sosyal problemleri inceleyip, çözüm yollarının gösterilmesi bir ilim adamı olarak Akif'in en belirgin özelliği ve en önemli amacı olarak görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Akif san'atın toplum için olduğunu belirtmektedir. O, edebiyatı toplumun dertlerini sergileyecek, çözüm yollarını gösterecek, bize insanlığı öğretecek bir ilim olarak görmektedir.

1. Yükseltme, yüceltme

2. Geçmişini

3. Şimdiki durumunu

4. Geleceğe

5. A.Abdukkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlu, a.g.e., s. 52.

Eşref Edib (Fergan) in naklettiğine göre Akif bu konuda aynen şunları söylemektedir:

"Biz edebiyattan ahlākī, içtimaī bir fāide bekleriz. Bizim içtihadımıza¹ göre, edepsizlik başladığı yerde edebiyat biter.

İçtimaī dertlerimizi dökmek, yaralarımızı açup göstermekten çekinmeyiz. Meramımız kendimizi değil, maskaralıklarımızı maskara etmektir. El birliği ile insanlığa doğru yürümek isteriz.

Bizim için halka söyleyecek eserler lazım....."²

Akif'in bu sözlerinden de anlaşıldığı gibi, ona göre, edebiyat ferdi istek ve arzuları dile getiren bir ilim olma sınırını aşan, toplumun problemlerini çözmeyi ve topluma faydalı olmayı esas alan bir ilim olarak görülmektedir.

Tansel'in belirttiği gibi, Akif'in 1919 da Servet-i Fünun dergisinin açtığı bir ankete verdiği cevaptaki şu sözleri de onun edebiyat yolu ile sosyolojik konuları işlediği ve bizim burada açıklamaya çalıştığımız görüşü destekler niteliktedir. Akif, bu ankete verdiği cevapta: ".....Nazımla bugün yürümek istediğim gaye, rezaili³ içtimāiyemizi⁴ ortaya koyup, halkı bunlardan tenfire⁵ çalışmaktır"⁶ demektedir.

Sosyoloji şimdiki zamanın ve sosyal gerçekliğin ilmidir. Günün toplumunun oluş, işleyiş ve gelişmesini konu edinmektedir. Akif'de şiir-

-
1. Bir kimsenin, bir şeyden anlam ve hüküm çıkarması, o iş hakkında fikri, görüşü. İslam alimlerinin dinī çerçeve dahilinde bir konuda fikri ortaya koymaları.
 2. Eşref Edib (Fergan); a.g.e., s. 29.
 3. Rezaletler, Halkın duygularını inciten ahlāk dışı durumlar.
 4. Toplumla ilgili, Sosyal.
 5. Nefret ettirme
 6. F.A. Tansel, a.g.e., s. 87.

lerinde toplumun şimdiki zamanını ele almakta ve sosyal gerçekliği incelemekte; toplumun oluş işleyiş ve gelişmesini gözlem yoluyla takip etmekte; bu gözlemlerini şiirlerinde yansıtmaktadır. Bu açıdan bakılınca, Safahat'a sosyal olayların safha, safha ele alındığı bir edebiyat sosyolojisi kitabı denebilir. Karakoç'un şu açıklamaları da bu görüşü desteklemektedir. Karakoç Akif'in şiirinin bir günlük olduğunu, ancak bir şairin şahsi günlüğü değil; bütün bir toplumun günlüğü olduğunu belirtmekte; Akif'in şiirlerini Safahat (dönemler) adı altında toplamasının da bunu gösterdiğini ileri sürmektedir. Karakoç, Akif'in şiirleriyle toplumun, "günlük hayatından tablolar" çizdiğini, toplumun günlük dertlerini ve çöküşünü dile getirdiğini ifade etmektedir.¹

Görüldüğü gibi Akif'in sanatı ve eserleri toplumun problemleriyle, ve günlük hayatı ile içli dışlı olmuş ve her yönü ile toplumla bütünleşmiştir.

Akif, A. Abdulkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlu'nun naklettikleri "Zulmetten Nura" başlıklı bir makalesinde Şemseddin isimli bir yazar arkadaşının bir eserini değerlendirirken, sosyolojik konulara değinmekte ve uygulamalı sosyolojinin önemini vurgulamaktadır. Akif, bu makalesinde toplum yapımızı bilmenin gereğini, toplum yapımız bilinmeden ne hastalığının bilinebileceğini, ne de hastalığa bir tedavi uygulanabileceğini belirtmekte; nasıl sadece iç hastalıklarla ilgili kitap okuyarak doktor olunamıyorsa, beş on tane sosyoloji eserinin vermeye çalıştığı teorileri okumakla da bu millete rehberlik edilemeyeceğini açıklamaktadır.²

Sonuç olarak Akif'e göre sosyoloji; toplumun inanc ve değerlerini inceleyip korumayı ve yüceltmeyi amaç edinen; toplumdaki sosyal problemleri

1. S. Karakoç, a.g.e., s. 37-38.

2. A. Abdulkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlu, a.g.e., s. 186.

teşhis edip, çözümler öneren; geçmişle gelecek arasında sağlam bir bağ kurmayı öğreten; teoriden çok pratiğe önem veren bir sosyal bilim dalıdır diyebiliriz. Akif edebiyat yolu ile sosyolojinin alanına giren konuları işlemiş; Safahat adlı başeserini bu düşünceye uygun yazmıştır.

C. Toplum (Cemiyet)

Toplum kavramının çağdaş sosyolojide genel kabul görebilen ve bu tez için de geçerli olan genel bir tanımı şöyle yapılabilir: Belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, ortak bir sosyal hayatı başlatmak ve sürdürmek için bir araya gelmiş; değişik insan gruplarının veya zümrelerinin meydana getirdiği: kendine has kültürü olan, nispeten devamlılık gösteren sosyal organizasyonlara sahip organize olmuş bütüne toplum denir.

Bu genel tanımdan sonra Akif'in toplumla ilgili görüşlerinin tespit ve açıklamasına geçebiliriz.

1. Akif'e Göre Toplumun Tanımı ve Yapısı

a. Toplumun Tanımı:

Akif, "toplum" kavramı yerine onunla eş anlamlı olan "cemiyet" kavramını kullanmıştır. Akif'in görüşlerini esas tutarak ona göre geçerli olan bir toplum kavramı tanımı; ortak değer ve davranışlara sahip, üzerinde yaşadığı belli bir toprak parçası olan ve belli bir ideali gerçekleştirmek için çalışan insanların oluşturduğu bir sosyal organizasyonlar bütünü biçiminde yapabiliriz.

b. Toplumun Yapısı:

Akif, insanların ancak bir araya gelip işbirliği yaptıkları çabalarını birleştirdikleri, dayanışma ve bütünleşme içine girdikleri zaman yaşayabileceklerini belirtmektedir. O, toplum hayatının fert için bir zorunluluk olduğunu bir insanın tek başına yaşamasının imkansızlığını; çağımızın toplum çağı olduğunu şöyle ifade etmektedir:

"Cihan artık değişmiş, infıradın¹ var mı imkânı
Göçüp māmūrelerden² boylasan hatta beyabanı...?"³
Yaşanmaz böyle tek tek, devri hazır⁴: devr-i cemiyet"⁵.⁶

Akif Kastamonu'da Nasrullah camisinde verdiği vaazında toplum hayatının çağdaş sosyoloji teorilerinden "Fonksiyonalist Teori"⁷ ye benzer bir yaklaşımla ele almakta ve toplumu işleyen bir bütüne benzetmektedir. Hasan Boşnakoğlu'nun naklettiğine göre, Akif bu görüşünü Peygamberimizin şu hadislerine dayandırmaktadır:

"Dünyanın öbür uçundaki bir müslümanın ayağına diken batsa ben onun acısını kendimde duyarım (Buharî)⁸

"Bütün müslümanlar, tek bir vücut gibidirler. Bir uzuv⁹ hastalanırsa, diğer uzuvlar da hastalanır." (Buharî-Müslim)¹⁰

Görüldüğü gibi Akif vaazında açıklamaya çalıştığı bu hadislerle toplumu bir vücuda benzetmekte, insanların arasındaki dayanışma ve bütünleşmenin nasıl olması gerektiğini vurgulamaktadır. Akif, toplumu meydana getiren unsurların tıpkı bir vücudun organları gibi birbirine karşılıklı

-
1. Yalnız başına kalma, topluluktan ayrılma
 2. İmar edilmiş, işlenmiş yer, şehir, kasaba
 3. Çöl, sahra
 4. Zamanımız, çağımız
 5. Cemiyet devri, toplum çağı.
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 453.
 7. "Parça-bütün arasındaki karşılık fonksiyonel ilişkileri esas" tutan ve bu ilişkilere ağırlık veren çağdaş sosyoloji teorisi Bkz. Zeki Erdoğan, "Çağdaş Sosyoloji Teorilerine Genel Bir Bakış" *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 1 (2), (1987), s. 145.
 8. Hasan Boşnakoğlu, *İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları*, (ikinci Baskı), İstanbul: Er-Tu Matbaası, 1981, s.46.
 9. Organ
 10. N. Boşnakoğlu, a.g.e., s. 46.

olarak bağımlı ve karşılıklı etkileşim içinde olduğunu ifade etmektedir.

Akif'e göre toplum nesnel bir gerçekliktir. S. Karakoç'un belirttiği gibi Akif Osmanlı toplumunu hasta bir canlı organizma gibi düşünmekte onun topkı bir canlı gibi teşhis ve tedaviye ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir.¹

Kısaca Akif'e göre, toplumun yapısı parçaları arasında karşılıklı bir bağımlılık ve etkileşim bulunan canlı bir organizmayı ve işleyen bir bütünü andırmaktadır.

Akif, Üzer Ozankayanın "...üyeleri birbirine duygusal bağlarla bağlı, toplumsal ilişkilerin yüz yüze olduğu, yüksek ölçüde bütünleşmiş herhangi bir toplumsal küme"² şeklinde tanımladığı "topluluk" kavramı üzerinde de durmaktadır. Akif "topluluk" terimi yerine onunla eşanlamlı olan "cemaat" kavramını kullanmaktadır. Akif insanları birlik içinde, bir arada tutan duygunun cemaat duygusu olduğunu; cemaatin insanları inanç bağı ile birbirine bağladığını belirtmektedir. Akif, cemaatlaşmanın kutsal olduğunu, insanın imandan uzaklaşsa bile cemaatten uzaklaşmaması gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

"Şu vahdet³ tarüma⁴ olsun. deyip saldırma islām'a;
Uzaklaşsan da imandan, cemaatten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-ü kat'i⁵ var ki istinafa⁶ yok meydan:
Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan"⁷

-
1. S. Karakoç, a.g.e., s. 34-35.
 2. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 115.
 3. Birlik.
 4. Karmakarışık, dağınık.
 5. Kesin hüküm
 6. Davayı bir üst mahkemeye götürme
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 454.

Akif "Umar mıydın?" adlı şiirinde de cemaat konusuna değinmekte; cemaatı uyanık olmaya ve çalışmaya devet etmekte ve duygularını şöyle yansıtmaktadır:

"Cemaat intibah¹ ister, uyanmaz gizli yaşlarla.

Çalışmak.....Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla başlanıa."²

Akif, Hasan Boşnakoğlu'nun naklettiği, Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazında peygamberimizin aşağıdaki hadisini cemaate okuyarak cemaatlaşmanın önemini vurgulamıştır.

"İmanın olgunluğu, cemaate sarılmaktır." (Buharî)³

Bu açıklamalardan sonra özet olarak Akif'e göre, cemaat insanların inanç bağı ile birbirine bağlandığı bir gruptur diyebiliriz.

2. Toplumun Bir Ferdi Olarak İnsan

a. İnsanın Mahiyeti

Akif, insanın mahiyetini incelerken islām dinini temel ölçüt olarak ele almaktadır. O "insan" adlı şiirine Hz. Ali'nin şu sözleriyle başlamaktadır: "Sen küçük bir cisim olduğunu sanırsın ama en büyük âlem senin içinde gizlidir."⁴

Akif'e göre, insan varlıkların en şerefli ve en güzel şekilde yaratılmış olanıdır. İnsan "İlāhî sanatın gayesi" dir. Ona göre bu evren insanın varlığının devamına uygun bir şekilde düzenlenmiş; her şey, insanın emrine verilmiş ve insan için yaratılmıştır. İnsan azme, çeşitli istek ve

1. Uyanıklık, uyanık olma

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 456.

3. H. Boşnakoğlu. a.g.e., s. 46.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 72.

emellere sahiptir. Bunun yanında, insan çeşitli güçlükler, engeller ile karşı karşıyadır. Fakat insana bu engelleri aşabilecek güç verilmiştir. İşte bu güç sayesinde insan bulutlar arasında gezmekte, yerin dibinden madenler çıkarmakta, denizleri yatak, dalgaları beşik yapabilmektedir. Kısaca insan-oğlu bu evrende her türlü engeli aşabilecek güce ve azme sahip bir varlıktır. Ona göre, eğer insan bu başarılarından dolayı büyüklenir Allah'ına karşı gelirse hayvanlardan daha aşağı düşebilmekte; yok eğer kendini, haddini ve Rab'bini bilir; başarıları onu şımartmazsa, yaratıcısına kulluk ederse Meleklerden de üstün olabilmektedir. Akif bu görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

"Haberdār olmamışsın kendi zātından da hālā sen,
'Muhakkar¹ bir vücudum!' dersin ey insan fakat bilsen....
Senin māhiyyetin hatta meleklerden de ulvî²'dir."³

b. İnsan Sınıflaması

İslāma göre insanlar inanç yönünden üçe ayrılmaktadır: Mümin, kafir, münafık. Akif de İslāmı ölçüt olarak aynı sınıflamayı yapmaktadır.

- Mü'min: Mü'min kelime olarak inanan insan demektir. Akif'e göre, mü'min İslam dininin inanç ve esaslarına inanan insandır. Ona göre, mü'minin insanlar arasında ayrı bir yeri vardır. Mü'min İslāma inanmış, sabırlı, azimli ümitli, yüce bir insandır, Akif'in bir şiirinde geçen bir kahraman olan Asım bu ideal tipi yansıtmaktadır.

Akif "Tevhid Yahut Feryad" adlı şiirinde mü'mini şöyle tasvir etmektedir:

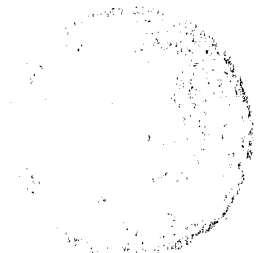
-
1. Horlanmış, hakir görülmüş
 2. Yüksek, yüce
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 72.

"Mü'min-ki bilir gördüğü yekruze¹ cihânın
Fevkünde² ne âlemleri var subh-i bekaânın;³-"⁴

Kafir: Kafir kelime olarak inkâr eden insan demektir. Akif'e göre, kafir, Islâm dininin inanç esaslarını inkâr eden insandır. Akif, "kafir" terimi ile birlikte onunla eş anlamlı olan "mülhid" terimini de kullanmıştır. Ona göre, kafir bu evrende herşeyin bir boşluktan ibaret olduğuna ve varlıkların tesadüfen yaratılmış olduğuna inanmakta, bir yaratıcı kabul etmemektedirler. Akif'e göre bundan dolayı onların sonu husrandır, onlar insanların en serserileri yalnız kalanlarıdır. Akif kafirlere acımakta; onlar için Allahtan hidayet ve merhamet dilemekte ve kafirlerin özelliklerini şöyle anlatmaktadır:

Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye⁵, heyhât?
Sığmaz bunun âfakına⁶ ferdâ-yı mükâfât!⁷
.....
İlcâ-yı tesadüfle⁸ şu "boş" aleme düşmüş-
Etrafına binlerce şedaid⁹ gelip üsmüş!¹⁰
.....
Bunlar beşerin işte en âvâre¹¹ garîbi.

-
1. Bir yüzlü, iki yüzlü olmayan, güvenilir dost
 2. Üstünde
 3. Ebedi sabah
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 21.
 5. Teselli
 6. Ufuklar, (düşünce ufukları)
 7. Ahiretin mükafaatı
 8. Zorunlu bir tesadüf
 9. Müsibetler, kötülükler.
 10. Toplanmış
 11. Serseri

.....

Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle."¹

- Münafık: Münafık, kelime olarak bozgunculuk yapan iki yüzlü insan demektir. Akif'e göre, münafık İslâm dininin inanç esaslarına dıştan inanmış görünüp, kalbiyle inanmayan, dolayısıyla güvenilmez insandır. Akif'e göre, münafıklığın; yalan söylemek, sözünde durmamak, emanete hiyanet etmek olmak üzere üç temel özelliği vardır. Akif, münafıkların, peygamberimiz adına yalan hadis uydurduklarını, içleri başka dışları başka olup bozgunculuk yaptıklarını, bunun için de kafirlerden daha tehlikeli olduklarını açıklamaktadır. Akif, münafıkların öbür dünyada hesaplarının çok çetin olacağını belirterek, onlarla ilgili görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Cihānı titretiyorken nidā-yı² 'Men kezebe!...'³
İşitmiyormu nedir. bir bakın şu bî-edebe!⁴
Lisān-ı pāk-i Nebi'den⁵ yalanlar uyduruyor!
.....
Zavallı çırpınıyor boyladıkça husranı....."⁶

Akif, münafıkların müslümanlıkla ālākalarının olmadığını, bunların kāfirlerin dostu müslümanların düşmanı olduğunu, daima bozgunculuk yapıp kendilerini ve ülkeyi uçuruma götürdüklerini belirtmekte ve münafıkları şöyle uyarmaktadır:

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 21-22.
 2. Çağırma, ses verme
 3. Peygamberimizin "Kim benim ağzımdan bile bile bir hadis uydurursa varacağı yer cehennemdir" hadisinin Arapça kim yalan söylerse diye başlayan kısmı.
 4. Edepsiz, terbiyesiz, eğitimsiz.
 5. Peygamberin temiz lisanı
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 274-275.

"Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki yaptığınız?

Nifak alāmeti¹ bunlar, kuzum tamamıyla:

Nifaka bugz² ediniz halisen³ li-vech-il-lāh⁴;

Halas⁵ eder sizi ihlāsınızla belki ilāh.

Münafıkın sonu gelmez, söner sefil ocağı...

.....
 Nedir ki verdiği yangınla memleket de biter."⁶

Akif, toplum içindeki insanı, bu şekilde inanç açısından ele alıp incelediği gibi; ekonomik açıdan ve yaşama biçimi bakımından da ele alarak incelemiştir. Ona göre, insanlar ekonomik açıdan ve yaşama tarzı bakımından ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi zenginler, ikincisi ise yoksul ve kimsesizlerdir.

- Zengin: Akif "zengin" kelimesi yerine bazen onunla eş anlamlı olan "ağ-nıyā" kelimesini de kullanmaktadır. Ona göre zenginler mal ve para yönünden varlıklı insanlardır.

Akif toplumda zenginlere çok büyük görevler düştüğünü, eğitim ve öğretimin yaygınlaşmasında başta onların sorumlu olduğunu belirtmektedir. Akif zenginlerin bol bol bağış yaparak okullar açmaları ve okuma yazmayı yaygınlaştırmaları gerektiğini şöyle vurgulamaktadır:

-
1. Bozgunculuk belirtisi
 2. Küsmek
 3. Temiz kalplilikle
 4. Allah'ın yüzü suyu hürmetine, Allah için
 5. Kurtarmak
 6. M.A. Ersoy, *Safahat* s. 285.

" Ağrıya altını bezletti¹ etekler dolusu.....

Açtık oldukça oldukça güzel medreseler, mektepler.

Okuma-yazmayı tamime² çalıştık yer yer!"³

Zekāt, İslamın şartlarından biri olup, zenginlerden fakirlere mal akışını sağlayan; zengin-fakir çatışmasını önleyen; toplumda ahenk ve dengeyi kurup, dayanışma ve bütünleşmeyi sağlayan sosyal, ekonomik, ahlakî ve dinî bir kurumdur. Akif, zenginlerimizin bu sosyal dayanışma kurumunun kudsietini anlayamadıklarından yakınmakta ve duygularını söyle ifade etmektedir:

"Ağrıya zannederim, siz de de az çok olacak....

.....
Ağrıyanızda da, hiç yokda, zekāt olsa biraz"⁴

Akif'e göre toplumda zenginlere düşen bir önemli görev de çocuklarını öğrenim için gelişmiş Batı ülkelerine göndererek, memlekete fen ilminin tez elden gelmesini sağlamaktır. Akif bunu şu mısralarla ifade etmektedir:

"Sonra zenginlerimiz: 'Haydi gidin, fen getirin.'

Diye, her isteyen şahsına bilmem kaç bin

Ruble⁵ tahsîs ile sevkeylediler Avrupa'ya."⁶

Akif'e göre zengin servetini toplumun menfaatini göz önünde bulundurarak kullanmalıdır. Çünkü zengin o serveti toplumun sayesinde kazanmıştır. Ancak zenginin yararlı diye yaptığı iş, toplumun zararına dönüşürse, zengin o işi zaman geçirmeden terk etmelidir.

-
1. Bol bol verdi .
 2. Genelleştirme, yaygınlaşma.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 166.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 166.
 5. Rus para ölçüsü.
 6. M.A. ERsoy, *Safahat*, s. 166.

Akif zengin hayırseverlerden bazılarının, gelişmiş Avrupa ülkelerine tahsil için öğrenci gönderdiğini; ancak bunların içinden dini yok edip, milleti Ruslaştırmak isteyenlerin çıktığını; bunun üzerine zenginlerin bu işi yapmaktan vaz geçtiklerini şöyle belirtmektedir:

"Gönderenler ne peşiman¹ oluyorlar şimdi?

.....
Geldi bir tanesi akşam hezeyanlar² kustu.

.....
Bir selâmet yolu varmış....o da neymiş. Mutlak
Dini kökten kazımak, sonra, evet Ruslaşmak.

.....
Zengin olduk diye, lânet satın almak mı gerek?"³

- Yoksul ve kimsesizler: Akif, merhametli, alçak gönüllü ve samimi bir müslümandı. Onun için Akif'in toplumda en çok ilgisini çeken yoksul ve kimsesiz insanlar olmuştur. Akif, "komşusu açken tok yatan bizden değildir.", "Müslümanların dertleriyle ilgilenmeyen bizden olamaz" prensiplerine gönülden inanmış, bir düşünürdür. O, bu inancını yaşayışı ile de ıspatlayabilmek için, daha önce de belirtildiği gibi, halkın içine girmiş; yoksul ve kimsesizlerin derdine ortak olmuş; bu konuda yöneticilerin ve toplumun dikkatini çekmiş bir halk adamıdır. Daha önce de örnekler verilerek açıklandığı gibi, onun "Hasta", "Küfe", "Seyfi Baba", "Kör Neyzen", "Hasır" gibi şiirleri toplumdaki yoksul ve kimsesiz insanların acı ve ıstırapının anlatıldığı trajik birer manzum hikâyesidir.

1. Pişman

2. Saçma, saçmalama

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 166-167.

Ç. M i l l e t

Millet en gelişmiş ve karmaşıklaşmış sosyal organizasyon türüdür. Nihat Nirun ve arkadaşları milleti şöyle tanımlamaktadırlar:

"Millet, soy, kültür, vatan, dil, din ve tarih birlikleri içinde belirli bir yaşayış usulüne sahip insanlar arasındaki ortak duyguların, düşüncelerin, inançların, zevklerin ve ümitlerin oluşturduğu kaderde, kıvançta ve tasada birlik olanların ahenkli bütünlüğüdür."¹

Akif'e göre ise millet din, vatan tarih, dil ve soy birliğinden oluşan bir topluluktur denilebilir.

Ahmet Kabaklı ise, Akif'in anlayışına göre milleti şöyle tanımlamaktadır: "Millet: , var olmayı hak sayan, çalışmayı vazife telâkki eden, var olmayı çalışma ile elde eden varlıktır!"²

Bu genel bilgilerden sonra Akif'in milletle ilgili görüş ve tespitlerinin açıklanmasına geçebiliriz.

1. Milleti Meydana Getiren Unsurlar

Millet dediğimiz bu grup biçiminde insanları bir arada tutan bağ nedir? İnsanlar hangi ülkü, hangi duygu etrafında birleşerek milleti meydana getirmektedir? Hangi kuvvet ve faktörler millet dediğimiz sosyal gerçekliği oluşturmaktadır? Milleti meydana getiren unsurların, bu oluşumda payları ne olmaktadır? Bu bölümde yukarıda belirtilen sorulara Akif'e göre cevaplar konusu üzerinde durulacaktır. Ona göre, milleti meydana getiren

1. Nihat Nirun, Alev Öner ve Nurten Baykurt, *Sosyoloji*, İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 592, 1986, s.61.

2. Ahmet Kabaklı, *Mehmet Akif*, Altıncı baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Edebî Eserler Dizisi: 4, 1987. s. 87.

unsurlar; din, vatan, tarih, dil ve soydur denebilir. Şimdi, sözü geçen unsurların Akif'e göre; açıklanmasına geçebiliriz.

a. Din:

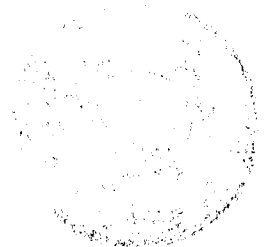
Milletlerin tarihi incelendiğinde dinin milli birliğin temelinde yer alan önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Tarih boyunca din, milleti meydana getiren fertler arasında ortak duygu ve inançların güç kaynağı olmuş; fertleri birbirine bağlayarak, birleştirici bir rol oynamıştır. Bu gerçeği çok iyi bilen Akif, toplumumuzda, asırlarca birçok ırkı bir arada tutan, aynı bayrak altında toplayan inanç ve bağın İslam olduğunu belirtmekte, bu birliği bozacak olan şeyin ise kabileciliğe dayanan bölücülük olduğunu şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"Birbirinden müteferrik¹ bu kadar akvāmı,²
Aynı milliyetin altında tutan İslām'ı,
Temelinden yıkacak zelzele³, kavmiyyettir."⁵

Akif, diğer bir şiirinde ise İslāmın bizi bu vatana bağladığını, birlik ve beraberlik içinde yaşattığını; yenilik hevesiyle onu ihmāl etmememiz gerektiğini; milletin kurtuluşunun ancak din bağı ile sağlanacağını, o bağ bir çözülmürse her şeyin biteceğini söyle dile getirmektedir:

"Eğer hayatını kastyliyorsanız vatanın:
Bakın, anasır-ı İslāmı⁶ hangi rābıtanın⁷
Devamı bağlıyabilmiş bu müsterek vatana?

-
1. Farklı
 2. Halklar, kabileler
 3. Deprem
 4. Bir kabileden olma, kabilesini sevmek
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 178-179.
 6. İslamın unsurları
 7. Bağ

Kapılmayın onu ihmal edip salah¹ umana.

O rābıtayla bu millet bulur bulursa felāh²;

O bir çözüldü mü, her şey biter maāzallah.³"⁴

Akif, milletin bütün olduğunu bölücülüğün dinimizle ve milletimizle bağdaşamayacağını ise, söyle belirtmektedir:

"Ki dinlemezseniz elbette mahvolur millet:

Sizin felāketiniz: tarumar⁵ olan "vahdet"⁶

.....

Ne fırka⁷ herzesi⁸ lāzım, ne derd-ı kavmiyyet;

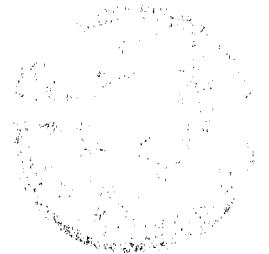
Bizim diyanete sığmaz sekiz, dokuz millet."⁹

Özetle Akif'e göre, din, milleti meydana getiren unsurların başında yer alan bir nitelik taşımaktadır.

b. Vatan:

Millet, ancak kendisine mahsus bir toprak parçası üzerinde varlığını sürdürebilmektedir. Aynı toprak parçası üzerinde uzun zaman bir arada yaşamak, toprağı işlemek, imar etmek, anıtlar dikmek, ibadet yerleri ve evler, yapmak, maddi kültür unsurları ile süsleyip bezemek, tarih yapmak insanlar arasında bu toprağın ortak sahipleri olarak bir milli dayanışma, bir milli birlik ve bir milli duygu ve düşünce meydana getirmektedir. Bundan dolayı Akif, "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde vatanın mukaddes

-
1. İyilik, düzelme, barış içinde olma.
 2. Kurtuluş
 3. Allah korusun
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*. s s. 282.
 5. Karmakarışık, dağınık
 6. Birlik
 7. Parti
 8. Boş, saçma sapan konuşma
 9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 284.

olduğu belirtmektedir. O, vatani, millet olarak hayatta kalabilmenin teminatı olarak görmektedir. Akif, millet olarak üstünde yaşadığımız bu toprakların peygamberler yurdu, şehitler burcu olduğunu; yıkılmış bir türbesinin bile Allah katında bir değerinin bulunduğunu; bu yurdun topraklarının şehit kanı ile yağrıldığını, otlarının şehit kanı ile sulandığını, yurdun her yerinde atalarımızı hatırlatan eserlerin bulunduğunu açıklamaktadır. O böyle bir yurda elden çıkarmanın zavallı olacağını, bu vatan elimizden giderse bize başka bir vatanın da bulunamayacağını bilertmekte ve bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Düşmanın safları çiğner bu mukaddes yurdu.

Enbiya¹ yurdu bu toprak; şeheda² burcu bu yer;

Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer.

Dışı baştanbaşa bir nesl-i kerîmin³ yâdı;⁴

İçi boydan boya, milyonla şehid ecsadı⁵

Öyle meşbû-u şehâdet⁶ ki bu öksüz toprak:

Oh bir sıksa adam otları, kan fışkıracak.

Böyle bir yurdu elinden çıkarın nesl-i sefil,⁷

Yerin üstünde muhakkar,⁸ yerin altında rezil.

Hem vatan gittimi, yoktur size bir başka vatan.

Çünkü mirasyedi sail⁹ kavulur her kapıdan."¹⁰

1. Peygamberler

2. Şehitler

3. Şerefli nesil, yüce nesil

4. Anı, hatıra

5. Cesetler

6. Şehit dolu, şehitle doymuş

7. Zavallı nesil

8. İbrlanmış, hakir

9. Büyük mirasa konup, düzensiz harcıyarak mirası batıran ve dilenci olan kişi

10. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 180.

Akif yine "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde vatan elden giderse, mukaddes olan her şeyimizi kaybedeceğimizi, ailenin yıkılacağını, ülkemizde ezan yerine çan seslerinin duyulacağını, camilerimizde düşmanlarımızın kadın erkek dans edeceğini, belirtmektedir. Akif, vatani kaybetmenin sonunda üzülmünün göz yaşı dökmenin fayda sağlamıyacağını, vatani korumak için ümitsizliği atıp bizzat çalışmak gerektiğini ifade etmekte ve milleti şöyle uyarmaktadır:

"Bırakın matemi¹ yahu! Bırakın feryadı;²

Ağlamak fâide verseydi babam kalkardı!

Göz yaşından ne çıkarmış? Neye ter dökmediniz?

Bâri müstakbeli³ kurtarmaya bir azm ediniz!"⁴

Akif, "Fatih Kürsüsü'nde" adlı şiirinde, vatani korumanın herkesin temel amacı olduğunu, herkesin bunun için savaşa girdiğini belirtmektedir. Akif, vatan sevgisinin, namus duygusunun, hayatını millet yolunda esirgemediği gibi bütün duyguların ancak mukaddesatı için çırpınan yürekte olacağını; kalbinde kötülük taşıyan insandan bir şey beklenemeyeceğini; mukaddesatını seven kişinin bunlar tehlikeye girdiğinde nerede olursa olsun "cigeri" yanarak koşacağını söyle dile getirmektedir:

"Hayır, hayat-ı vatandır umûm için gâye;

'Vatan.' deyip giriyor her giren mücâhedeye

Vatan muhabbeti⁵, millet yolunda bezl-i hayat;⁶

-
1. Özüntü, yas.
 2. Bağırma, çağırma, çığlık
 3. Gelecek
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*. s. 182.
 5. Sevgi
 6. Hayatını esirgemediği veren

Hülāsa, aile hissiyle cümle hissiyat;¹
 Mukaddesatı için çırpınan yürekte olur,
 İçinde leş taşıyan sineden ne hayır umulur?
 Vatan felākete düşmüş... onun hamiyeti² cūs
 Eder mi zannediyorsun? Herif, vatan-ber³ düş!

 Bulunca kendine bir yer, doyunca kör boğazı,
 Kapandı, gitti, bakarsın ki, nekbetin⁴ ağzı,
 Fakat sen öyle değilsin: senin yanar ciğerin:
 'Vatan.' deyip öleceksin semāda olsa yerin"⁵

Akif "İstiklāl Marşı"nda ise; bu cennet kadar güzel vatan uğruna canını feda etmeyecek kimsenin düşünülemediğini; her Türk evlādının bu en büyük sevgi kaynağı, şehit kanı ile yoğrulmuş bu kutşal toprak için canını seve seve vereceğini; o, kendisinin canını, sevgilisini bütün varını kaybetmeye razı, fakat bu dünyada iken vatanından ayrılmaya razı olamayacağını; vatan kaybedilince bütün bir milletin yok olacağını şöyle dile getirmektedir.

"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedā?
 Şühedā fışkıracak toprağı sıksan, şuhedā.
 Cānı, cānānı, bütün varımı alsın da Hüdā,
 Etmesin tek vatanımdan beni dünya'da cūdā."⁷

-
1. Duygular
 2. Din, millet, vatan, soy, aile gibi mukaddes şeyleri koruma duygusuyla çoşma.
 3. Vatanı sırtında, serseri
 4. Talihsiz
 5. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 282.
 6. Uzak
 7. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 526.

Fakat Akif'in korktuğu başına gelmiş; ata yadigarı büyük imparatorluk, param parça olmuş, toprakları paylaşılmıştır. Akif, buna üzülme ve duygularını şöyle yansıtmaktadır:

"Ne husrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı.

Serapa¹ Garb'a çiğnettim de çıktım bāb-i ecdadı.

Hayalimde geçerken şimdi, fikrim hercümerc² oldu.

Selāhaddin-i Eyyübî¹lerin Fatih'lerin yurdu"³

Akif'in bir anne gibi sevdiği ata yurdu bile gitmiştir. Akif burada şöyle ifade etmektedir:

"Baba. En sevgili annen, o senin öz vatanın

.....

Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti....."⁴

Akif, "San'atkār" adlı şiirinde ise, vatanın parça parça edilip, yabancı ellere geçişini şöyle dile getirmektedir:

"Kopar kopar da gidermiş o lime lime⁵ diyar.

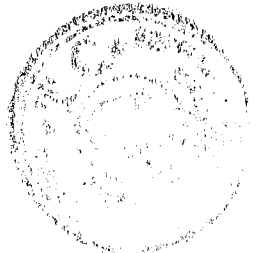
Dönünce arkama, baktım: ne yer durur, nede yār,

Yabancı ellere geçmiş, birer birer hepsi:

Kalan şu kubbede, hāsir⁶ bir ümmetin ye⁷si."⁸

Akif, Türk milletine kalın son vatan parçası Anadolu için ise şunları vazmaktadır:

-
1. Tamamiyle, bütünüyle
 2. Alt üst olma
 3. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 474.
 4. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 203.
 5. Dilim dilim parcalama
 6. Zarara uğrayan
 7. Topluluğun ümitsizliği
 8. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 514.

"Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi¹ gidenler, acıyın eldeki yurda."²

Akif vatanseverliğin en güzel örneğini vermiştir. Onun Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşlarında, Milli Mücadele döneminde yazdığı vatan aşkı ve sevgisi dolu şiirleri bunun tipik örnekleridir. O vatana bağlılığını san'atı ile gösterdiği gibi yaşayışı ile de bizzat göstermiştir. Milli Mücadele başlar başlamaz, Anadolu'ya koşmuş, Balıkesir Zaganos Mehmet Paşa Camii'nin kürsüsünde; Çantay'ın naklettiğine göre: "Ey Balıkesir'liler; güzel yurdumuzu çiğnetemeyiz, müdafaanız meşru'dur. Sebat³ ediniz, yürüyünüz..."⁴ demiştir. Millî Mücadele başarıya ulaşınca kadar da daha önce belirttiğimiz gibi bu şanlı hareketin ön saflarında yer almıştır. Konuyu, Akif'in şu vecizesiyle bitirelim:

"Sahipsiz olun memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır."⁵

C. Tarih:

Millet uzun bir geçmiş veya tarih süreci içinde oluşmaktadır. Zengin hatıralar mirasına ortaklaşa sahip olma, bunu ortaklaşa kullanma ve verimli hale getirme çabaları insanların milli birlik ilkesi doğrultusunda ortak duygu, düşünce ve inançlar çerçevesi içinde birleşmelerine bir toplum oluşturmalarına ve bu toplumu devam ettirmelerine hizmet et-

-
1. Yeter artık
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 462.
 3. Kararlı olma
 4. H.B. Cantay, a.g.e.s. 23.
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 210.

mektedir. Geçmişteki acı tatlı hatıraları zaferleri, yenilgileri, örf ve adetleri paylaşan insanlarda gelecekte de bir arada yaşama ülküsü gelişmektedir. Bu da tarihe ve kültür mirasına dayalı bir milliyetçilik duygusu doğurmaktadır. Akif, bu duygu ve ülkü ile doludur. Akif, şanlı Türk tarihi ile daima gurur duymaktadır. O, Müslüman Türk Milletinin medeniyet, insanlık ve kahramanlık dolu tarihine hayrandır. Fakat genç neslin ata emanetine sahip çıkmaması sonucu memleketin içine düştüğü kötü durum, onu çok üzmekte ve sonra aşağıdaki üzüntü dolu sözleri söylemektedir:

"Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova....

Sen misin, yoksa hayalin mi? Vefâsız Kosava!

Hani binlerce mefahirdi senin her adımın?

Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı Şehid?¹

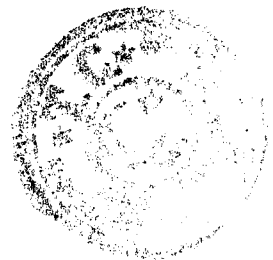
Ah o kurban-ı zafer² nerde bugün? Nerde oîyd?³

Söyle, Meshed,⁴ öpeyim secde edip toprağını:

Yok mudur sende Murâd'ın iki üç damla kanı?"⁵

Akif "Azimdan sonra Tevekkül" adlı şiirinde, önümüzün aydınlık olabilmesi için geçmişin yakılarak yok edilmesi gerektiğini, eski anlayışları diriltmenin şaşkınlık olacağını, bütün dünyanın ilerleme aşkı ile koştüğünü ileri süren tarih düşmanı bir kişinin üzüntü veren düşüncelerini yadırgayarak şöyle eleştirmektedir:

-
1. Şehidin şahı, şehidin padişahı
 2. Zafer kurbanı
 3. Bayram
 4. Bir kimsenin şehit olduğu yer, şehit mezarı.
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 204.

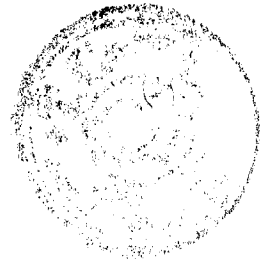
"Ecdādını, zannetme, asırlarca uyurdu;
 Nereden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
 Üç kıt'a da, yer yer kanayan izleri şahid:
 Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücāhid.¹

 Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da
 Maziyi, fakat, yıkmaya kalkışma bu yolda
 Ahlāfa² döner, korkarım, eslāfa³ hücumu:
 Māzisi yıkık milletin ātisi⁴ olur mu?"⁵

Akif, böylece şanlı tarihimizin yüceliğini, ilerlemek için geçmişi yıkmaya çalışmanın felâket olduğunu, geçmişi olmayan milletin geleceğinde olamayacağını önemle vurguladıktan sonra, bir başka şiirinde de tarihimize hayranlığını tekrarlamaktadır. Akif, atalarımızın ömrünün kış uykusunda geçmediğini, o temiz neslin damarlarında cesaret kanının yüzdüğünü yüreklerinde can yerine ölüm zevkinin taşındığını şu mısralarıyla anlatmaya çalışmaktadır:

"Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdadın?
 Hayır, o nesli necibin,⁶ o şanlı evlādın,
 Damarlarında şehamet⁷ yüzerdi kan yerine
 Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine."⁸

-
1. Mücahid nesil
 2. Sonradan gelen nesiller
 3. Geçmiş nesiller
 4. Gelecek
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 470.
 6. Temiz nesil, asil nesil.
 7. Cesaret.
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 119.

Akif geçmişten hisse alma düşüncesini masal gibi gördüğümüzü ve geçmişten gereken dersi alamadığımızı; beşbin senelik bir tarihin bize yarım hisse bile vermediğini, onun içinde tarihin acı günlerinin tekrar ettiğini belirtmekte; eğer ibret alınsaydı bu acı günlerin tekrar etmeyeceğini ileri sürmekte ve bu düşüncelerini şöyle yansıtmaktadır:

"Geçmişten adam hisse kaparmış...Ne masal şey.

Beşbin senelik kıssa, yarım hisse mi verdi?

Tarih,, tekerrür¹, diye tarif ediyorlar;

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?"²

Bu açıklamalardan sonra Akif'e göre, tarihin, milli duygunun oluşmasında ve milli birliğin sağlanmasında önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

d. Dil:

Dil milli düşünce ve duyguların yayılmasında, nesilden nesile aktarılmasında önemli bir araçtır.

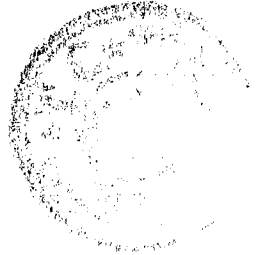
Akif milli kültürümüzün oluşmasında, devamında, yaygınlaştırılmasında ve güçlenmesinde temel unsurlardan biri olan güzel Türkçemizi canı gibi sevmiş, yıllarını onu öğrenmek ve öğretmeye vermiştir. Eşref Edib (Fergan)'ın naklettiğine göre, o, büyük dilci; edebiyatımızın kurallarını belirttiği bir yazısında dil millet ilişkisi konusunda şunları ileri sürmektedir:

"Bizim için halka söyleyecek eserler lāzım. Altı yüz bu kadar sene-den beri yalnız havassı³ düşünce düşünce avam olmuş gitmişiz.

1. Tekrarlama yine olma

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 494.

3. Seçkinler.

Sade yazmak bizim için asıldır. Ne zaman bu asıldan ayrı düşmüşsek, mutlaka muztar¹ kalmışız.

Hele dilimizin şivesini hiç bir ecnebi² ayağa çığnetmeyeceğiz. Zira şu hakikata iyice inanmışız ki dilsiz millet gibi şivesiz dil de yaşayamaz. Her dil kendi fıtrî³ şivesi dairesinde terakki eder. Lisanın şivesine uymayan eserler mahdut⁴ bir halk arasında bir müddet yaşar. Lâkin sonradan ölür, gider."⁵

Görüldüğü gibi Akif; dil konusunda milliyetçi ve halkçıdır. M. Akif Ersoy dilin yabancı baskılardan kurtarılmasını, kendi tabii akışı içinde gelişmesini istemekte, dilsiz bir milletin yaşayamayacağını özellikle vurgulamaktadır.

Akif, daha önce belirtildiği gibi fen ilimleri öğrenimi ile beraber, sosyal ilimler ve dil ilimleri öğrenimi de gördüğü için halkımızı ve milletimizi çok iyi anlamış, halkın dili ile konuşmuş halkın dili ile yazmıştır. Orhan Şaik Gökyay, onun kullandığı dili "Kahveci dili diye" küçümseyenlerin olduğunu, onların halkı tanımadıklarını, Akif'in bu dili inandığı, gördüğü gerçekleri olduğu gibi yansıtmak için kullandığını belirtmektedir. Gökyay, Akif'in şiirlerindeki fıkra ve hikâyelerde, konuşmalarında kullandığı dilin halk dili olduğunun kelimelerin "halkça söylenişinde" de görüldüğünü ifade ederek bu tezde belirtilen görüşü desteklemektedir.⁶

1. Mecbur, çaresiz

2. Yabancı

3. Tabii, yaratılıştan olan

4. Sınırlanmış, sayısı belli, az miktar

5. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 29.

6. Orhan Şaik Gökyay, "Mehmet Akif Ersoy'un Dili üzerine", *Millî Kültür Dergisi*, s. 55 (Aralık 1986), s. 10-11.

Akif dilimizin halk tarafından kolayca anlaşılabilmesi için sadeleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. A. Abdulkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlunun naklettikleri bir makalesinde dilin sadeleştirilmesi konusunu incelemekte, geniş açıklamalarda bulunduktan sonra şöyle demektedir:

"Evet, lisanın sadeleştirilmesi farzdır. Gazetelerde zabıta vukuatı¹ öyle ağır bir lisanla yazılıyor ki avam onu bir dua gibi dinliyor."²

Akif'e göre dilin sadeleştirilmesi konusuna Emin Erişirgil de değinmekte, bu konuda Akif'in birisiyle yaptığı bir tartışmayı aktarmaktadır. E. Erişirgil'in belirttiğine göre, Akif dilin gelişmesinin aleyhinde olmadığını açıklamakta; dile yeni giren kelimelerin bu işin uzmanları aracılığı ile alınmasını istemekte; ve dilin bir "milli vakarı"nın olması gerektiğini savunmaktadır.³ Akif bu konu üzerinde "Fatih Kürşüsü'nde" adlı şiirinde de durmaktadır. O, dile yeni kelime girmesinin delilik olduğunu, ancak bu yeni girecek kelimelerin gerektiği zaman, bir ihtiyaç belirdiğinde ve bu işin uzmanı kişiler aracılığıyla yapılmasını; dilin bir milli vakarının olması gerektiğini tekrar vurgulamakta ve bu konu da muhafazakâr olduğunu şöyle belirtmektedir:

"'Lisana hiç yenilik sokmayın.' demek cinnet⁴

-Hayır taassub eden yok...Şu var ki: icabı

Tahakkuk⁵ etmeli bir kere; bir de erbabı⁶

-
1. Güvenlikle ilgili olaylar, Polis ve Jandarmayı ilgilendiren olaylar
 2. A. Abdulkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlu, a.g.e. s. 42.
 3. Mehmet Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: No 281, 1986, s. 181-182.
 4. Delilik
 5. Gerekenin gerçekleşmesi
 6. Ustası, uzmanı

Eliyle olmalı matlub¹ olan teceddüdler²....

.....

Lisanın olmalıdır bir vakaar-ı millisi³

0 olmadıkça müyesser⁴ değil teālisi.⁵

-Biraz muhafazakarānedir ya şimdi bu da....

-Evet muhafazakarım"⁶

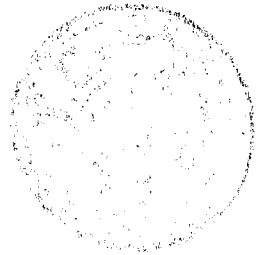
Düzdağın naklettiğine göre, Akif, Nevzad Ayas'ın kendisiyle yaptığı bir mülākataverdiği cevapta dil konusunda çok önemli bir tespit yapmaktadır: Akif din ve dil olmak üzere iki şeyin mukaddes olduğunu belirtmekte, dinin "bütün kutsal duygu ve düşünceleri insana telkin" ettiğini; bu duyguları telkin etme vasıtasının ise dil dolduğunu önemle vurgulamakta, dilin milletin hayatındaki yerini açık ve net bir şekilde belirlemektedir?⁷

e. Soy:

Türkçe sözlüklerde, kelime karşılığı, "sülāle", "nesep", "nesil", "silsile", "şecere", "ırk", "zürriyet", "aile", "asıl", "atalar", olarak belirtilen "soy" teriminin sosyolojide genel bir tanımını Özer Ozankaya'ya şöyle yapmaktadır: "soy.... ana ya da babadan her birinin yalnız erkek ya da yalnız kadın ataları dolayısıyla oluşan yakınlık kümesi."⁸

Akif, Sıratı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinde şiirlerinin yanı sıra bazı sosyal konularla ilgili yazılar da yayınlamıştır. Bu yazı-

-
1. İstenilen
 2. Yenilikler
 3. Milli vakarı, milli haysiyeti
 4. Kolay
 5. Yükselme
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 244-245.
 7. M.E. Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*. s. 11-12.
 8. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 108.

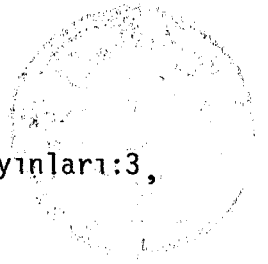

lardan biri de "soy" konusu ile ilgili Kur'an'ın Hucurat suresinin 13. ayetinin açıklamasıdır: M.E.Düzdağ'ın naklettiğine göre, Akif bu ayeti şöyle açıklamaktadır:

"Ey insanlar, bilmiş olunuz ki biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık; sonra tanışabilmeniz için her birinizi asıllara, kabilelere ayırdık; Allah'tan en ziyade korkanınız kim ise işte Allah yanında en büyüğünüz odur; Allah sizin içinizi dışınızı bilir." Akif, ayetin bu şekilde kısa anlamını verdikten sonra tefsirini yani geniş yorumunu da yapmaktadır. Akif, yorumunda bu ayetin peygamberimizin dindar siyah bir köle ile yakından ilgilenmesi ve bunu bazılarının yadırgaması sonucu indiğini belirtmektedir. Akif, soy ve kabilenin övünç vesilesi olamayacağını, insanların asıllara kabilelere ayrılma nedeninin; soylarının ve neseplerinin diğerlerine karışmasını önlemek, her şahsın hüviyetini, kimliğini belli etmek için olduğunu açıklamaktadır. Akif, yorumuna devam ederek, peygamber soyundan da olsa, kimsenin asalet iddiasına kalkmaması gerektiğini, çünkü şan ve şerefın atasına ait olduğunu, kendisine bir şey kalmıyacağını ifade etmektedir.¹

Bununla beraber Akif'in şiirlerinde ve yazılarında soy ve ırk kavramına da yer verdiği görülmektedir. Akif'e göre, Türk milleti İslâm'ın bayraktarlığını yapmış aziz bir millettir. Onun için Akif içten gelen sevgisiyle Türkleri İslâmın genç ve gülbüz bir unsuru olarak görmekte, Türk ırkını arslana benzetmektedir. Akif 20. yüz yılın başlarında Türk toplumunun düştüğü çöküntü ve felâketlere üzülmekte ve duygularını şöyle dile getirmektedir:

1. Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Safahat Tetkikleri*, İstanbul: Med Yayınları:3, 1979, s. 101-103.

"Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk'ün

Değişik sanki o arslan gibi ırkın torunu!

Bense İslâmın o gürbüz, o cıvan unsurunu¹

Kocamaz, derdim, asırlarca, sorulseydi eğer!...

Ne çabuk elden ayaktan düşecekmiş o meğer...".²

Akif, "Hatıralar" ındaki bir şiirde geçmişte Türklerin İslâm'a büyük hizmetleri dokunmasından dolayı Türk toplumunun kahramanlıkları ile övünmektedir. Ancak yeni neslin ecdada benzememesinden dolayı üzülme ve yeni nesil üzerinde atalarından hiç olmazsa bir yadigar, bir nişan görmek istediğini şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"İstemem, dursun o pâyansız³ mefahir⁴ bir yana..

Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!

İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yadigar⁵

Çok değil, ancak necib evlâda lâyık tek⁶ şîâr."⁷

Akif aynı şiirinin devamında, bir kavim, bir soy için ölü gibi yerde yatmanın haram olduğunu belirterek, Türk toplumunun düştüğü çöküntüye işaret etmekte; yeni neslin ecdada çekmemesinden dolayı üzüntülerini tekrarlamakta; Türk toplumunun geleceğinden endişe duyduğunu ifade etmekte ve duygularını şöyle açıklamaktadır:

1. Genç

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 380-381.

3. Sonsuz

4. Övünülecek şey

5. Yakın bir dosttan gelen armağan, bir kişi ve olayı hatırlatan eşya veya kimse

6. İşaret, nişan, eser

7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 311.

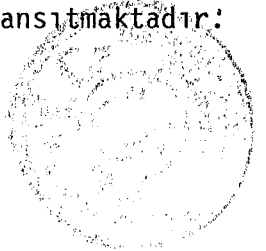
"Yerde kalmış, na'¹şa benzer kavm için durmak haram
Kahraman ecdadınızdan sizde bir kan yok mudur?
Yoksa: İstikbalinizden korkulur, pek kórkulur"²

Akif, "Fatih Kürsüsünde" adlı şiirinde ise, Türk milletinin bütün İslām âleminin lideri ve önderi olduğunu; biz çalışmaz ayrılığını bırakıp birleşmezsek sonumuzun ölüm olacağını, bu ölümün de pek kolay olmayacağını; çünkü bütün İslām dünyasının vebal ve sorumluluğunun da bizim üzerimizde olduğunu belirtmektedir. Akif, çalışmamızı, hem kendimizi hem de diğer Müslümanları kurtarmamızı istemekte ve Türk milletine olan güvenini şöyle ifade etmektedir:

"Zavallı Alem-i İslām için elim olacak!
Biz olmasak bu kadar hanuman³ yetim olacak!
Gıcırdamakla beraber şerir-i şevketimiz,⁴
Bu dini kurtaracak ancak bizim hükümetimiz.
.....
Bu kudret olmasa dünya tanassur⁵ eyleyecek...
O halde şimdi bizim hakkımız değil ölmek.
Yetişmiyor mu ki dünya evinde çektiğimiz,
Yarın da yüklenelim âlemin günahını biz"⁶

Akif, "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde Hintli Müslümanların diliyle Türklerin kahramanlıklarını ve bazı meziyetlerini anlatmakta, Hint'li Müslümanların kurtuluş için bütün ümitlerini Osmanlıların büyüklüğüne ve kudretine bağladıklarını belirtmekte ve düşüncelerini şöyle yansıtmaktadır:

-
1. Ölü, ceset
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 312.
 3. Aile ocağı, ev, bark.
 4. Büyüklüğün şerri,
 5. Hıristiyan dinini kabul etme
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 283.

"Ah biz hayra yarar unsur-u iman¹ değiliz...
 Hind'in İslâmını pek Türk'e kıyas etmeyiniz.
 Onların ruh-u şehametle² çoşan kanları var;
 Biz de yok öyle samimi asabiyyet³ o damar.

 Varsa ümmidimiz: Osmanlıların şevketidir."⁵

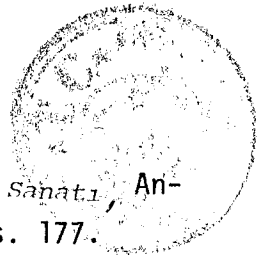
Mithat Cemal (Kuntay)'in belirttiğine göre, Akif Antakya'dan Mithat Cemal'e yazdığı bir mektupta da asalet konusuna değinmektedir. Akif mektubunda oranın her şeyi ile bir Türk yurdu olduğunu belirtmekte, orada kendisine gösterilen misafirperverliği överek anlattıktan sonra bunun Türk milletine has asalete dayanan bir özellik olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Asalet mutlaka kendini gösteriyor, asil adam ne kadar düşse gene sağlam bir tarafı kalıyor....."⁶

Akif, İstiklâl Marşımızda da "ırk" terimini millet anlamında iki defa kullanmaktadır. Akif şöyle demektedir:

"Kahraman ırkıma bir gül....Ne bu şiddet bu celâl."⁷⁸

Akif diğer bir mısrasında da bayrağımıza ve milletimize sonsuza dek yokluğun düşünülemediğini şöyle yansıtmaktadır:

-
1. İman unsuru
 2. Akıl ve zeka ile birlikte olan cesaret. ruhu.
 3. Din, millet, vatan, soy gayreti gütmeye.
 4. Büyüklük, ululuk, azamet
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 173.
 6. Mithat Cemal (Kuntay), *Mehmet Akif Ersoy Hayatı, Seciyesi, Sanatı*, An-kara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 260, 1986, s. 177.
 7. Heybet, korku veren ululuk.
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 525.

"Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlāl:"¹²

Görüldüğü gibi Akif eserlerinde soy ve ırk terimlerini bazen millet anlamında, bazen de kendi asıl anlamında kullanmaktadır. Ancak Akif hiç bir zaman kendi ırkını diğer ırklardan üstün görerek ırkçılık yapmamaktadır. O "soy" veya "ırk" terimi ile Türk milletine olan derin sevgisini ve bağlılığını, ecdadına olan hayranlığını dile getirmektedir. Bu duruma göre, Akif "soy" kavramını Avrupa'luların hayranı olan ve Türk Milletini küçük gören bazı şahısları tenkit etmek, Türk Milleti'nin gurur duyulan bir soya sahip olduğunu dile getirmek için bir tanıtım aracı olarak kullanmaktadır.

Akif'e göre, millet; din, vatan, tarih, dil ve soy faktörleriyle oluşan ve varlığını devam ettiren karmaşık bir bütündür. Ona göre, bu faktörlerin hiç birisi tek başına bir milleti tanımlamaya ve açıklamaya yetmemektedir. O, milletin bir faktörler grubunun etkileriyle oluştuğuna, geliştiğine ve varlığını devam ettirdiğine; bu faktörler arasında "din" faktörünün diğer faktörlere kıyasla daha fazla ağırlıklı olduğuna inanmaktadır.

2. Akif'in Milliyetçilik Anlayışı:

Milliyet, genel olarak aynı milletten olma durumudur. Sosyoloji açısından milliyet ise bir milletin fertlerini birbirine bağlayarak bir arada yaşamalarını sağlayan kültür birliğini ifade etmektedir. "Milliyetçilik" kavramını ise, Hilmi Ziya Ülken şöyle tanımlamaktadır: "... Toplumda milli kültürü hâkim kılmak veya başka bir toplumun baskısından kurtulmak ve ba-

1. Yok olma, dağılma.

2. M.A. Ersoy, *Safahat* 526.

ğımsızlık kazanmak için uyanan kültür ve siyaset eğilimlerine milliyetçilik denir."¹

Akif'in milliyetçiliği din, vatan, millet, dil ve tarih sevgisine dayanmaktadır. O ilhamını mükemmel bir din olan İslamdan; uğrunda her şeyin feda edilebileceği cennet misali vatanından İslâmın gürbüz ve genç unsuru olarak gördüğü necip Türk milletinden; edebî bir dil olan güzel Türkçeden; şan, şeref ve ihtişam dolu bir Türk tarihinden almaktaydı. Akif Türk milletinin ve vatanının bölünmezliğine ve bütünlüğüne inanan bir düşünürdür. O, düşmanların tahrikleri sonucu ırkçılık ve bölücülük yapan gruplara seslenerek şöyle demektedir:

"Hani milliyetin İslâm idi...Kavmiyet ne.
Sarılıp sımsıkı dursaydın o milliyetine"²

Nurettin Topçu'da bu görüşü destekleyerek, Akif'in dindar, aynı zamanda milliyetçi olduğunu, onun dini milliyetçiliğe ters düşün bir anlamda görmediğini; milleti yalnızca ırk unsuruna bağlamaya ve ırk faktörü ile açıklamaya çalışanlara karşı çıktığını belirtmektedir. Topçu, Akif'in milliyetçiliğinin din, vatan, millet, dil, tarih gibi unsurların birleşmesinden meydana gelen duygu ve düşüncelere dayandığını; ancak bunların içinde dinin ağır bastığını; çünkü Akif'in İslam yoluyla milletimizi yükseltmeyi amaçladığını açıklamaktadır.³

Osman Nuri Ekiz'de bu görüşe yakın bir açıklama yapmaktadır. Ekiz, Akif'in milliyetçiliğini, ırkçılıkla karıştırmamak gerektiğini; onun Batı

-
1. Hilmi Ziya Ülker, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları: 9, 1969, s. 206.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 205.
 3. Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, İstanbul : Hareket Yayınları, 1970, s. 67-68.

kaynaklı ırkçılık ve üstün ırk teorilerine şiddetle karşı çıktığını onun milliyetçiliğinin "din ile milli kültürün kaynaşmasından" meydana gelmiş "kollektif bir şuur ve bu şuurdan beslenen bir duyuş tarzı" olduğunu ifade etmektedir.¹

Ahmet Kabaklı ise, Ziya Gökalp'la Mehmet Akif'i karşılaştırmakta, Ziya Gökalp'a "Türkçü milliyetçi" derken, Mehmet Akif için ise "İslamî milliyetçi" deyimini kullanmaktadır.²

Emin Erişingil ise, bu konuda Ziya Gökalp'la Mehmet Akif'i karşılaştırırken, Gökalp'ın milleti kültür birliği olarak gördüğünü Mehmet Akif'in ise "millet" ile "ümme"i eş anlamlı olarak düşündüğünü, dolayısıyla Akif'in düşüncesine göre bir milletten olma ile bir ümmetten olmanın aynı şey olarak görüldüğünü açıklamaktadır.³

Akif, Türk toplumunun geçmişte milliyetçi bir toplum olduğunu, dünyaya milliyeti onun öğrettiğini insanlığın karanlık ufuklarını onun açtığını şöyle dile getirmektedir:

"Bir zamanlar biz de millet hem nasıl milletmişiz:

Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz.

Kapkaranlıkken bütün āfākı⁴ insāniyyetin,

Nur olup fışkırmışız ta sinesinden zulmetin"⁵⁶

Akif kendi milliyetçilik anlayışını sadece eserleriyle değil özel hayatı ile de kanıtlamış bir düşünürdür. Diğer eserleri bir tarafa

-
1. O.N. Ekiz, a.g.e., s. 138.
 2. A. Kabaklı, a.g.e., s. 86
 3. M.E. Erişingil, a.g.e., s. 211.
 4. Ufuklar
 5. Karanlık
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 221.

sadece "İstiklāl Marşı" ve "Asım" bile onun milliyetçiliğini ıspatlamaya kafidir. Daha öncede değinildiği gibi "İstiklāl Marşı"ımız Akif'in milliyetçilik duygularının çoşup çağladığı her mısrasının engin bir milli duygu ile örüldüğü büyük bir şaheserdir. "İstiklāl Marşı"nın her mısrasında başından sonuna kadar Türk milletinin İslām'a hizmeti, daima hür yaşadığı ve yaşayacağı, kahramanlığı etkili bir ifade ile anlatılmaktadır:

"Asım" ise Türk milliyetçiliğinin nazım şeklinde yazılmış büyük bir destanıdır. Akif Anadolu insanının yaşama azmini, verdiği mücadeleyi bu şiirle dile getirmektedir. Akif bu şiirde Çanakkale Şehitlerinin ulaştığı yüce mertebeyi müjdelemekte ve şehitlerimizi tebrik etmektedir. O, "Asım"ında milletimize ümit ve teselli vermekte, mehmecüğün inancını pekiştirerek, azmini artırmayı hedeflemektedir.

Akif "Asım"ında "marifet"¹ ve "fazilet"² kavramlarını ele alarak çok önemli bir konuya parmak basmakta, bu iki "kudret" olmadan milletlerin yükselmeiyeceğini şöyle ifade etmektedir:

"Çünkü milletlerin ikbāli³ için evlādım,
Marifet, bir de fazilet....iki kudret lāzım."⁴

Akif aynı şiirinde bu iki faktörün milletimiz için önemini açıklamaya devam etmektedir. O, marifetin halka maddi imkânları, sağlayacağını, faziletin ise bu maddi imkânların halkın yararına kullanıl-

1. İlim, fen, metod, teknik, hüner

2. İyi ahlak, yüksek hasletler, iyi huylar, kişiyi iyi ahlâklı olmaya iyi hareket etmeye yönelten manevi kuvvet.

3. Yüksek bir mevkiye yükselme.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 442.

masını temin edeceğini belirtmektedir. Akif, eğer fazilet olurda, marifet olmazsa, maddi güçten yoksun olan milletin tembelliğe düşeceğini, dış güçlere karşı kendini ayakta tutamayıp, zayıflayarak çökeceğini ifade etmektedir. Akif, marifet olur da fazilet olmazsa, bunun toplum için bir felâket olacağını, faziletten yoksun ilim ve tekniğin insana bir fayda sağlayamayacağını, cahillikle, ahlâksızlığın benzer şeyler olduğunu açıklamaktadır. Akif, bu iki kudreti birbiriyle dengeli bir biçimde yürüttüğümüz için geçmişte millet olarak parlak devirler yaşadığımızı, fakat son üç asır bu iki gücü beraber yürütemediğimizden cehalete ve ahlâksızlığa düştüğümüzü vurgulamaktadır. Bundan dolayı o, Batı'nın emri ile hareket eden ruhu sağlam fakat vücudu felçli bir hastaya döndüğümüzü, daha sonra bilgisizliğimizin, güçsüzlüğümüzün ve ümitsizliğimizin yıllardır sahip olduğumuz faziletleri de kaybettiğini; şimdi ise marifetten de faziletten de yoksun olduğumuzu dile getirmektedir. Akif bu düşüncelerini şöyle yansıtmaktadır:

Marifet, ilkin¹, ahāliye² saadet verecek
Bütün esbabı³ taşır: sonra fazilet gelerek

.....
Marifet kudreti olmazsa bir ümmette⁴ eğer,
Tek faziletle teali⁵ edemez, za'fa⁶ düşer.

.....
Marifet, farz edelim var da, fazilet mefkûd...⁷
Bir felâket ki cemaatler için, na mahdûd.⁸

-
1. İlk önce
 2. Halk
 3. Sebepleri
 4. Bir peygamber ve dine bağlı olanlar, topluluk
 5. Yükselme
 6. Zayıflık
 7. Yok, olmayan
 8. Sınırsız

.....
 Bizler edvar-ı faziletleri¹ cidden parlak,

Bir büyük milletin evladınız oğlum ancak:

.....
 Garb'ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm,²

Çünkü hakim yaşatan şevket-i fenden³ mahrum.

.....
 Şimdi, Asım, bana müfrid⁴ de ne istersen de

Marifetten de cûdâ, Şark faziletten de."⁵

Akif milletimizin acı durumuna bakıp bu şekilde bir karamsar tablo çizmektedir. Fakat o, her şeye rağmen yine de ümidini kaybetmeyerek bu milletin yok olmayacağını; çünkü bu millette, faziletin çok derin bir kökünün olduğunu ve İslâm gibi hiç kurumayan bir kaynaktan beslendiğini belirtmektedir. Akif milletimizi kökü derin olan büyük bir ağaca benzetmekte, bu ağacın dalları ve gövdesi gitsede, kökünden yeni bir filizin fışkıracağını müjdelemektedir. Akif bu konuda şunları yazmaktadır:

"Göreceksin ki: bu millette fazilet en uzun,

En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,

Bir mübarek suyu var, hiç kurumaz, Din-i mübin,⁶

Hadisat⁷ etmesin oğlum, seni asla bedbin⁸.....

İki üç balta ayırmaz bizi mazimizden.

Ağacın kökleri madem ki derindir cidden,

1. Fazilet dönemleri

2. Mecbur

3. Fenin büyük gücü

4. Aşırı ifrata varan

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 442.

6. İslam dini, açık meydanda olan din

7. Olaylar, Hadiseler

8. Kötümser, karamsar.

Dalı kopmuş, ne olur? Gövdesi gitmiş, ne zarar?
 O, bakarsın, yine üstündeki edvarı¹ yarar,
 Yükselir, fışkırıp, āfāk-ı perişanımıza;²
 Yine bin vaha serer kavrulan imanımıza."³

D. D e v l e t

Toplumların tarihi incelendiğinde her toplumda bir yöneten, bir de yönetilen kesimin var olduğu görülmektedir. Devlet, toplumun bu yöneten kesimini, siyasi kurumlaşmanın en yüksek kademesini, belirli hukuk prensiplerine bağlı olarak insanların sahip oldukları ortak iktidarı kullanmalarını ifade eden bir kavram anlamını taşımaktadır. Devletin çağdaş sosyolojide geçerli bir tanımını Özer Ozankaya, "...toplumun siyasal örgütlenişi"⁴ biçiminde yapmaktadır.

1. Devlet yönetimi ve ideal Tip olarak Hz. Ömer'in Devletçilik sistemi Akif'in görüşlerinin açıklamasına başlamadan önce sözü geçen "İdeal Tip" kavramını kısaca açıklamak yararlı olacaktır. İdeal'in kelime karşılığı Türkçe sözlüklerde; sadece düşüncede var olan, kusursuz, güzel ve olgun örnek, ulaşılmak istenen örnek, varılmak istenen gaye, ülkü olarak belirlenmektedir. "İdeal Tip" kavramını ise, Hilmi Ziya Ülken şöyle açıklamaktadır:

"....Max Weber tarafından ileri sürülmüş olan ve Dilthey'in 'manevi ilim' metodu ile tabiat ilmi metodunu uzlaştıran görüşte toplumlar tabiat türleri gibi genel vasıflara göre değil; özel bir tip içinde ideal vasıflara göre incelenmektedir. Meselâ feodalizm Ortacağ Avrupa'sına, ka-

1. Devirleri

2. Dağınık ufuklarımıza

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, 442-443.

4. Ö. Ozankaya a.g.e., s. 33

pitalizm modern Avrupa'ya göre özel ideal tiplerdir. Onların aynısını başka kültür bölgelerinde tam olarak bulmak kabil değildir."¹

Akif, Hz. Ömer'in yöneticisi olduğu devlet sistemini yukarıda belirtilen "ideal tipi'nin en iyi örneği olarak görmektedir. Akif, "Kocakarı ile Ömer" adlı şiirinde Hz. Ömer'in başından geçen örnek bir olayı ele alarak devlet ile ilgili görüşlerini açıklamaya çalışmaktadır. Akif bu şiirde Hz. Ömer'in halife olduğu dönemler aynı zamanda geceleri halkın bekçiliğini de yaptığını belirtmektedir. Akif, Hz. Ömer'in yine bir gece kıyafet değiştirip Hz. Abbas'la Medin'e sokaklarında gezerken, kenar mahallelerin birinde çadırda oturan, aç olan çocuklarını bir tencerede su kaynatarak avutmaya ve uyutmaya çalışan yaşlı bir kadına rastladıklarını yazmaktadır. Akif, bunu gören halifenin üzülerek Hz. Abbas'la birlikte gidip, devletin yiyecek deposundan bir çuval un, bir testi de yağ çıkardığını, unu halifenin kendisinin, yağı da Hz. Abbas'ın taşıdığını ifade etmektedir. Akif, yiyecekleri kadının çadırına getirdikten sonra halifenin yemek yaparak kadının ağlayan çocuklarını besleyip uyuttuğunu ve ertesi günde halifenin kadına maaş bağlattığını anlatmaktadır.

Akif burada adaletin timsali Hz. Ömer'in şahsında bir devlet başkanının yahut bir yöneticinin taşıması gereken sorumluluğu vurgulamaktadır. Akif, bu şiirinde yaşlı kadının diliyle halkın yöneticisinden beklentilerini dile getirmektedir: Akif yaşlı kadının diliyle halkın devlet başkanına Allah'ın bir emaneti olduğunu; halk yetim avuturken yöneticinin uyumaması gerektiğini; eğer sorumluluğu yerine getiremeyecekse bu işi üstlenmemesinin daha daha iyi olacağını şöyle ifade etmektedir:

1. H.Z. Ülken, a.g.e., s. 137.

"-Ya ben yetim avuturken, Emir¹ uyur mu gerek?

Raiyyetiz², ona bizler vedia - tullāhız;³

Gelip de bir aramak yok mu?,

.....

'Zavallının işi pek çok, zaman bulup gelemez;

Gidip de söylememişsen ne haldesin bilemez,

.....

'- Niçin hilāfeti⁴ vaktiyle eylemişti kabül?

Sonunda böyle çürük özrü kim sayar makbul,"⁵

Akif yöneticinin öbür dünyada Allah'ın huzurunda hesap vereceğini ve günahına kimsenin ortak olamayacağını ona göre davranması gerektiğini belirtmekte; Hz. Ömer ile Hz Abbas'ı karşılıklı konuşturarak bu düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

Çuval Halife'de, yağ bende çıktık anbardan;⁶

.....

-Ben götüreyim.... verir misin çuvalı?

-Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:

Vebāli⁷ kendine āiddir İbni Hattab'ın.

.....

Yarın huzur-i ilāhide⁸, kimseler Ömer'in

Şerik-i haybeti⁹ olmaz, bugünlük olsa bile;

1. Baş, reis, kumandan

2. Halkız, tebaayız

3. Allah'ın emaneti

4. Halifelik, Hz Peygamberin vekilliği, yardımcılık.

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 96.

6. Çeşitli eşya ve malzemenin konulduğu, korunduğu yer.

7. Günah, sorumluluk

8. Allah'ın huzurunda

9. Mahrumiyetinin ortağı

Evet; hilāfeti yüklenmiyeydi vaktiyle".¹

Burda çuval bir simgedir. Akif bu mısralarla bir yöneticinin, milletin huzur ve refahı için her türlü fedakârlığı yapabilmesi, ve üzerine yüklenen emaneti koruyabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Akif aynı şiirinde bir devlet başkanının sorumluluğunun bütün bir ülkeye yayıldığı, o ülkede bir nehir kenarında, bir koyunu, bir kurt yese yöneticinin ondan da Allah'ın huzurunda sorumlu tutulacağını ifade etmekte. Hz. Ömer" ideāl tipini şöyle açıklamaktadır:

"Kenanı Dicle'de² bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i ilāhī³ sorar Ömer'den onu."⁴

"Ömer olmuş gezer, sıyanet-i Hak⁵
Şu yatan beldenin huzuruna bak."⁶

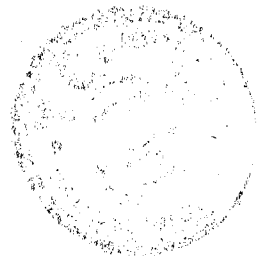
"Bir ihtiyar karı bī-kes⁷ kalır Ömer mes'ul.
Yetimi, girye-i husran⁸ alır, Ömer mes'ul.

.....

Ömer Halife iken başka kim mes'ul."⁹

Akif "Asım" ında da devlet yönetimi konusuna değinmekte en iyi devlet yöneticisi olarak verdiği Hz. Ömer "ideāl tipi" ni onun ifadesi ile şöyle açıklamaktadır:

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 97.
 2. Dicle nehrinin kenarında
 3. ilāhi adalet
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 97.
 5. Hakkın koruyucusu
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 95.
 7. Kimsesiz
 8. Yokluk gözyaşı
 9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 98.

"-Eyyuhennâs¹, ederim taptığımı Allah'a kasem,²
 Yoktur asla şu cemaatte ki hiçbir âcîz
 Benim indimde³ sizin olmaya en kadiriniz,⁴
 Bir kavînzde⁵ olan hakkını kurtarmam için.
 Bir kavî kimse de yoktur ki bu ümmette bilin!
 En zayıf olmaya nezdime⁶ de tutup kændinden,
 Âcizin hakkını isrâr ile isterken ben."⁷

Akif burada bir devlet başkanının en önemli görevlerinden birinin de adaletin gerçekleşmesini sağlamak olduğunu, Hz Ömer'in şahsında vurgulamaktadır. Akif, "Asım" ında devletin idaresi konusunda, yönetim şekliinden önce bir toplumu meydana getiren fertlerin eğitiminin ve yetiştirilmesinin önemli olduğunu belirtmekte; eğer fertler iyi yetişmemişse yöneticinin ve yönetim şeklinin değişmesinin bir fayda sağlamayacağını ifade etmektedir. Akif, geçmişte Türk insanının, devletine isyan etmediğini yöneticilere saygılı olduğunu; eğer baştaki yönetici yanlış yolda ise, isyanla anarşi ile değil; iyilikle ona doğruyu göstermeye çalıştığını, ve demokratik yollarla düzeltme taraftarı olduğunu açıklamaktadır. Akif bu konuda şöyle demektedir:

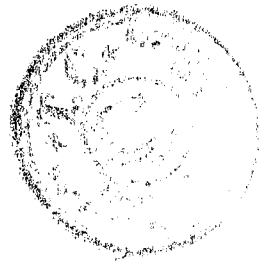
"-Evet, oğlum, Hoca sevmezdi, bilirdim sarayı;

Vardı bir duygusu besbelli ki.....

-Bilmem varmış....

Padişah dendi mi, çokluk dil uzatmazlarmış."⁸

-
1. Ey insanlar
 2. Yemin
 3. Yanımda
 4. En değerliniz
 5. Kuvvetliniz
 6. Yanımda, huzurumda
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s.420.
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s.402.

Akif, diğ er bir şiirinde de belirtilen bu özelliğ inden dolayı Türk toplumunu yönetmenin kolay olduğ unu ifade etmektedir. Akif doğ uş tan İslāma eğilimi olan bir milleti uyarmanın ve yönetmenin hiç de zor bir iş olmadığını; bu toplumun doğru yolu gösteren adil bir yöneticiyi ç oş kuyla takip ettiğ ini söyle açıklamaktadır:

"Müslümanlık gibi mahiyeti ciddi yüksek
 Sonra, vicdanları bir nefhada¹ tehyic² edecek
 Din-i fıtrîdeki³ bir milleti irş āda⁴ ne var?

Adam ister, yalnız etmeye bir kavmi adam!

'Doğ ru yol iş te budur, gel!' diye sen bir yürü de,
 O zaman bak ne koş anlar göreceksin sür üde!"⁵⁶

Akif, "Asım" ında baş ta bulunan yöneticinin dürüstlüğ ü yanında etrafını çevreleyen insanların da dürüst olması gerektiğ ine dikkat çekmekte; yönetim iş inin bir kadro iş i olduğ unu vurgulamaktadır. Akif bir yöneticinin etrafında dürüst, mert insanlar olduğ u zaman yöneticinin iyi olacağını devletin iş lerinin de kolay yürüyeceğ ini; çevresinde kötü niyetli insanların olduğ u bir yöneticinin iş e, kendisi iyi de olsa, yönetim iş lerinin zor olacağını ifade etmektedir. Akif, belli bir çıkar elde etmek için yöneticinin etrafını saran kötü niyetli kişilere "dalkavuk" adını takmaktadır. O , dalkavukların baş taki yöneticiye göre tavır aldıklarını; onun düşünce ve yaş ayış ına göre kendilerini ayarladıklarını; doğruya veya yanlı ş a bakmadan yöneticiyi memnun etmeyi gaye edindiklerini; baş taki yönetici alkolik bir kişi

-
1. Bir solukta
 2. Heyacanlandırma, ç oş turma.
 3. Yaratılış tan dine eğilimli
 4. Uyarma, hak yolu gösterme.
 5. Topluluk, kalabalık
 6. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 173.

ise dalkavukların ona sâkilik yaptıklarını, onunla beraber içtiklerini; eğer baştaki yönetici dindar ise dalkavukların da hepsinin sofû olduklarını açıklamaktadır. Akif dalkavukların tek amacının yöneticiye hoş görünüp, güvenini kazanarak çıkar elde etmek olduğunu dile getirmekte ve yöneticileri bu dalkavuklara karşı uyarmaktadır. Akif bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Senin etrafını alsın ki yığınlarca sefil,¹

.....

Bu muhitin² bakalım şimdi içinden çıkabil

.....

İçiyorsan, sofû, sarhoş sana herkes sâki³...

.....

Sofusun farz edelim, şimdi de boy boy tesbih...

Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâ- teşbih.⁴

.....

Sen bu çöskunluğu istersen inan hepsi yalan."⁵

Akif, Hz. Muhammed ve onun dört halifesinden sonra yöneticilerde bozulmalar görüldüğünü; "Dirvas" adlı şiirinde Emevi halifesi Hişam'ın makamın havasına kapılarak, halkın dert ve ıstırabını unuttuğunu, zevk ve sefaya daldığını söyle anlatmaktadır:

"Görmekteyiz ey Emir-i âdil.⁶

.....

Yok sendeki ihtişama⁷ pâyân;⁸

-
1. Yoksul, zavallı, alçak
 2. Çevre
 3. İçki dağıtan
 4. Benzetmek gibi olması
 5. M.A. Ersoy, . *Safahat*, s. 420-421.
 6. Adil yönetici, adil başkan
 7. Büyük gösteriş
 8. Son, nihayet

Bizlerse alay alay¹ sefilân,²

.....

Nerden buldun bu ihtişamı?

Halkın mı senin mi Hâlık'ın mı?

Allah'ın ise eğer bu servet.

Bizler de onun kuluyken, elbet

Bir pay talebinde hakkımız var...

.....

Yok böyle de olmayıp da kendi

Mâlin ise - çünkü fazla - şimdi,

Bi-vâyelere³ tasaddük⁴ eyle...."⁵

Akif burada Halife Hişam'ı şiirin kahramanı "Dirvas" vasıtasıyla ikaz edip, uyararak, Hişam'ın şahsında bir devlet başkanının taşınması gereken sorumluluğu tekrarlamakta ve uyması gereken prensipleri hatırlatmaktadır. Akif, burada mülkün gerçek sahibinin Allah olduğunu; onu belirli şartlarda kullarına emanet ettiğini; kulların bu emanete iyi sahip çıkması gerektiğine işaret etmektedir. O, yöneticilerin makamlarının prestijine kapılarak halka hizmeti unutmamaları gerektiğini de özellikle vurgulamaktadır.

2. Hak ve Adalet

"Hak" kelime olarak, Türkçe sözlüklerde doğru, gerçek, hakikat, adalet anlamlarına gelmektedir. "Adalet" in ise kelime karşılığı herkesin

-
1. Topluluk, cemaat
 2. Yoksullar, zavallılar
 3. Nasipsizlere
 4. Sadaka olarak ver
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 116.

hakkına saygı gösterme hakkını vermedir. Türk Sosyoloğu Hilmi Ziya Ülken, "Hak" kavramını ".....Çoğul olarak kullanıldığı zaman "Hukuk", insanlar arasındaki münasebetlerde karşılıklı birbirlerinin değerini tanımadan ibarettir!"¹ biçiminde tanımlanmaktadır. Sosyolojide "adalet" terimini, Ö. Ozankaya "... Belli bir toplumda belli bir tarihsel dönemde bir toplumsal olgunun adil sayılması yoluyla korunması tutumu"² şeklinde tarif etmektedir.

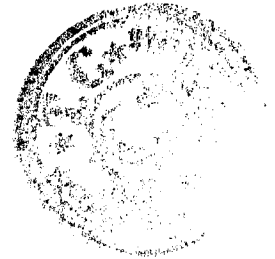
"Hak" kavramı aynı zamanda Allah'ın bir ismidir. Akif Allah'ın sayısız isimlerinin başında "Hak" ın geldiğini, kullar için ise en büyük şeyin "Hak" ka destek olup, "Hak" kı tutup kaldırmak olduğunu şöyle dile getirmektedir:

"Hālîk'in³ na-mütenahi⁴ adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak"⁵

Baskı ve zulmün arttığı dönemlerde hakkı ve adaleti savunmak daha da önem kazanmaktadır. Akif, bu konuya değinerek, eğer bir adam böyle bir dönemde zalim bir yöneticinin karşısına çıkarak onun adalete uymasını istese, o zalim yönetici de onun haklı sözüne uyacak yerde o adamı öldürse, o kişinin şehit olacağını şöyle dile getirmektedir:

"Bir adam dursa da bir zalim imâmın⁶ yüzüne
Adî emretse bu zalimde onun hak sözüne

-
1. H.Z. Ülken, a.g.e., s. 123.
 2. Ö. Ozankaya, a.g.e., s.1
 3. Yaratanın
 4. Sonsuz
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 419.
 6. Önder, devlet başkanı

İnkıyad¹ eyleyecek yerde tutup kıysa ona,
O mücahid² yazılır t̄a şuhedanın başına."³

Akif, bu şekilde haksızlık karşısında susmamayı, adaleti tavsiye etmeyi önemli bir kural olarak ortaya koyduktan sonra; devlet başkanına itaat etmenin de önemli bir kural olduğunu; yöneticiye karşı çıkmanın devlet geleneği ile bağdaşmadığını belirtmektedir. Akif mutlak adaletin Allah'a mahsus olduğunu; Hz Ömer dahil hiç kimsenin mutlak ve kesin adaleti sağlamaya gücünün yetmeyeceğini ifade etmektedir. O, bundan dolayı hiç bir devlet yöneticisinden mutlak ve kesin adaletin beklenmemesi gerektiğini, yoksa insanın umduğunu bulamayıp hayal kırıklığına düşeceğini açıklamaktadır. Bu düşüncelerini Akif şöyle yansıtmaktadır:

"Evet adaleti 'mutlak'⁴ hayal edersen eğer,
Ömer değil ya ne olsan bırak ki hepsi heder,⁵
Beşer adaleti mutlak tahayyül⁶ eylerse
Görür ümidini mahkûm her zaman ye'⁷se."⁸

Akif insanın hakkın yerine kuvveti geçirdiğini, hakkı gerçekleştirebilmek için de mutlaka kuvvetli, güçlü olmak gerektiğini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"Beşer ki kuvveti bahşetmiyor henüz hakka;
Ne çare var onu kuvvetle, almadan başka?"⁹

1. Boyun eğme, teslim olma.
2. Cihad eden, İslâm uğruna savaşan, mücadele eden
3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 419.
4. Kesin, herhangi bir kayda bağlı olmayan
5. Boşa gitmek, zıyan olmak
6. Hayal ederse
7. Umitsizliğe
8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 98.
9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 328.

Akif, o günün güçlü acizlere zulmeden Avrupa ülkelerinin en önemli özelliğinin kuvvetli olmak olduğunu,

"Zebun-kuş¹ Avrupa bir hak tanır ki kuvvettir."² mısrası ile dile getirmektedir.

Erişirgil'in naklettiği bir vaazında Akif, hakkı kuvvetin elinde gören Avrupalıların Birinci Dünya Savaşı sonunda yenik düşen Türkiyeyi işgal ettiklerini belirterek, buna karşı Türk halkının ve devletinin vermesi gereken mücadelenin şeklini şöyle anlatmaktadır:

"Yaşamak, diğer milletler gibi bizim de hakkımızdır. Fakat bilirsiniz ki haklı olmak başka, haklı çıkmak gene başkadır. Haklı çıkmak için kuvvet lâzımdır. Hangi milletin adalet mahkemesine müracaat ederseniz, ediniz, kuvvetiniz varsa hakkınızı verirler; kuvvetiniz yoksa ağlamakla, onların insanlık duygusuna, medeniyet duygusuna ilticaya kalkmakla bir şey elde edemezsiniz; hüsrandan başka bir netice alamazsınız."³ Hak konusunda bu önemli konuşmayı yaparak, milleti hakkını korumak için mücadeleye çağıran Akif, milletlerin yüksek değerlere ve ideallere inandıkları, Hak'ka tapıp, hakkı canı pahasına korudukları müddetçe bağımsız olarak yaşamaya hak kazanacaklarını da şu mısralarıyla bütün dünyaya ilân etmektedir:

"Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.

.....

Hakkıdır, Hak'ka tapan, milletimin istiklâl."⁴

-
1. Acizlere zulüm eden
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 267.
 3. E.Erişirgil, a.g.e., s. 337.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 526.

Akif Allah'a yürekten bağlı olduğu için Onun vaadettiğinin de hak olduğuna samimiyetle inanmaktadır. Bundan dolayı o, birgün mutlaka hakkın galip gelip, Hak yolunda olan milletimizin kurtulacağına içtenlikle inanmaktadır. Akif bu inancını şöyle dile getirmektedir:

"Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!"¹

"Madem ki Hakkın bize vādettiği haktır,
Şarkın ezeli² fecri³ yakındır doğacaktır."⁴

Sonuç olarak, Akif için devlet fonksiyonlarını hak ve adalete bağlılık derecesine göre gerçekleştirir.

3. Kanun ve Meşruiyet:

Ö. Ozankaya, "Kanun" veya "yasa" kavramını; "... Devlet gücünce yerleştirilmiş ve yaptırıma bağlanmış insan etkinliklerini düzenleyen buyurucu davranış kuralları ve ölçüleri"⁵; "Meşruiyet" kavramını ise; "yasaya uygunluk" kavramı ile eş anlamlı olarak, "... Bir davranış biçiminin bir toplumsal yerin ya da değerinin; bir kümenin ya da bir bireyin erk sisteminin toplumsal çevrece haklı sayılması"⁶ şeklinde tanımlamaktadır.

Akif'e göre, devletin temel görevlerinden biri de vatandaşlarının kanun ve meşruiyete uygun davranışlarda bulunmalarını kolaylaştırmak, sağlamak ve topluma zarar veren şahıslar hakkında gerekli idarî ve hukukî tedbirleri almaktır. Akif toplumun savaşta ve bunalımda olduğu dönemlerde

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 351.
 2. Öncesiz, başlangıcı olmayan.
 3. Güneşin doğmasından önceki alacakaranlık.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 472.
 5. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 145.
 6. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 145.

kötü niyetli; topluma zarar veren şahısların daha belirgin bir biçimde faaliyette bulduklarını Birinci Dünya Savaşı döneminden örnekler vererek şöyle anlatmaktadır:

"O demin "Harbi Umūmī¹" dediğin maskaralık

.....

Şöyle bir bak, ne harap ortalığın manzarası...

Ama hiç deşme sakın, çünkü yürekler yarası.

.....

Bir taraftan bu fecâyî² kemirirken uyurdu,

Bir taraftan da elin bir sürü doymaz kurdu

Dişliyor nâşını³ sırtlan gibi biçare⁴lerin;"⁵

Akif, millet açlık ve sefalet içinde inlerken, bu fırsatçıların zevk ve sefa içinde eğlenmelerini ve topluma ters düşen davranışlarda bulunmalarını Safahat'ta ki "ideal genç tipi" olan Asım'ın diliyle şöyle eleştirmektedir:

"Gelelim cümbüşe insaf ediniz vakti midir?

.....

Aç sefil inleyerek can veredursun dünyā

Yine siz dinleme'yin, anlamayın mātemi⁶,

Sürün artık serilen yurdumun son demini.

Sağda yüzlerce ölen solda hesapsız sürünen

Karşıdan bunlara gülmek ne demektir alenen?"⁷

-
1. Birinci Dünya savaşı.
 2. Acıklı durumlar, belālar.
 3. Cesedini
 4. Çaresizlerin
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 432-433.
 6. Büyük acı ve üzüntü
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 435.

Akif hiç kimsenin haklı da olsa, devlet gücünün yerine hareket etme hakkına sahip olmadığını; şahısların kaba kuvvete dayanan, kanunsuz davranışlarının toplum için zararlı olduğunu şöyle açıklamaktadır:

"Bir cemāat ki erenler¹ işi yumrukla görür,
Kafa bitmiş demek artık, çekiver kuyruğunu!
Kuvvetin hakkı mıdır enselemek² bulduğunu?
Bize Asım, ne şunun yumruğu lāzım, ne bunun;
Birinin pençesi ister yalnız: kaanū'nun
Ver bütün kudreti kaanuna ki vahdet³ yürüsün....
Yoksa millet değil, ancak dağınık bir sürüsün...."⁴

Özetle, Akif kanun ve mesrutiyet temeli üzerine kurulmuş hukukun üstünlüğü ilkesine göre devletin fonksiyonlarını yerine getirmesine inanmaktadır.

4. Devlet Yönetiminde Baskı (İstibdat)

"İstibdat" kavramını, Hilmi Ziya Ülken "Despotluk" terimi ile eş anlamlı olarak kullanmakta ve sosyolojide geçerli bir tanımını şöyle yapmaktadır: "...Bazı antropologlar tarafından, az farklılaşmış veya arkaik⁵ bir kısım toplumlardaki siyasi organlaşmayı göstermek için kullanılan bir terim"⁶

Akif'e göre ise "İstibdat" devletin despot bir yönetici tarafından kanuna tabi olmadan keyfi bir şekilde idare edilmesidir. Akif bunu şöyle ifade etmektedir:

-
1. Ermiş olanlar, bazı kişiler
 2. Yakalamak, ele geçirmek
 3. Birlik
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 435-436.
 5. Önceki yüzyıllara ait, eskimiş
 6. H.Z. Ülken, a.g.e., s. 77.

"Bir şahsa esir olmayı bir koskoca millet,
Mekrinle¹ mi, yā Rab, sanıyor kendine devlet
Dünyayı yakıp yıkmaya bir seyf-i teaddi²
Emrinle mi, yā Rab, ediyor böyle tešaddi?"⁴

Akif İstibdat'ın bir zulüm rejimi olduğunu, bu dönemde yerden göklere binlerce yanık ahın yükseldiğini, göklerin ise yankı yaparak bu iniltileri tekrarladığını şöyle dile getirmektedir:

"Yerden çıkıyor göklere bin āh-ı şererbār,⁵
Gökler ediyor sāde çıkan nāleyi⁶ tekrār."⁷

Akif'in yaşadığı dönemdeki Batıcılar ve Türkcüler fikir yönünden uyuşamadıkları için II. Abdulhamid'in karşısında yer almışlardı. Akif'in de bir çok yönden onunla aynı düşünceyi paylaşmasına rağmen onun da II. Abdulhamid'in karşısında olduğu görülmektedir. Akif, II. Abdulhamit dönemi (1876-1909) ni "İstibdat dönemi" olarak nitelirmektedir. O, "İstibdad" adlı şiirinde o dönemin hafiye (İstihbarat) örgütünü, yapılan sürgünleri ve hürriyeti kısıtlayıcı bazı uygulamaları eleştirerek o devri şöyle anlatmaktadır:

"Hamıyyet⁸ gamz⁹ eden bir pāk¹⁰ alın her kimde gördünse,
Bu bir canı, dedin sürdün, ya mahkum eyledin hapse
.....

1. Kereminle mi

2. Zulüm kılıcı

3. Kesip biçme

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 19-20.

5. Yanık ah

6. İnilti

7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 20.

8. İnsanda bulunan din, vatan, millet, soy, aile sevgisi ve koruma duygusu

9. Belirten.

10. Temiz, saf.

Ne mel¹ unsun¹ ki rahmetler okuttun ruh-u i²blise."³

Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde de bu istibdat dönemini şöyle anlatmaktadır:

"Saltanat nāmına⁴, din nāmına bin maskaralık....

Ne felāket, ne rezāletti o devrin hali!

Başta bir kukla, bütün milletin istikbāli

iki üç kuklacının keyfine mahkum olmuş:

.....

Ümmetin haline baktım ki: Yürekler yarası!"⁵

Akif, İstibdat döneminde, küçük bir hatasından dolayı tekme tokat sürüklenerek götürülen fakir bir ihtiyara karısından başka kimsenin sahip çıkamadığını şöyle belirtmektedir:

"Ne manzaraydı, ilāhi, o gördüğüm sahne!

Beş on herif yapışıp bir fakirin ellerine,

Sürüklüyor; öteden bir kadın diyor:

-Bırakın.

Kocam ne yaptı? Nedir cürmü⁶ bī-günah⁷ adamın?

.....

Mahallemizde de çıt yok, ne oldu komşulara."⁸

Akif bütün bu baskı ve zulümlere karşı halkın hissiz ve duyar-sız davranarak seyirci kaldığını da su mısralarıyla ifade etmektedir:

-
1. Lanetli
 2. Şeytanın ruhuna
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 86.
 4. Adına
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 163.
 6. Günahı
 7. Günahsız
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 88-90.

"Ağlasın inlesin de bir mazlüm
Olayım seyre sade ben mahkûm.

.....
Sustu herkes duyunca feryâdı,¹
Kimsecikler yerinden oynamadı."²

Akif, İstibdat dönemi olarak belirttiği o karışık devrin yıkıldığını, fakat unutulmaz kötü hatıralar bıraktığını da şöyle yansıtmaktadır:

"Yıkıldın, gittin ammâ ey mülevves³ devr-i İstibdād⁴
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves⁵ yād."⁶

Akif "Acem Şahı" adlı şiirinde de o dönemin İran Şahı'nı yaptığı zulümleri anlatarak İstibdatçı (despot) olarak nitелеmektedir. Akif, şahın, iranı mezarlığa döndürerek süslü saraylar yaptığını, masum insanların kanından seller akıttığını yigitleri öldürttüğünü, hürriyeti ayaklar altına aldığını anlatmakta, onu ikaz etmekte ve bu düşüncelerini şöyle belirtmektedir:

"O bir çok memleket viran⁷ edip yaptığın eyvan⁸
Harab olmaz mı? Kabristana⁹ dönmüşken bütün İran?

.....
Bütün dünya için bir damla kan çoktur diyorlar, sen,

-
1. Bağırma, çağırma, çığlık
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 91.
 3. Kirli. karışık, pis.
 4. İstibdāt devri
 5. Kötü hatıra
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 85.
 7. Harap, yıkık.
 8. Köşk, kasır
 9. Mezarlığa

Şu māsūm¹ ümmetin seller akıttın hün-i pāk²inden."³

Kısaca, Akif'in burada baskı ve zulume karşı çıktığı mazlum ve ezileni koruduğu görülmektedir. O devlet yönetiminde keyfi idarenin değil daha öncede belirtildiği gibi hurriyetin, kanunun egemen olmasını istemekte ve demokrasiyi savunmaktadır.

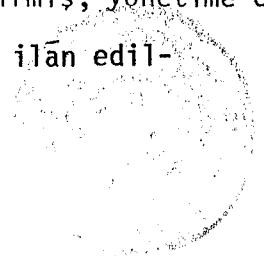
5. Meşrutiyet ve Hürriyet:

a. Meşrutiyet :

"Meşrutiyet": başta hükümdar bulunmakla birlikte seçimle gelen meclise dayanan yürütmeye sahip bir yönetim şeklidir.

Akif'in döneminde ülkenin en büyük siyasi kadrosu ittihat ve Terakki Partisi idi. M.Turhan'ın anlattığına göre, ittihat ve Terakki ülkenin meşrutiyetle kurtulacağını savunmakta ve padişahtan meşrutiyetin ilân edilmesini istemekteydi. II. Abdulhamit padişah olur olmaz adı geçen partinin isteğini kabul etmiş, 1876 da Meşrutiyeti ilân etmişti. Ancak, daha sonra II. Abdulhamit Osmanlı - Rus savaşı (1877-1878) gerekcesi ile Meclis-i Mebusanı dağıtmış; bütün yetkileri kendinde toplamış; daha öncede belirtildiği gibi bazı sıkı tedbirler almıştı. Bundan dolayı bazıları 1877 ile 1908 arası döneme istibdat dönemi demektedir. İttihat ve Terakki Partisi de bu dönemi istibdat dönemi olarak görmekte idi. Bu parti istibdat yönetimine son vererek tekrar "Meşrutiyeti'i ilan edip ülkeye adaleti, eşitliği, hürriyeti, kardeşliği getirmek arzusunda idi. Bunları gerçekleştirmek için bu partinin taraftarları padişahı tahtan indirmiş, yönetime el koymuş; bunun sonucu olarak 23 Temmuz 1908 de ikinci Meşrutiyet ilân edil-

-
1. Günahsız
 2. Temiz kanından
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 82-83.

mişti.¹ Akif'te "verdi kaanün-u esasıyı nihayet sultan"² diyerek buna sevinmişti. Ancak daha öncede belirtildiği gibi bunlar Batı düşüncesi ile hareket ettiklerinden getirdikleri yenilikler toplumun yapısına uymamıştı. Akif bu durumu da şöyle ifade etmektedir:

"Ne yaparsa Avrupa, bizlerce asl olan hareket.

'O halde biz dahi yaptık.', deyip hemen taklit.

Bu türlü yenilikten ne hayredersin ümit?"³

Akif, ikinci Meşrutiyetin ilânından sonra halkın yapılan yenilikleri benimsememesi sonucu; adalet yerine eşitsizliğin, kardeşlik yerine düşmanlığın, hürriyet yerine anarşi ve kargaşanın geldiğini şöyle açıklamaktadır:

"Bir de İstanbul'a geldim ki; bütün çarşı, pazar

Naradan çalkalanıyor. Öyle ya... Hürriyet var.

.....

Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,

Yıkıvermiş de tımarhaneyi⁴ çıkmış birden."⁵

Halbuki Akif'in Meşrutiyetten beklediği bu değildir. Düzdağ'ın naklettiğine göre; Akif, meşrutiyetten ve hürriyetten maksat ona buna serbestçe sövüp bundan tad almak olmadığını, yapılması zaruri olduğu halde yapılmayan şeyleri yaptırıncaya kadar uğraşmak gerektiğini savunmaktadır.⁶

Meşrutiyetin ilânından sonra ortaya çıkan kargaşa nedeniyle bir çokları gibi Akif'te meşrutiyet yönetimini istediğine pişman olmuştur. Akif "Devr-i sâbık" dediği II. Abdulhamit dönemini aramakta milletin yokluk ve

1. M. Turhan, a.g.e., s. 183-194.

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 174.

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 245.

4. Akıl hastalarının tedavi edildiği hastane.

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 177.

6. M.E. Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 352.

sefalet içinde olduğunu belirterek , hürriyetten beklediğinin bu olmadığını tekrar etmektedir. Akif bu düşüncelerini şöyle yansıtmaktadır:

"'Devr-i s̄abık¹' mı dedin şimdi?... Elindeyse, çevir,

Ensesinden tutup eyyamı² da gelsin o devir,

Milletin beş parasız onda emin ol, yedisi

.....

-Devr-i s̄abıkta gebermezdi adam böyle zelil,³

Diri bir yanda uzanmış, ölü bir yanda sefil.

-Neye hürriyet için sürgüne gittindi?

-Evet.

Gittim amma bu değil beklediğim hürriyet."⁴

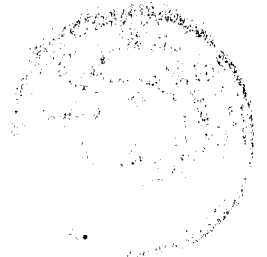
Akif, "Hālā mı Bağuşmak" adlı şiirinde ise hürriyeti alarak görülmeyen gizli şeye inandığını, bu eğlencede kendilerinin yine yandığını belirterek, meşrutiyeti istediğine pişman, olduğunu şöyle tekrarlamaktadır:

"Hürriyeti aldık dediler, gaybe⁵ inandık.

Eyvah bu bāziçede⁶ bizler yine yandık."⁷

Akif ittihat ve Terakki partisinin II. Abdulhamidi devirmesi ile ilgili olarak "Asım" ında şöyle bir fıkra anlatmaktadır: Akif eşeklerin yükten canı yanıp, usanarak, semer ustasının ölmesini istediklerini; ustanında eceli gelerek öldüğünü; yerine ise, semer yapmadan anlamayan acemi bir kalfanın geçtiğini; kalfa'nın ustalığın ince sırlarını bilmediği için

-
1. Bir önceki padişah devri
 2. Günleri
 3. Hor, hakir, aşağılanan
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 405.
 5. Gizli, görülmeyen şey.
 6. Eğlencede
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 462.

semerleri iyi yapamadığını; dolayısıyla yeni semerlerin eşeklerin sırtında yaralar açtığını; veterinere gitmek zorunda kaldıklarını ve öneceki 'ustaların ölmesini istediklerine pişman olduklarını dile getirmekte; o günkü yönetim değişikliği isteyenlerin durumunu da buna benzetmektedir.¹

Görüldüğü gibi Akif gençlik heyecanı ile protesto ettiği, eleştirdiği ve bazende ağır bir dille yediği Sultan II. Abdulhamit ve devrini sonunda birçokları gibi aramış ve takdir etmiştir.

b. Hürriyet

"Hürriyet" veya "Özgürlük" kavramının çağdaş sosyolojide geçerli genel bir tanımını Orhan Hancıoğlu şöyle yapmaktadır: "..... Doğanın ve toplumun nesnel yasalarına egemen olma....."²

Akif hürriyet aşığı bir düşünürdür. O hürriyete kavuşmak için çaba sarfetmiş, mücadele vermiştir. Meşrutiyet ilân edilip, hürriyet gelince de gerçek hürriyete kavuştum zannıyla sevinmiştir. Akif "Hürriyet" adlı şiirinde Meşrutiyetin ilânından sonra her çocuğun eline bir bayrak alarak yürüdüğünü, yaşasın seslerinin göklere kadar yükseldiğini, çocukların hareketlerinin gayet tabii olduğunu, bu yumurcakların sanki ezelden beri hür olduklarını anlatmakta; kendisinin de çocuklara katılarak onlara "yaşasın hürriyet" diye bağırın dediğini ifade etmektedir. Akif bu duygularını söyle yansıtmaktadır:

"Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş geliyor;
'Yaşasın' sesleri eflâke³ kadar yükseliyor'

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 402-403.

2. Orhan Hancıoğlu, *Toplumbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986, s. 313.

3. Felekler, Gökler.

Görerek yapma değil hem, ne tabii etvār!¹

Şu yumurcakilara bak: sanki ezelden ahrār!²

- Bağırın haydi çocuklar

- Yaşasın Hürriyet!³

Akif, daha önce savunduğu meşrutiyet yönetimi ile ilgili görüşlerinden dolayı yanıldığını anlatmakta; istediği hürriyetin bu olmadığını açıklamaktadır. Akif insanların sırf benliklerini tatmin için sokağa döküldüğünü; bu kargaşa ortamında her an kan dökülebileceğini; hürriyetin tadını çıkarabilmek için okulların da tatil edildiğini ifade etmektedir. Akif kör çıbanın neşterle patlatılması gibi bazı kötü niyetli kişilerin içlerindeki kötülükleri, kafalarındaki art niyetleri ortaya saçtıklarını şöyle dile getirmektedir:

"Kör çıban neşterin⁴ altında nasıl patlarsa,
Hep ağızlar deşilip, kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya, ister temiz, ister kirli;
Kalmıyor kimseciğin muzmeri⁵ artık gizli."⁶

Akif diğer taraftan hürriyeti fırsat bilen yazarların birbirine sövmeye başladığını; çeşitli adlarla çıkan gazetelerin ayrılık tohumu ektiğini; bir kısmının fuhşu yaygınlaştırmaya çalıştığını; bazı kişilerin de dine saldırdığını o günün neslinin ise bunu vicdan hürriyeti sanıp alkışladığını üzümlere anlatmaktadır. Akif bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

1. Davranışlar, tavırlar, hareketler

2. Hürler

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 93.

4. Kan almak ve ameliyat yapmak için kullanılan cerrah bıçağı

5. İnsanın içinde gizlediği şey.

6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 177.

Ödebânız¹ ana avrat sövüyor birbirine.
 Türü adlarla çıkan nâ-mütenahi² gazete
 Ayrılık tohumu bol bol atıyor memlekete

Yürüyor dine beş on maskara,³ alkışlanıyor.
 Nesl-i hâzır⁴ bunu hürriyet-i vicdan⁵ sanıyor,"⁶

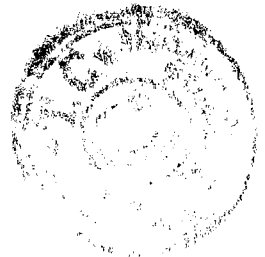
Akif, işin kötü tarafı bu kargaşa ve anarşi böyle devam ederken kimsenin kalkıp dur diyemediğini, bunu yapmak isteyenlerin hürriyete zarar veren kişiler tarafından hürriyet düşmanı, gerici damgası ile suçlandığını; sokakta gezen bütün serserilerin hep hürriyetçi kesildiğini şöyle ifade etmektedir:

"Kimse söyletmiyor artık bizi bak sen derde
 'Mürteci'⁷, damgası var şimdi bütün ellerde

İşte gördün ya herif 'Sāye-i hürriyette'"⁹

Akif, bu şekilde, herkesin istediği gibi hareket etmesinin, haklıların susturulup haksızların konuşmasının, sokaktaki her serserinin hürriyet uygulayıcısı kesilmesinin hürriyet olamayacağını vurguladıktan sonra; bu durumun millete hürriyetin gerçek anlamının iyi öğretilmediğinden ve milletin hürriyeti iyi hazmetmemesinden kaynaklandığını şöyle dile getirmektedir:

-
1. Edipler, yazarlar
 2. Sonu olmayan, sayısız
 3. Güldürücü, soytarı, rezil
 4. Mevcut nesil
 5. Vicdan hürriyeti
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 178.
 7. Gerici
 8. Hürriyet sayesinde
 9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 130.

"Sade hürriyeti ilân ile bir şey çıkmaz;
Fikr-i hürriyeti¹ hazm ettiriniz halka biraz."²

Akif, hürriyetin sadece bedenin isteklerinin tatmin edilmesi olamayacağını ; hürriyetin insanın yaratılışından gelen ruhuna has bir özellik olduğunu; bir başkası tarafından bahsedilemeyeceğini; ancak insanın kendi çapası ile kazanılacağını; hürriyetin bir gay ret bir fedakârlık ve bir yaşama azmi olduğunu belirtmektedir. Akif, Rusya'daki Müslümanların gördüğü baskı ve zulme işaret ederek, "kafa kesmekle, beyin ezmeyle hürriyet duygusunun yok edilemeyeceğini, daha da kuvvetleneceğini şöyle dile getirmektedir:

"Bilmiyorlar ki bu şiddetlerin olmaz hükmü.
Göz yılar önce, fakat, sonra kanıksar³ ölümü
Sanıyorlar kafa kesmekle, beyin ezmeyle
Fikr-i hürriyet ölür. Hey gidi şaşkın hazele!⁴
Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak;
Ekilen gövdelerin hepsi yarın fışkıracak"⁵

Akif, insanların yaratılışlarına uygun bir hayat tarzı ve bir yaşama hakkı elde ettikleri yaratıcılarına hakkı ile kul olabildikleri zaman gerçek hürriyete kavuşmuş olacaklarını belirtmekte; bir Yunus bir Mevlâna gibi yaratınının sevgisini kazanarak ona kavuşmayı istemekte ve Rab'bine şöyle seslenmektedir:

-
1. Hürriyet fikri
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 130.
 3. Çok tekrarlamadan ötürü alışıp aldırılmaz olur.
 4. Alçaklar, yüzsüzler
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 165.

"Nasıl dursun, benim bīçāre¹ gölgem, senden ayrılmış.
Güneşlerden değil, yā Rab,² senin sīnenden³ ayrılmış.
Henüz yādımdadır⁴ bezminde⁵ medhuş⁶ olduğum demler."⁸

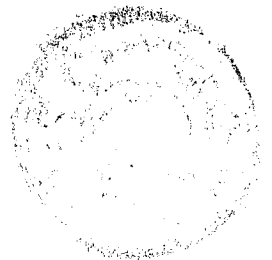
Nurettin Topçu burada belirtilen görüşü destekleyerek Akif'e göre hürriyetin "İlāhi emaneti elde etmekle kabil" olacağını belirtmektedir. Topçu, Akif'e göre hürriyetin kimse tarafından bir lütuf olarak verilemeyeceğini, hürriyetin bir gayret ve cesaret sonucu kazanılacağını, gerçek hürriyetin insan ruhunu, insana has sefaletlerden kurtarıp, yaratanının sevgisi ile doldurup ona kavuştuğu zaman ancak elde edileceğini açıklamaktadır.⁹

Akif bir başka şiirinde de milletin evladı ıstırap içinde inleyip, acı çekip ağlarken, öbür tarafta hürriyeti aldık diye keyiflenip türkü söylemenin hürriyet olamayacağını; hürriyetin mazlumun yanında olmak hakkı savunmak olduğunu söyle dile getirmektedir:

"Ağlasın milletin evladı da bangır bangır¹⁰
Durma hürriyeti aldık diye sen türkü çağır."¹¹

Daha öncede belirtildiği gibi, Akif milletimizin en acılı günlerinde esareti kabul etmemek için çaba sarfetmiş, mücadele vermiş bir dü-

-
1. Çaresiz
 2. Evrenin yaratıcısı, Allah
 3. Gönül, kalp, göğüs
 4. Hatırımdadır
 5. Sevginle, sohbetin
 6. Dehşete düşmek, korkmak
 7. Zamanlar, anlar, tecellinin zuhur ettiği an.
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 487.
 9. N.Topçu, a.g.e., s. 104-105.
 10. Sesle, haykırarak
 11. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 399

şünürdür. Akif, o acılı günlerde millete ümit vererek, kırk Haçlı ordusu da saldırırsa bu milletin esir olmayacağını şöyle dile getirmektedir:

"Saldırırsa da kırk. Eh1-i Salip¹ ordusu, kolkol,
Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz emin ol!"²

Akif, Türk milletinin esir olamayacağını. çünkü hürriyete alışmış olduğunu, ona zincir vurmanın çılgınlık olacağını, hürriyetin Türk milletinin varlığı ile özdeş olduğunu, ondan taviz vermenin bu milleti çıldırtacağını, kükremiş bir sel gibi bendini çiğneyip aşacağını ve enginlere sığmayıp dağlardan bile taşacağını şu veciz mısralarıyla bütün dünyaya ilân etmektedir:

"Ben ezelden³ beridir hür yaşadım, hür yaşarım-.

Hangi çılgın, bana zincir vuracakmış? Şaşarım,¹
Kükremiş sel gibiyim: bendimi çiğner, aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım."⁴

Buraya kadar anlattıklarımızı toparlayacak olursak, Akif'e göre gerçek hürriyet; bedenın arzu ve isteklerinin yerine getirilmesinden çok, ruhun yaratanın sevgisiyle doldurularak iç huzurun gerçekleşmesi ve insanın bir kul olduğunun şuuruna ererek yaratılışına uygun bir hayat yaşayabilmesidir. Ona göre hürriyet başkasına zarar vermeyen ve toplumun huzur ve kalkınmasına hizmet eden bir nitelik taşımaktadır. Akif, Türk milletinin hürriyetinden asla taviz vermeyeceğine inanmaktadır.

-
1. Haçlılar .
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 472.
 3. Tarihin ilk devirlerinden beri
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 525.

6. Siyaset ve Siyasî Parti:

Ö. Ozankaya, "siyaset" kavramının çağdaş sosyolojide geçerli bir tanımını "... Devlet işlerine katılma ve etkinliklerinin biçim amaç ve içeriğini belirleme işi."¹ biçiminde yapmaktadır. Ozankaya "Siyasi Parti" kavramını ise, "... siyasal erki denetimleri altına almak amacıyla işbirliği içinde bulunan bireylerin ve toplumsal kümelerin oluşturdukları örgüt."² şeklinde tanımlamaktadır.

Akif bütün hayatını dinine, milletine ve vatanına hizmete adanmış bir düşünürdür. O siyasete de bu açıdan yaklaşmıştır. Vehbi Vakkasoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Akif siyaset içine fazla girmemiş; günlük siyasi çekişmelerin dışında kalmış; şahsi çıkarı dayalı siyasetten daima uzak durmuştur. Bir ara o, İttihat ve Terakki Partisi'ne girmişse de kısa bir süre sonra çıkmıştır. Akif Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Burdur milletvekili olarak girmiş ancak mecliste siyasi tartışmalara pek katılmamıştır.³

Emin Erişirgil'de, Akif'in bir ara Fatin Hoca'nın tavsiyesiyle İttihat ve Terakki partisine girdiğini ancak daha sonra küserek ayrıldığını belirtmektedir.⁴

Eşref Edib (Fergan) ise, İstiklâl savaşından sonra bir gün Akif'e rastladığını ona "artık siyaset adamı oldun" dediğini Akif'in ise Şeyh Muhammed Abdu'nun şu sözleriyle cevap verdiğini nakletmektedir:

"Allah'a sığınırım; şu siyasetten, siyaset sözünden, siyaset mânasından, siyaset sözünün ağızdan çıkan her harfinden, siyaset namına içten geçen her hayalden, siyasetin anıldığı her yerden, siyasetten bah-

1. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 107.

2. Ö. Ozankaya, a.g.e.s., s. 107.

3. A. Vehbi Vakkasoğlu, *İslam Şairi Mehmet Akif* İstanbul: Cihan Yayınları, Yaylacık Matbaası, 1983, s. 125-126.

4. E. Erişirgil, a.g.e., s. 112-113, 123.

seden, yahut siyaseti öğrenen, yahut siyasetle aklını bozan, yahut siyasetle akıllılaştıran herkesten, siyaset kelimesinin kökünden ve o kökten çıkan istikakların¹ hepsinden Allah'a sığınırım... "2

Akif, siyasetle kendi sahsına menfaat sağlamak için ilgilenmemiş; âksine ait olduğu toplum ve İslam ülkelerine fayda sağlayan bir ilim dalı olarak siyasi konularda görüşler ileri sürmüştür.

Akif o günkü güçlü olan Avrupa devletlerinin haince bir siyaset takip ettiklerini özellikle İslâm ülkelerini içlerinden parçalayıp yıkarak sömürge haline sokmak istediklerini; bir çok İslâm devletinin "kale içinden alınır" atasözüne kulak asmadığı için düşmanın oyununa gelip yok oluşa sürüklendiğini şöyle belirtmektedir:

"Diye dursun atalar: 'Kal'a içinden alınır.'

.....

Bir değil mahvedilen³ devlet-i İslâmiyye⁴..

Girdiler aynı siyasetle bütün makbêreye.⁵"⁶

Akif Avrupanın emperyalist zayıfları ezen siyasetini açıkladıktan sonra, bizim o günkü durumumuza değinmekte, Avrupa'ya el açıp yardım dileyerek siyaset yürütmenin "budala" lık olduğunu, siyasetin kanının zenginlik, hayatının ezici güç olduğunu belirtmektedir. Akif biz kuvvetli iken Batı ülkelerinin elçilerinin bizim padişahın atının üzengisini öpme-

-
1. Türetilen kelimelerin
 2. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 330.
 3. Harap etme, yok etme
 4. İslâm devleti
 5. Mezarlık
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 179.

nin özlemine çektiklerini; şimdi ise onların oyunlarına gelerek bizim ayaklar altına düştüğümüzü üzümlere söyle ifade etmektedir.

"Dilencilikle siyaset döner mi, hey budala?"¹

Siyāsetin kanı: servet, hayātı: satvettir.²

.....

Donanma ordu yürüken muzafferin³ ileri,

Üzengi⁴ öpmeğe hasretti Garb'ın elçileri.

O ihtişamı⁵ elinden niçin bıraktın da,

Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında."⁶

Akif, o gün Türkiye'de siyasetin millete hizmet yerine çıkar ve makam kavgasına dönüştüğünü de şu mısrasıyla özetlemektedir:

"Post üstüne hem kavgalırın hepsi nihayet."⁷

Akif, o günkü siyasi partilere karşı da olumsuz bir tutum içindedir. Akif, Batı ülkelerinin, particiliği, hasta adam olarak gördükleri Osmanlı'yı bölmek, parçalamak ve sonra da kendilerini "kanunî mirascı" olarak kabul edip topraklarını aralarında paylaşmak için bir araç olarak kullandıklarını belirtmektedir. O bu konuda şöyle demektedir:

"Rusya'dayken beni gördükçe gelir, derdi: 'imam'

Oku sen yoksa işin....Öldü sizin hasta adam!

Çıkmıyor vāris-i meşrūu⁸ da bizden başka... "⁹

-
1. Abdal
 2. Ezici güç
 3. Zafer kazanmış olarak
 4. Eyerde ayak konulan altı düz demir halka
 5. Büyük gösteriş
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 267.
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 462.
 8. Kanuni mirascı, meşrūu varis
 9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 175.

"Müslüman, fırka¹ belasıyla zebun² bir kavmi
Medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı."³

Akif, ülkemizde partilerin ilkönce dernek olarak kurulduklarını, daha sonra parti adını alarak bölücülüğe yol actıklarını sapasağlam milletin temelini yıkarak, parçaladıklarını da şöyle dile getirmektedir:

"Cemiyete⁴ bir fırka dedik, tefrika⁵ çıktı:
Sapasağlam iken milletin erkânını⁶ yıktı."⁷

E. S o s y a l T a b a k a l a ş m a

"Tabaka" terimi Türkçe sözlüklerde kelime olarak; sıralar halinde üst üste konulmuş şeylerden herbiri, kat, derece, zümre, sınıf, nesil ve kuşak anlamlarına gelmektedir. Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük adlı eserinde "tabaka" terimi "Bir toplum içinde herhangi bir bakımdan ayrılan topluluklardan her biri⁸ biçiminde yer almaktadır. Amiran Kurtkan'a göre "sosyal tabakalaşma"; "... belirli bir nüfusun hiyerarşik olarak yani sosyal manada üst üste gelen sınıflar halinde farklılaşmasıdır."⁹

Bu anālizde "sosyal tabakalaşma" kavramı Türkçe Sözlük'te tanımını yapılan dar anlamıyla ele alınmaktadır. Akif toplumu duyuş, düşünüş

1. Parti
2. Zayıf, güçsüz
3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 179.
4. Dernek anlamında
5. Ayrılık
6. Temelini
7. M.A. Ersoy. *Safahat*, s. 462.
8. Türk Dil Kurumu, *Türkçe sözlük* (Gözden Geçirilmiş Altıncı Baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu, 1982, s. 754.
9. Amiran Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2144, 1976, s. 149.

ve yaşayış biçimine göre çeşitli tabakalara ayırmaktadır. O "tabaka" terimi yerine onunla eşanlamlı olan "zümre" terimini kullanmaktadır. Akif içinde yaşadığı o günün toplumunda birbiri ile kaynaşamayan aşağıdaki beş temel "tabaka" veya "zümre"nin bulunduğunu tespit etmektedir.

1. Halk Tabakası (Avam Tabakası)

Akif bu tabakadaki insanların her şeyden habersiz olduğunu, bugün karınlarını doyursalar yarınlarını düşünmediklerini, kimse uyandırmasa, uyanmayıp tatlı uykularına devam edeceklerini; hükümetin yıkılmasını vatanın düşman eline geçip yok olmasını hiç dert edinmediklerini; dünya yıkılsa umurlarında bile olmadığını açıklamaktadır. Akif bunların "hepsi Allah'tan" diyerek bu dünya'ya önem vermediklerini, öbür dünyada cennette yerlerinin hazır olduğunu sandıklarını ifade etmektedir. Akif kendinin ise bunlara "sizi cehennem kabul ederse ne mutlu" dediğini belirtmektedir. Akif bu tabakayı özetle şöyle tanıtmaktadır:

"Birinci zümreyi teşkil eden zavallı avam.
Bıraksalar edecek tatlı uykusuna devam."¹

2. Hayata Küskün Olan Ümitsiz Tabaka

Akif bu tabakanın memleketin kurtuluşu konusunda tamamen ümitsizliğe düşerek hayata küstüklerini, artık bundan sonra kurtuluş için ne yapılsa boş olacağı düşüncesine kapılarak problemleri görmemek için kendi kabuklarına çekildiklerini belirtmektedir. Akif, Kur'an'da ki "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah'ın rahmetinden ancak kafirler ümidini keser" ayetine dayanarak bunların inkara düştüğünü, dolayısıyla kafirlerin yolunu takip ettiklerini açıklamakta; bunların bu şekilde hareket etmelerinin birinci sebebinin inkâr; ikinci sebebinin ise tembellik oldu-

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 286.

ğunu ileri sürmektedir. Akif bu tabakayı kısaca şöyle belirlemektedir:

"İkinci zümreyi teşkil eden cemāat ise,
Hayata küskün olanlardır ki: saplanıp ye¹se,"²

3. Aydın Gençlik Olarak Bilinen "Sefih"³ Tabaka

Akif, gençliğin içinde temiz olup bu özelliklere sahip olmayanları tenzih ederek bu tabakanın özelliklerini açıklamaya başlamaktadır. Akif "züppe"⁴ olarak nitelendirdiği bu tabaka gençlerinin hangi cinsten olduklarının belirsiz olduğunu; kadın dense adlarının erkek olduğunu, erkek dense saçlarının kılıklarının kadına benzediğini; bویuklarını kazıdıklarını, seslerinin baykusu, yürüyüşlerinin saksağanı andırdığını kısaca tam bir "züppe" olduklarını anlatmaktadır. Akif bu kukla kişilerin sadece bir ortak karakter taşıdığını oda sınırlarının çok dayanıklı olduğunu, üzüntü nedir bilmediklerini, ıstırap ve ümitsizliği bir şişe bira ile savdıklarını ifade etmektedir. Akif bunların tabiatında utanma duygusunun olmadığını, dolandırıcılık yaparak bir kaç kuruş bulduklarında Tokatlıyan'a çalım satmaya, Beyoğlu'na ahlāksızlık yapmaya gittiklerini belirtmektedir. Akif bu gençlerin utanma duygusundan yoksun olmalarının yanısıra vatan, millet ve aile sevgisi gibi yüce duygulara da sahip olamadıklarını; islāmın ibadet esaslarını hiç tanımadıklarını; mukaddesat ile alay ettiklerini; islām dinine iman etmeye; "kara kuvvet", Kur'an'a "köhne kitap" dediklerini; yirminci asırla Kur'an'ı bağdaştıramadıklarını

1. Umitsizliğe

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 287.

3. Zevk ve eğlenceye düşkün, ısrafçı, adi rezil.

4. Kılık, kıyafet, davranış, düşünüş v.b. bakımdan topluluktan ayrılan, aşırılığa kaçan.

belirttikten sonra yirminci asır ile uyuşamayanların bu züppe zümre olduğunu; aydın görünen bu gençlerin Batı'nın ilmini ve fenini değil; ahlâksızlığını aldıklarını ileri sürmektedir. Akif bu tabakayı şu mısralarla tanıtmaktadır :

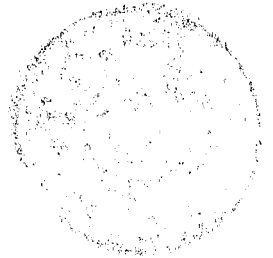
"Üçüncü zümreyi kimlerdir eyleyen teşkil
Evet, şebab-ı münevver¹ denen şu nesl-i² sefih."³

4. Aşırı Zevk ve Eğlenceyi Alışkanlık Haline Getirmiş, Millet'in İstırabına, Ülkenin Felâketine İlgisiz Davranan Tabaka

Akif, millet ıstırap içinde inerken, ülke uçuruma sürüklenirken, bu zümrenin milletin ve ülkenin bu durumuna ilgisiz kaldığını tam bir'vurdu duymazlık içinde zevk ve eğlencesine devam ettiğini; sinemalarda, tiyatro- lar da ve konserlerde gönül eğlendirdiğini belirtmektedir. Akif bu tabakayı şöyle tanımlamaktadır:

"Ne kaldı arkaya? Dördüncü kısmın efradı.⁴
Bu zümrenin de sefahet⁵ hayatı mütadı.⁶
Hem i'tiyadını⁷ hiçbir zaman değiştiremez;
O nazlı sineye zira, acıklı şey giremez."⁸

-
1. Aydın gençlik
 2. Zevk ve eğlenceye düşkün israfçı, adi rezil nesil.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 287.
 4. Fertler, kişiler
 5. Zevke, eğlenceye aşırı derecede düşkünlük
 6. Alışılmış hayatı.
 7. Alışma, adet haline getirme.
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 289.

5. Sosyete Tabakası

Sosyete, terimi genel olarak ahlāk değerleri bakımından serbest, zengin üst tabaka anlamına gelmektedir.

Akif "Süleymaniye Kürsüsü'de" adlı şiirinde Avrupaya öğrenim için gönderilmiş, oranın sosyete hayatını benimseyerek geri dönmüş "sosyete" adını verdiği bir tabakadan da bahsetmektedir. Akif, bu tabakanın Türk halkına tepeden baktığını; kendi milli kültür ve değerlerimizi yok edip, milleti Ruslaştırmak istediklerini; Müslümanların geri kalış sebeplerini dinlerine, birde kadınlarının sosyeteyi bilmeyişlerine bağladıklarını şöyle açıklamaktadır:

"Bir selāmet¹ yolu varmış.... o da neymiş? Mutlak,
Dini kökten kazımak. Sonra evet Ruslaşmak,
.....
Müslümanlık o sebepten bu sefalette imiş.
Ki kadın "sosyete" bilmezmiş esarete imiş".²

Akif "sosyete" olarak adlandırdığı bu zümreye "Berlin Hatıraları" şiirinde de değinmektedir. Akif, bu zümrenin ahlāk kurallarını kaldırmayı, halka mukaddesatı bıraktırmayı düşündüklerini belirtmektedir. Akif bunların kadınların istediği gibi giyinebileceğini savunduklarını, geri kalışımızı ülkede sosyetenin olmayışına dayandırdıklarını tekrarlayarak görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

"Karım dekolte³ çıkarmış gelenlerin yanına
Peki nedir dokunan bunda komşunun kanına
.....

1. Kurtuluş

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 167.

3. Gögsü bağı açık

Yegane āmili¹, zira, bu günkü meskenetin²
Şudur ki sosyete yok bir yerinde memleketin."³

Kısaca bu bölümde, Akifin açıklamalarına bağlı kalınarak o günkü sosyal çözülme içine giren Türk toplumunu etkileyen sosyal tabakalar ele alınmıştır

F. A i l e

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na göre "aile, kendilerini akraba sayanların vücuda getirdiği bir cemaattir."⁴ Bu tanımın Akif, için de geçerli olduğu söylenebilir.

1. Ailenin Toplumdaki Yeri ve Önemi

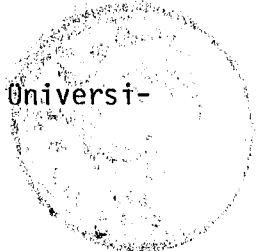
Akif, "Mahalle Kahvesi" adlı şiirinde, aile hayatı ve mutluluğu ile ilgili görüşlerini kahvede, gürültüde, kirli hava içinde tembel tembel oturarak vakit öldüren zavallı insanlara seslenerek açıklamaktadır. Akif, aileyi bir hayat arkadaşlığı, bir geçim yuvası, insanın bu dünyada gerçek mutluluğu tattığı, en huzurlu hayatı yaşadığı, bir sevgi-saygı ocağı olarak görmektedir. Akif insanın bu inceliği gereğince anlayamadığına üzülmemektedir. Akif, eğer insan çalışır, helālinden kazanır, akşam eve döndüğünde karısı, çocukları, annesi ve babası sevgi, saygı ve şefkatle etrafını sararsa; o vakit, o evin cennet saraylarını andıran bir mutluluk yuvası olacağını, duygularla yüklü bir kalp için de bundan büyük

1. Nedeni, sebebi

2. Acizliğin, yokluğun, geriliğin

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 555.

4. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *ictimaiyat*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 319, 1947, s. 315-316.

mutluluğun olamayacağını belirtmektedir. Akif, bu aile tipinde erkeğin ailenin yöneticisi; kadının erkeğin hayat arkadaşı, gönül ve can yoldaşı; çocukların ailenin ruhu ve meyvesi; yaşlı anne ve babanın ise korunacak hizmet sunulacak ailenin en tecrübeli saygıya değer insanları olduğunu açıklamaktadır. Akif, bu düşüncelerini şöyle ortaya koymaktadır:

"Hayāt-ı aile,¹ isminde bir maīset² var;
Saadet ancak odur....dense hangimiz anlar?
Hayāt-ı āile dünyada en, safālı³ hayat,"⁴

Akif, aynı şiirinde kuşların bile bir yuvaya sahip olmanın önemini ve gereğini anlayıp, dişili erkekli çalıştıklarını vurgulayarak; kırlangıçların diliyle kahvede gürültüde, kirli havada oturup ömür çürütenleri yuvalarına sahip çıkmaları için şöyle uyarmaktadır:

"Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadañ
Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar:⁵
Ya sizin bir yuvanız yok mu,? diyor anlaşılan,
Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar...."⁶

Aile toplumun temelidir. Ailesi sağlam olan toplumlar sağlıklı toplumlardır. Ailelerdeki sarsıntılar bütün toplumuda etkileyebilir. Bundan dolayı Akif yukarıda açıklanan temel özelliklere aykırı bir yeniliği ve değişikliği ancak kundakçıların, toplumun zararına çalışanların savuna-

-
1. Aile hayatı
 2. Geçim, yaşama
 3. Huzurlu, rahat hayat
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 119.
 5. Bakış
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 125.

bileceğini iddia etmektedir. Akif, bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Biz ki her mevcüdu yıktık, gayesiz bir fikir ile;

Yıkmadık bir şey bıraktık... Sade bir şey: aile.

.....

Lakin, Allah etmesin, bir düşse şāyet, āilāt,¹

En kavi² kollarla hatta kalkamaz imkânı yok."³

Görüldüğü gibi Akif'e göre insanın bu dünyada gerçek mutluluğu tattığı, en huzurlu hayatı yaşadığı, bir şefkat ocağı olan ailenin toplumdaki yeri ve önemi tartışılmıyacak kadar büyüktür. O, aileyi toplumun temeli olarak görmekte ve Türk ailesinin kendisine has temel özelliklerinin bozulmaması ve kaybolmaması için mümkün olabilen her şeyin yapılmasının gereğine inanmaktadır.

2. Evlenme ve Boşanma

Özer Ozankaya'ya göre, "evlenme", "...Bireylerin bir ev ya da aile birimi kurmalarının toplumca benimsenmiş ve yaptırıma bağlanmış biçimini oluşturan toplumsal kurum."⁴ "boşanma" ise, "... yasal olarak kurulmuş bir evlilik ilişkisinin yine yasal biçimde ortadan kaldırılması".⁵ anlamlarına gelmektedir.

Akif toplumda durumu uygun olanlara evlenmeyi önermektedir. Akif evlenmenin azaldığı, nikāhların seyreltiği dönemlerde ahlāksızlığın baş gösterdiğini; fuhuşun, içkinin ve kumarın salgın halini aldığı; o toplumda "ay parçası kızlar"ı, "dağ parçası delikanlılar"ı, "tostopaç

1. Aileler.

2. Kuvvetli

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 225-226.

4. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 50.

5. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 19.

oğlanları" kısacası sağlıklı bir nesli bulmanın zor olduğunu belirtmektedir. Akif bu konuda şöyle demektedir:

"Sıtma, fuhs, içki, kumar, türlü fecayi,¹ salgın...

Sonra söylenmeyecek şekli de var hastalığın.

.....

Evlenip aile teşkili bugün zor geliyor;

Görüyorsun ya, nikāhlar ne kadar seyreliyor."²

Akif, aile yuvasının temelini sağlam atılmasını tavsiye etmektedir. Akif içki ve çalgı âlemlerinin ailenin temelini çökmesine yol açacağını, böyle bir evliliğin sonunun boşanmak olduğunu ileri sürmektedir. Akif bunun sonunda nice sefaletlerin doğduğunu ve binlerce çocuğun da öksüz kaldığını belirtmektedir. Akif bu görüşlerini şöyle ifade etmektedir.

"Zerde³ karşımda durur kanlı yemek tavrıyla

Öksüz ağlar sanırım, çalgıyı duydum mu hele.

Bu neden? Çünkü nikahın sonu ergeç boşamak,

.....

Ne kadınlar, ne sefaletler doğuranlar görürüz.

İşte binlerce çocuk, hem baba sağ hem öksüz."⁴

Akif, o günün çözülen toplumunda ailenin ne duruma geldiğini, boşanmanın bir ayakkabı çıkarıp atmak kadar basit bir mesele olarak görüldüğünü üzümlere şü mısralarıyla dile getirmektedir:

"Senin kadın dediğin ādeta pabuç gibidir:

Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir."⁵

1. Acıklı durumlar, belālar

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 384-385.

3. Bir yemek çeşidi

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 130 .

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 43.

Akif, "Köse İmam" adlı şiirinde de cahil ve zorba bir kişinin kadını nasıl basit gördüğünü ona nasıl zulmettiğini ve dövdüğünü şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"Size haltetme düşer... Dövmüş isem, kendi karım.

Keyfim ister döverim, sen diyemezsin: 'Dövmü'.¹

Akif, aynı şiirinde İslâmın evlilik ve boşanma hakkındaki hükümlerini bilmeyenlere veya bilerek çarpıtıp, istismar edip kendi çıkarlarına âlet edenlere şiirin kahramanı Köse İmam'ın diliyle cevap vermektedir. Akif ahlâksızlık bataklığı içinde oldukları halde, işlerine geldiğinde, menfaatları için İslâma dayanmanın abes olacağını belirterek "Dinimiz izin veriyor hem alır, hem boşarım" diyenlere, peygamberimizin şu hadisini hatırlatmaktadır: "Bir talak (boşanma) oldu mu dünyada semâlar titrer." Akif burada bir tek eşle evliliğin insanlar için daha hayırlı olduğunu, bir tek kadını mutlu edemeyen, geçindiremeyen sıksa, sağlıksız, yoksul bir erkeğin birden fazla eşle evlenmeye kalkışmasının saçma olacağını da dile getirmektedir. Akif bu düşüncelerini şöyle yansıtmaktadır:

"Boşanmaz? Amma da yaptın. Ya şeriat ne için

Bize evlenmeyi ta dörde kadar emretsin.

İki alsam ne çıkar saye-i hürriyette?²

Boşanıssam canım ister boşarım elbette.

.....

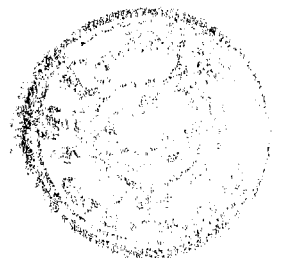
Ağzı meyhaneye rahmet okuturken, hele bak,

Bana gelmiş de şeriatci kesilmiş....Avanak!

.....

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 127.

2. Hürriyet sayesinde.

Hem alır, hem de boşarmış ne kadar sâde bir iş!
 Karı tatlıki¹ için bak ne diyor Peygamber:
 'Bir talak² oldu mu dünyada, semalar titrer.'
 İki evlense ne varmış! Bu yenir herze³ midir?

 Tek kadın çok sana emsâl olan erkekler için."⁴

Akif, aynı şiirinde karısını dövüp boşayanların bunu *dinî* gibi göstermeye kalkışmalarının cahillikten başka bir şey olamayacağını şu mısralarıyla vurgulamaktadır:

"Karı dövmüş, boşamış... 'emri ilâhi' ne denir.
 Bunların hepsi, emin ol ki cehalettedir."⁵

Akif, kadının öyle itilip-kakılan, hor görülen, erkeğin aklının estiği zaman dövülüp boşanan bir varlık olamayacağını, bunun dinimizce günah olduğu gibi örfümüze göre de ayıp bir şey olduğunu şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"-Döveceksin, ne boşarsın? Boşadın dövmek ne?
 Hem günah, hem de ayıp..."⁶

Akif, bütün bunlardan sonra ufak meselerle ve sudan bahanelerle yuva bozmamayı, kanaatkâr olmayı ve hoş geçinmeyi şu mısralarıyla tavsiye etmektedir:

"'Boşarım, evlenirim, bahsini artık kapa da,

-
1. Boşaması
 2. Boşama
 3. Boş, saçma sapan konuşma
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 128-129.
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 129.
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 128.

Hak ne verdiyse yiyip hoş geçinin bir arada."¹

Görüldüğü gibi Akif evlenmeyi kutsal bir yuvanın temelini atma olarak görürken, boşanmayı hiç de hoş karşılamamakta, kanaatkâr olmayı ve hoş geçinmeyi aile yuvasının devamlılığı için birer önemli faktör olarak benimsemektedir.

3. Kadın ve Aile

Akif, "Köse İmam" adlı şiirinde İslâm dininin kadına çok değer verdiğini, sırası geldiğinde erkeğin kadına ev işlerinde dahi yardımcı olması gerektiğini vurgulamakta; İslâm dininin karı-kocaya karşılıklı yardımlaşarak iyi geçinmeyi emrettiğine işaret etmektedir. Akif, bu görüşünü şu mısralarla yansıtmaktadır:

"Sen dua etki 'şeriat'² demiyor: evde karın.

.....

Çamaşır, tahta yemek nerde? Ateş yakmıyacak

Bunların hepsini yapmak sana ait 'şer'an.'³

Çocuk emzirmeye hatta olacak bir süt anan."⁴

Akif "Berlin Hatıraları" adlı şiirinde ise Almanya gezisi sırasında gördüğü, savaşta ölen oğlu için ağlayan bir Alman anneye seslenerek bizim kadınlarımızı tanıtmaya çalışmaktadır. Akif, Alman anneye bizim kadınlarımızın çok duygulu anneler olduğunu fakat beş on sıkılmaz romancı, ve maksatçının onları yanlış anlattığını, bundan dolayı Avrupa'luların da Müs-

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 129.

2. Dinin uygulama ile ilgili hükümlerinin bütünü.

3. Şeriata uygun olarak, din yönünden

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 129.

lman-Türk kadnn yanlış tanıyarak umacı sandğn halbuki durumun hiç de öyle tanıtıldığı gibi olmadğn açıklamaktadır. Akif, Alman anneler ile Türk annelerin aralarında anlaşamayacak bir meselenin olmadğn, çünkü savaşta evlatlarını kaybeden annelerin gözyaşlarının ortak bir anlatım aracı olduğunu şu mısralarıyla anlatmaktadır:

"Ne hisli valideledir¹ bizim kadnlarımız.
Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladnz.
Yazık ki onları tasvir eder birer umacı,²
Beş on romancı, sıkılmaz beş onda maksatçı.
Nedir bu anlaşamazlık? Gelin de anlaşnz;
Lisan-ı mřterek³ olmaz mı kendi göz yaşnz."⁴

Akif, ihtiyaşlar ve çocuklar gibi kadınların da çok ince ruhlu, duygulu, sevgi, saygı ve şefkate devamlı ihtiyaç duyan bir yaratılışa sahip olduklarını; bunlara sevgi, saygı ve şefkat göstermeyen insanın insanlığı anlayamayacağn şu mısralarıyla ifade etmektedir:

" sınıf halka iim parçalanır hem ne kadar?
İhtiyaşlar, karlar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?"⁵

Akif, şu msrası, ile de huysuz kocaların aklına şaştığn belirtmektedir:

"-Evinde an an eden **erkeğin** de aklına şaş...."⁶

-
1. Anne
 2. c, çocukları korkutmak için icad edilen hayali varlık.
 3. Ortak dil
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 343.
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 130
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 127

Akif, "Hayat arkadaşına" başlıklı bir kıt'asında da eşine seslenerek onu hayatı boyunca aydınlığa kavuşturmak ve mutlu etmek için çalıştığını fakat hayatın engelleri ile karşılaştığını şöyle yansıtmaktadır:

"Seni bir nura çıkarsam diye, koştum durdum,
Ey bütün dalgalı ömrümde, hayat arkadaşım.
Dağ mıdır, karşı gelen, taş mı, hep aştım, lâkin,
Buruşuk alınma çarpan bu sefer kendi taşım."¹

Akif, henüz dört yaşında iken ölen ablasının kızı küçük yeğenin adına yazdığı "Selma" adlı şiirinde çocuğun ölümü sırasında annesi ve ablasının sergilediği acı tabloyu mısralaştırarak bir kadın kalbinin inceliğini ve anne şefkatinin içtenliğini gerçek ve dramatik bir olayla sergilemektedir. Şu mısra "Selma" nın annesinin son çığlıklarını yansıtmaktadır:

"Ne taş yüreklisiniz ... Ah gitti evlâdım...."²

4. Çocuk ve Aile

Mehmet Akif'in yetişmesinde çevresinin, gördüğü öğrenimin etkisi elbette büyüktür. Fakat ailesinden aldığı eğitim, onun yetişmesinde ve başarılı olmasında en önemli rolü oynamıştır.

Akif "Fatih Camii" adlı şiirinde kendi ailesinden aldığı eğitimi örnek göstererek ailede küçük yaşta verilen dini eğitimin gereğini vurgulamaktadır. Akif babasının kendisini camiye götürdüğünü şöyle ifade etmektedir:

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 509.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 58

"Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: 'Bu gece,
Sizinle cāmie gitsek çocuklar erkence,

.....

Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi."¹

Bundan dolayı Akif aileyi ilk eğitim ocağı olarak görmekte ve eğitimin aile ocağından başlamasını istemektedir. Akif bunu şu mısra ile dile getirmektedir:

"Başlasın terbiyeniz, ailelerde, oğlum."²

Akif, çocuğun eğitim ve öğretiminde anne ile babanın ortak bir tutumda birleşmeleri gerektiğini ileri sürmekte; anne babanın arasındaki farklı tutum, davranış ve düşüncelerin çocuğa zarar verdiğini şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Amāli³ tezad üzre giderken ebeveynin,⁴

Hep böyle harāb olmada etfal⁵ ara yerde."⁶

Akif merhametli ve hoşgörülü bir insan olduğundan çocuklara karşı büyük bir ilgi duymakta, sevgi beslemekte idi. Akif çeşitli araç gereç ve oyuncuğun çocuğun eğitiminde çok etkili olduğunu kabul etmekte idi. O "Bebek yahut Hakk-ı Karar" adlı şiirinde kızlarına aldığı oyuncak bebeği ve onların sevincini anlatmaktadır. Akif bu konuda şöyle demektedir:

"... Aman o akşamki

Sevinme halini bir görmeliydin yavruların."⁷

-
1. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 8.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 130.
 3. İstekler, ümitler, arzular
 4. Anne-babanın
 5. Çocuklar
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 135.
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 148.

Akif, "Asım"ında da eve gelen bir misafire karşı bir çocuğun nasıl davranması gerektiğine işaret etmekte ve kendi çocuğunu bu yönde nasıl eğittiğini şu ifadelerle göstermektedir:

"- Sen gelsene oğlum buraya....
El öperlerdi unuttun mu?"¹

Akif "Sanatkâr" adlı şiirinde aileden aldığı eğitimle, çocuk ruhunun verdiği saflık ve incelikle aile yuvasındaki sıcaklığı ve mutluluğu söyle dile getirmektedir:

"Çocukluğumda, evet, bahtiyar idim cidden,
Harîm-i² âilenin farkı yoktu cennetten."³

Akif "Asım" ında ailelerin çocuklarını din, vatan ve millet duygusu ile dolu yetiştirmeleri gerektiğini vurgulamakta, her müslüman Türk ailesinin evlādını cihat için büyüttüğünü; gerektiğinde mukaddesatı için evladını her an feda edebileceğini; bunun inancımızdan kaynaklanan bir düşünce olduğunu açıklamaktadır. Akif gazilik ve şehitliğin Müslüman-Türk evlādı için paha biçilmez bir mutluluk olduğuna da işaret etmektedir. Akif, bu düşüncelerini şöyle yansıtmaktadır:

"Ne zaman "Gitme." dedim? "Koş." diyerek gönderdim.

Gönderirken de "gider bir daha gelmez" derdim;

.....

Kaplamış yurdumun afākını,⁴ mādem, şühedā...

Varsın olsun kalanın uğruna Asım da fedā

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 370.
 2. Ailenin Haremi, Aile ocağı
 3. M.Akif Ersoy, *Safahat*, s. 514.
 4. Ufuklarını

"Hem gazā hem de şehādet, ne saadet bu." derim;
Ciğerim yansa da söndürmek için cehd¹ ederim."²

Görüldüğü gibi Akif aileyi bir eğitim ocağı olarak düşünmekte; din, millet, vatan sevgisi gibi duyguların da bu eğitim ocağında, çoğu kazandırılmasını özellikle vurgulamaktadır.

Akif'in Türk toplumu için belirlediği ideal aile tipini temel özelliklerini özetle şöyle belirtebiliriz. Akif İslām dininin esaslarına uygun bir aile tipi düşünmektedir. Bu aile tipinde erkek, evin yöneticisi olup, karısına, ve çocuklarına karşı merhametli, aile büyüklerine karşı saygılı, işini bilir ve çalışkandır. Bu ailede kadın ise erkeğin hayat arkadaşı olup namuslu ve iffetlidir. Bütün ailede kadın ve erkek işlerini birbirlerine danışarak yapmaktadır. Ailenin bütün üyeleri dindar temiz, sağlıklı, dürüst, birbirlerine karşılıklı sevgi ve saygı duyan bilgili görgülü insanlardır.

G. D i n v e A h l ā k

1. Din:

"Din" kelime olarak; ādet, yol, itaat, korku ve saygı ile bağlılık, teslim olma, işaret, ceza ve yargı anlamlarına gelmektedir. Mehmet Taplamacıoğlu'na göre "din", "... manevi bir birlik meydana getiren topluluğun kutsal şeylerle ilgili inanma ve tapınmalarından doğan dayanışmalı bir sistemdir."³

a. Dinin Sosyal Hayattaki Fonksiyonu

Akif, toplum hayatını besleyen ana kaynağın din olduğunu, o kaynak kurduğu zaman toplum hayatının ve insanların bir arada yaşama

1. Gayret gösteririm, çalışıp çabalarım

2. M.Akif Ersoy, *Safahat*, s. 437.

3. M. Taplamacıoğlu, a.g.e., s. 66.

duygusunun yok olacağını, bundan dolayı dinin kalıcı olmasıyla ancak, toplum hayatının devam edebileceğini açıklamaktadır. Akif; bu görüşlerini şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"Sonunda gördü ki; ümmette müşterek vicdan,
Tahassusatını¹ almakta aynı menba² dan;
Kurursa bir gün o menba' ne his kalır, ne hayat;
Bakaa-yı din³ ile kaa'im⁴ hayāt-ı cem⁵ iyyāt;⁶

Dinler tarihi incelendiğinde her toplumda mutlaka bir dinin var olduğu görülmektedir. Akif bu konuya değinerek her milletin içinde beş on dinsizin olmasının tabii olduğunu; ancak bütün olarak bir milletin dinsiz olamayacağını; en büyük milletlerin dinlerine en çok bağlı olan milletler olduklarını söylemekte; bu suretle dinin toplumlarda büyük bir fonksiyona sahip olduğunu vurgulamaktadır. Akif bu düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

"Her cemāatten beş on dinsiz zuhur⁷ eyler, buhal
Pek tabiidir. Fakat ilhādı⁸ bir kavmin muhal.⁹
Hangi millettir ki efrādında¹⁰ yoktur hiss-i din?¹¹
En büyük akvāma bir bak: dini her şeyden metin."¹²

-
1. Duygulanmalarını
 2. Kaynak
 3. Dinin kalıcılığı
 4. Ayakta durma
 5. Toplum hayatı
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s.345.
 7. Meydana çıkma, görünme
 8. Dinsizlik
 9. Gerçekleşmesi imkansız olan
 10. Fertlerinde
 11. Din duygusu
 12. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 226.

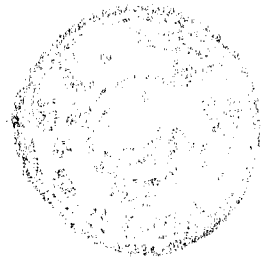

"Akif, toplumdaki aksaklıklardan, düzensizliklerden, problemlerden yalnızca yönetici kesimin sorumlu tutulamıyacağına toplumun bütün üyelerinin bundan sorumlu olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Akif'e göre, Türk-İslâm toplumunu diğer toplumlardan ayıran en önemli özelliklerden birinin her müslümana, iyiliği yaymaya çalışma, kötülüğü önlemeye çaba sarfetme görevinin dinî bir emir olarak verilmiş olmasıdır. Akif bu ilâhî sorumluluk ve görevin toplumumuzda her müslüman tarafından yerine getirildiği dönemler milletimizin yükseldiğini, diğer milletlerin topluluklar halinde gelerek dinimize katıldığını, sağlıklı bir birlik ve düzen oluşturduklarını dinin burada toplumun birlik ve beraberliğini, huzur ve güvenini sağlamada büyük bir rol oynadığını şu mısraları ile dile getirmektedir:

"Yükselip akvāmı almış fevç fevç¹ āgūşuna;²
 Hepsi dalmış vahdetin aheng-i cūşacūşuna.³
 Emr-i bilma'ruf⁴ imiş ihvān-ı İslāmın⁵ işi;
 Nehy⁶ edermiş, bir fenālık⁷ görse, kardeş kardeşi."⁸

Akif, iyilikleri yayma, kötülükleri önleme görevinin toplumumuzda yerine getirilmeyerek bunun aksinin yapıldığı; kötülükler karşısında "susma daha iyidir" denildiği dönemlerde ise toplumun buhrana sürüklendiğini, meydana boş bulan binlerce kötü niyetlinin kötülüklerini saçtıklarını; toplumun huzurunu yok ettiklerini şu mısralarıyla açıklamaktadır:

-
1. Akın, akır
 2. Kucağına
 3. Birliğin coşkun ahengi
 4. İyiliği yayma
 5. İslâm'ın kardeşliği
 6. Yasaklama
 7. Kötülük
 8. M.A Ersoy, *Safahat*, s. 221.

"Nehy-i māruf¹ emr-i münkerdir² gezen meydanda bak!

En metin ahlākımız, yahut görüp aldırmamak!

Yıktı bin mel'un³ kalem nāmusu, bizler uymadık;

'Susma evlādır' deyip sustuk... sanırsın duymadık!

Kustu, bin murdar⁴ ağız şer'in⁵ bütün ahkāmına;⁶

Ah! bir ses bāri yükselseydi nefret nāmına."⁷

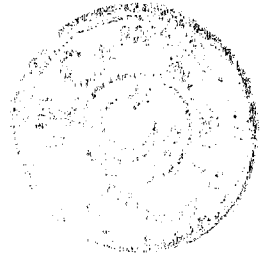
Akif dinimizin kardeşlik dini olduğunu; bu kardeşliğin ise sadece camiye ve namaza mahsus olmadığını; Müslümanlığın esaslarının cami ile sınırlandırılmıyacağını ve bütün bir hayatı kapsadığını belirtmektedir. Akif, Müslümanların sadece camide değil hayatın bütün safhalarında İslam'ın esaslarına uymaları gerektiğini ifade ederek dinin toplum hayatındaki önemini vurgulamaya çalışmaktadır. Akif İslam'ın kardeşlik ilkesinden uzaklaşan toplumu şöyle uyarmaktadır:

"Neden uhuvvetiniz⁸ böyle münhasır⁹ namaza?

Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?"¹⁰

Kısaca Akif, hayatı ve eserleri ile dinin toplumdaki fonksiyonunu açıkça ortaya koymuş bir düşünürdür. Onun eserlerine hayat veren en önemli unsur İslām dinidir. O bütün İslām ülkelerini huzur ve kalkınmalarında temel kaynak olan, İslām dinin'de birleşmeye çağırmaktadır.

1. İyiliği önleme,
2. Kötülüğü yayma
3. Lanetlenmiş
4. Pis, kirli, iğrenç
5. Dinin, şeriatın
6. Hükümlerine, emirlerine
7. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 222.
8. Kardeşliğiniz
9. Mahsus
10. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 285.

b. İslām Dini

Bundan önceki bölümlerde Akif'in İslām dini ile ilgili bazı görüşlerine kısmen değinilmişti. İslām dini Akif'in düşünce sisteminin temel taşlarından biri ve en önemli unsuru olmasından dolayı ayrı bir alt bölümde incelenmesi uygun ve faydalı görülmüştür.

"İslām" kelime olarak Allah'a teslim olma, onun emirlerine uyup yasaklarından kaçınma anlamlarına gelmektedir. Dinler tarihçisi Ahmet Kahraman "İslām" terimini şöyle tanımlamaktadır: "... (Allah'ın peygamberi) Hz Muhammed tarafından tebliğ edilen son ilāhi dine verilen isimdir."¹

Akif, İslām'ın Allah katında tek hak din olduğunu kabul eden, İslām'ı en akılcı bir din olarak gören ve bu dinin her asrın sorunlarına cevap verebilecek mükemmel bir din olduğuna inanan bir düşünürdür. İşte bu inanç onun hayatına ve eserlerine yön vermiştir. Bu suretle onu anlayabilmemiz için İslām dinini en azından temel özelliklerini bilmemiz gerekmektedir. A.N. Tarlan da bu konuya değinerek Akif'in hayatının her yönünün ancak İslām ruhu ile açıklanabileceğini belirtmektedir. Tarlan, onun ilim aşkının, ahlākının, vatanseverliğinin milletine bağlılığının, fedākārlığının, alçak gönüllülüğünün, samimiyetinin, sevgisinin, ciddiyetinin, vefakārlığının çalışkanlığının, geçici zevklere iltifat etmeyişinin temel kaynağının İslām dini olduğunu belirtmektedir.

Akif bütün eserlerinde İslāmı, anlatmakta, İslāmı savunmaktadır. Akif, İslām'ın akıl cesaret, yiğitlik, kahramanlık ve gayret dini olduğunu; korkaklığın, acizliğin İslām'ın ruhuna ters düşeceğini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

1. Ahmet Kahraman, *Dinler Tarihi*, (Dördüncü baskı, İstanbul: İrfan Yayınevi No: 64, 1975, s. 232.

"Şehamet¹ dini, gayret dini, ancak Müslümanlıktır;
 Hakikî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
 Cebanet,² meskenet,³ dünyada, sığmaz ruh-u⁴ İslâma..."⁵

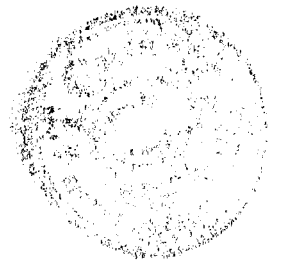
Akif düşünürlerimizin İslâmı yanlış anlayarak onu ilerlemeye engelmış gibi gördüklerini bunun İslâmın ruhunu iyi bilmemekten kaynaklandığını belirtmektedir. Akif İslâmın, ilerlemeye engelmış gibi sanılmasının çok yanlış olduğunu, İslâm'ın ilk dönemlerindeki o parlak medeniyetlerin, o büyük gücün, insanlara hidayet yolunu göstererek aydınlatan başarılarının bunun bir göstergesi olduğunu; İslâm medeniyet tarihini inceliyenlerin, bu yüce dinin her iki dünyada da insanın mutluluğunu sağladığını göreceklərini ifade etmektedir. Akif bugün müslümanların geri kalmalarının suçunu İslâm'da değil kendilerinde aramaları gerektiğini; İslâm'ın kusur taşımadığını, bütün kusurların Müslüman geçinenlerde olduğunu şöyle açıklamaktadır:

"Mütefekkirlerimiz⁶ dini de hiç anlamamışlar

 Sanıyorlar ki terakkiye⁷ tahammül⁸ edemez;

 Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri
 Alalım neş'eti⁹ İslâm'a yakın bir devri

-
1. Akıl ve zeka ile birlikte olan cesaret
 2. Korkaklık
 3. Acizlik
 4. İslâm'ın ruhu
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 323.
 6. Düşünürlerimiz.
 7. İlerlemeye
 8. Yüklenemez, katlanamaz.
 9. Oluşma, ortaya çıkma

O ne dehşetli terakkī, o ne müthiş sür'at.

Öyle bir harika gösterdi mi insaniyyet?

En büyük bir medeniyetle mi eylerdi zahūr?

Mündemiç¹ olmasa rühunda onun nā-māhsūr.²"³

Abdulkadir Karahan da bu konuya değinerek Mevlāna Celaleddin Rumi (1207-1273) nin yıllar önce, "İslām aslında hiç kusur taşımaz; mevcut olan kusurlar bizim müslümanlığımızdadır." dediğini yedi yüz yıla yakın bir zaman sonra Mehmet Akif'in de aynı konuyu dile getirdiğini ifade etmektedir.⁴ Akif zaman geçince toplumumuzun İslām'a olan bağlılığının azalmasından dolayı sosyal yapımızın bozulmasını ;

"Nemiz vardır fezāilden,⁵ nemiz eksik rezāilden."⁷

mısrasıyla özetlemektedir.

Akif, İslām dininin iman, azim, cesaret ve kararlılık dini olduğunu, gökten yeryüzüne hayat dini olarak indiğini ancak zamanın sözde Müslümanlarının onu bir takım dar, basmakalıp görenekler olarak gördüğünü bunun Müslümanlık ile uyşamıyacağını şu mısraları ile ifade etmektedir:

"Ah o din nerde, o azmin, o sebātın⁸ dini;

O yerin gökten inen dini, hayatın dini?

Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?

Müslümanlık mı dedin?... Tövbeler olsun, ne demek!

1. İçinde mevcut

2. Sınırlanmamış

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 185-186.

4. Abdulkadir Karahan "Mehmed Akif, Ersoy'un İslami Görüşü" *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55, (Aralık-1986), s. 20.

5. Faziletlerden

6. Rezilliklerden

7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 323.

8. Kararlı, sözde durma, sabit.

Hani Kur'andaki ruhun şu heyûlada¹ izi?
Nasıl İslâm ile birleştiririz kendimizi?"²

Akif cahilliğin bir sonucu olarak dinimize batıl inançlar ve yeni âdetler soktuğumuzu, dini delillerden olan Kitap, Sünnet ve İcmâyı kaldırıp attığımızı, peygamberimizin adına yalan sözler uydurduğumuzu, dinin uygulama prensiplerini kaldırıp yerine bambaşka prensipler koyduğumuzu belirttikten sonra bu kötülükleri yapanların bir gün hepsinin hesabını vereceklerini ifade etmekte ve bu görüşlerini şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Bakın ne hale getirmiş ki cehlimiz³ dini:
Hurâfeler⁴ bürümüş en temiz menâbîni.⁵

.....
Kitabı,⁶ Sünneti,⁷ İcmâi⁸ kaldırıp attık;

.....
Yıkıp şeriatı bambaşka bir bina kurduk.

.....
Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına."⁹

Akif, dinimiz için en büyük tehlikelerden biri olarak din adamı yetiştirme kurumunun yozlaşmış olmasını göstermektedir. Akif fetva makam-

1. Küçük şey

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 410.

3. Cahilliğimiz

4. Dini bilgilere karışmış yanlış, batıl inançlar

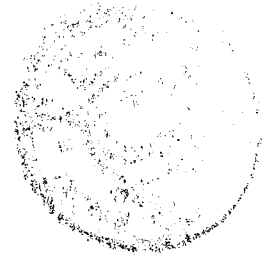
5. Kaynaklarını

6. Kur'an

7. Peygamberimizin sözleri, davranışları ve tastik ettiği hareketler

8. İslam alimlerinin bir konuda ittifak etmeleri, birleşmeleri.

9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 274.

larına cahil din adamlarının oturduğunu, bunların atasına çektiği düşüncesi ile anne karnından diplomalı doğduklarını, kafalarına bir sarık sarınca da ordu kadısı olduklarını, bunların dinimizi çok yanlış tanıttıklarını, bu durumun düzeltilmesi gerektiğini üzülen dille getirmektedir. Akif bunu şöyle belirtmektedir:

"Bab-ı Fetva¹ denilen daire ümmi² koşusu.
Ana karnından icazetlidir,³ ecdada çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kaadi⁴asker."⁵

Akif bunların bir sonucu olarak; İslâm'ın ayak altına düşüp görülmemek üzere ezilen tanıdık bir sima durumuna düştüğünü; dolayısıyla İslâm'ın kendi ülkesinde garip olduğunu şu mısraları ile üzülen dille getirmektedir:

"Görünmez aşına⁶ bir çehre⁷ olsun rehğüzârında;⁸
Ne gurbettir çöken İslâm'a İslâm'ın diyarında."⁹

Akif, İslâm'ın ülkemizde garip duruma düşmesi ve Müslümanlarda İslâm'ın sadece adının kalması dolayısıyla milletçe bir yok oluşa sürüklendiğimizi; günün bu yok oluş selinden kendimizi kurtarabilmemiz için, İslâm'ın ilk devirlerine dönerek onun özüne sarılmamız gerektiğini, bir kurtuluş prensibi olarak ortaya koymakta ve bu düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

-
1. Fetva kapısı
 2. Okur-yazar olmayan
 3. Diplomalı, ruhsatlı, izinli
 4. Ordu kadısı
 5. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 163.
 6. Tanıdık
 7. Yüz, sima
 8. Ayak altında
 9. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 455.

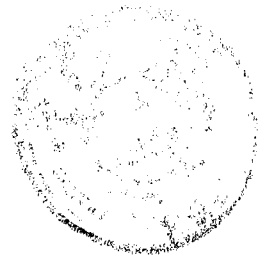
"Demek: İslām'ın ancak nāmı kalmış Müslümanlarda
 Bu yüzdenmiş demek husran-ı millî¹ son zamanlarda.
 Eğer çiğnenmemek isterseler seylāb-ı eyyāma;²
 Rücü,³ etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslām'a."⁵

Emin Erişirgil'de bu konuya değinerek, Akif'in İslām tarihinde görülen parlak zaferlerin, İslām'ın o gün iyi bilinip, iyi anlaşılıp çok iyi yaşanmasından kaynaklandığına inandığını; onun için de toplumu bu çözümlüştürten kurtarabilmek için İslām'ın ilk devirlerini yeniden canlandırmak istediğini belirtmektedir.⁶

Görüldüğü gibi Akif dinde orijinal kaynağa, İslāmın ilk devirlerine dönmeyi istemekte; dine sonradan sokulmaya çalışılan batıl inançların ve bazı yeni âdetlerin dinden ayıklanarak atılmasını önermektedir. Akif, bunun yanında dinin hükümlerinin doğrudan Kur'an'dan çıkartılmasını asrın insanının anlayabileceği şekilde tefsir ve yorumunun yapılmasını arzulamaktadır. Akif bunun gerçekleşmesi için ilmin gerektiğini, fakāt o güce sahip yani doğrudan Kur'an'dan hüküm çıkarabilerek ilme sahip ilim adamından da yoksun olduğumuzu üzümlere ifade etmektedir. Akif bunu şu mısraları ile anlatmaktadır:

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı⁷
 Asrın idrākine⁸ söyletmeliyiz İslām'ı.

-
1. Millî zarar, millî kayıp,
 2. Günlerin sel suyu
 3. Geri dönme
 4. İslām'ın ilk devirlerine
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 324.
 6. M.E. Erişirgil, a.g.e., s. 211.
 7. Kalbe gelme, içe doğma
 8. Anlayışına, kavrayışına.

Kuru dava ile olmaz bu fakat, ilm ister;

Ben o kudrette adam görmüyorum sen göster?"¹

F.A. Tansel de bu konuya değinerek şu önemli tespiti yapmaktadır: Tansel, İslâm Birliği düşüncesine sahip olanların, İslâm'ın ilk orijinal kaynağına dönmeyi istemelerinin nedeninin günümüzün geleceği için zararlı, özüne aykırı olan ve sonradan ona sokulmak istenen yanlış inançlardan temizlemek olduğunu ifade etmektedir.²

Buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşıldığı gibi Akif bilimsel bir yol izleyerek bilgiyi ilk kaynağından ve orijinalinden öğrenmek isteyen bir düşünürdür. Akif'in İslâm'a bu derece gönül verip bağlanması da İslâm'ın tek orijinal din olduğuna inandığı içindir. Onun bu yönünü M.E. Düздаğ, Eşref Edib (Fergan)'dan naklederek şöyle anlatmaktadır:

"Din onun için bir asıldı. Kendisi bu 'asil' ile doğrudan doğruya karşılaşan, aslı aslından öğrenen ve anlayan bir adamdı. Üstad'a³ göre Müslümanlık, insanlara hakiki insanlığı öğreten, esaret zincirlerinin hepsini kıran, Allah'tan başka bir varlığa baş eğdirmeyen, Allah'tan başkasına el açtırmayan, hülâsa en asil, en mert, en şerefli, insanlık idealini yaşatan bir dindi. Onun bütün hayatında yaşadığı din, bu dindi."⁴

Akif, "Asım"ında İslâm'ın hayat dini olduğunu tekrarlayarak onun ölümlerin değil, dirilerin dini olduğunu; yer yüzü var oldukça da dipdiri duracağını belirtmektedir. Akif, İslâm'ı insanlık dini, hayat dini olarak

1. M.A. ERsoy, *Safahat*, s. 418.

2. F.A. Tansel, a.g.e., s. 67.

3. Hoca, bir ilim veya sanatta üstün olan, söz sahibi olan, usta

4. M.E. Düздаğ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 344.

kabul ettiğimize göre, insanlığın hakla beraber hayatını sürdürebilmesi için İslâma sarılması ve bu dinin insanlıkla beraber devam etmesi gerektiğini savunmaktadır. Akif aslında biz yürümez desek bile İslâm'ın kıyamete kadar devam edeceğini, ancak hakkın yanında olmadığımız için zarar edenin bizler olacağını vurgulamaktadır. Akif bu görüşlerini şu mısralarıyla dile getirmektedir.:

"Ölüler dini değil, sen de bilirsin ki bu din,
Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.¹
Neye israf edelim bir sürü iknâiyat?²
Hoca, mâdem ki bu din: din-i beşer,³ din-i hayat,⁴
Beşerin hakka refik⁵ olmak için vicdânı,
Beşeriyetle beraber yürümektir şânı.
Yürümez dersen eğer, ruhu gider İslâm'ın;
O yürür, sen yürümezsen, ne olur encâmın?"⁷

2. Ahlāk

"Ahlāk" terimi "hulk" kelimesinin çoğulu olup kelime olarak huy- lar ve tabiatlar anlamına gelmektedir. "Ahlāk" terimini Orhan Hançerli- oğlu şöyle tanımlamaktadır. "...Bellî bir toplumun belli bir döneminde birey- sel ve toplumsal davranış kurallarının bütünü..."⁸

-
1. Yer
 2. İkna etmek, razı etmek için söylenen sözler
 3. İnsanlık dini
 4. Hayat dini
 5. Arkadaş, yoldaş
 6. Sonun
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 418.
 8. O. Hançerlioğlu, a.g.e., s.11

İslam Ahlākı ve Fazileti

İnsan, doğduğu günden itibaren kendini bir sosyal çevre içinde hazır bulmaktadır. İnsan bu sosyal çevre içinde görmüş olduğu örnek davranışlar, almış olduğu eğitim ile şahsiyetini şekillendirmekte ve bir karakter geliştirmektedir. İslāma göre, Cenab-ı Allah iyiyi ve kötüyü yaratmış, insana da bunları birbirinden ayırdetme kabiliyetini vermiştir. İşte Allah'ın yaratılıştan verdiği bu kabiliyetle, insanın toplumdan kazandığı şahsiyet veya karakter onda ahlākî yapıyı meydana gelmektedir. Bu suretle ahlāk iyiyi kötüden ayırt etme kabiliyeti ve bunun davranışlara yansımaları olarak belirlenmiş olmaktadır.

Akif'e göre ahlāk'ın ve faziletin kaynağı İslām dinidir. Akif, "Hâtıralar" ındaki bir şiirde ahlākî yükselten duygunun ne kültür ne de vicdan olduğunu, insanlardaki güzel ahlākın ve fazilet duygusunun kalplerdeki Allah korkusundan kaynaklandığını savunmaktadır. Akif, Allah korkusu kalpten silindiği zaman ne vicdanın ne de kültürün etkisinin olamayacağını insanın hayvandan da daha aşağı bir yaratık durumuna düşeceğini ileri sürmektedir. Akif bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Ne irfandır¹ veren ahlāka yükseklik, ne vicdandır.

Fazilet² hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfi Yezdanın³

Ne irfanın kalır tesiri kat'iyen⁴, ne vicdānın."⁵

Akif aynı şiirinde eğer bir toplumun fertleri vicdanlarına Allah korkusu yerleştiretilerse,

1. Bilme, anlayış, kültür

2. Kişiyi iyi hareket etmeye yöneten manevi kuvvet, iffet, erdem iyi ahlak

3. Allah korkusu

4. Kesin olarak.

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 307.

o toplumun dünyaya sahip olup bütün toplumlara hükmedeceğini belirtmektedir. Akif, eğer bir toplumun fertleri de Allah korkusunu kalplerinden atarak, şahsi çıkarlarını Tanrı edinirlerse, utanma duygusunu ve bütün yüce duyguları şahsi çıkarları uğruna harcıyarak feda ederlerse, o toplumun yaşayamayacağını; çünkü dünya üzerinde ahlâkını kaybetmiş bir toplumun gösterilemeyeceğini öne sürmektedir. Akif bu düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"O cemiyet ki vicdânında hâkim havf-ı Yezdan'dır;
Bütün dünyaya sahiptir, bütün akvâma sultandır.¹

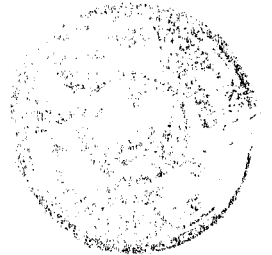
.....
Olur cem'iyet efrâdınca² şahsi menfaat ma'bud,³

.....
Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse pek yanlış
Bir ümmet göster, ölmüş mâneviyyâtiyle, sağ kalmış?⁴"

Mithat Cemal Kuntay da Akif'in ahlâkının din olduğunu belirterek Akif'in "Dindar olmasaydım, gençliğimde ahlâksız olabilirdim. Faziletin içtimaî bir mefhum⁵ haline girmediği genç yaşta insanı din tutar." dediğini nakletmektedir⁶.

Ali Nihat Tarlan'da bu görüşü destekleyerek Akif'in ahlâkının dinden kaynaklandığını belirtmektedir. Tarlan, Akif'e göre toplumu yük-

-
1. İktidar sahibi, hükümdar, padişah, hakan, han
 2. Fertlerince
 3. Tanrı
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 308.
 5. Sosyal bir kavram
 6. Mithat Cemal (Kuntay) , a.g.e., s. 250.

selten duygunun ahlāk olduğunu, düşünce ve vicdanın ahlākı yükseltemeyeceğini ancak bu yolla ahlākını yükselten kişilerin sınırlı bir düşünür tabakası olabileceğini açıklamaktadır.¹

Akif, "Hatıralar" ındaki "Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir" hadisi ile başladığı bir şiirinde ise, milletleri ayakta tutan yahut çökeren gücün sahip oldukları ahlākî yapı olduğunu savunmaktadır. Akif, Müslümanların geçmişte büyük bir güce sahip toplumlar oluşturduğunu fakat sonunda toplum olarak çözülmüşe sürüklendiklerini tekrarlayarak, bunun birden bire, aniden gökten inmediğini; toplumun içinden kaynaklandığını; nedeninin ise ahlāksızlık olduğunu ileri sürmektedir. Akif bunu şu mısraları ile belirtmektedir.

"Gökten inmez bir de hiç bir şey...Bütün yerden taşar.

Kendi ahlākıyla bir millet ölür, yahut yaşar."²

Akif aynı şiirinde içine düştüğümüz ahlāksızlığın belirtilerini de açıklamaktadır. Akif toplum olarak sahip olduğumuz yüce değerlerimizi ve haysiyetimizi kaybettiğimizi kötülük bataklığına daldığımızı anlatmaktadır. Akif, zulme tapıp, adaleti teptiğimizi hakka hiç sahip çıkmadığımızı, şahsi ihtiraslarımızın peşine düştüğümüzü, sözümüzü yerine getirmediğimizi, yalan sözden sakınmadığımızı, zayıfları tutmayı, kuvvetlilerin övgücüsü ve reklāmcısı olduğumuzu acı bir dille yansıtmaya çalışmaktadır. Akif toplumumuz da dalkavukluğun, gösterişin, bölücülüğün ve iki yüzlülüğün de arttığını belirtmektedir. Akif, işte bütün bu ahlāksızlıklarımızın sonucu, ayaklar altına düşerek çiğnendiğimizi ve bunu toplum olarak da hak ettiğimizi üzülecek ifade etmektedir. Akif bunu şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

-
1. Ali Nihat Tarlan, "Akifin ölümünün 2. yıl dönümü münasebeti ile Oniversite konferans salonunda(A.N.Tarlan) tarafından verilen konferans" Mehmet Akif Araştırmaları Dergisi, sayı: 1, (Aralık-1986), s. 47.
 2. M.A. Ersoy, Safahat, s. 319.

"Çiğnenirsek biz bugün, çiğnenmek istihkaakımız:¹
Çünkü izzet² nerde, bir bak, nerededir ahlākımız.

.....
Zulme tapmak, adli³ tepmek, hakka hiç aldırmmamak;
Kendi āsūdeyse⁴, dünya yansa baş kaldırmamak;

.....
Şaklabanlıklar,⁵ riyalar,⁶ muttasıl⁷ aldatmalar

.....
Enseden arslan kesilmek, cepheden yaltak kedi."⁸

Akif aynı şiirinin devamında Müslümanlığın bizden önce bu kadar hor ve hakir görülmediğini, durumumuzun çöküntüye uğramış bir vücudun durumunu andırdığını, tek kurtuluş yolunun ise ahlakı yükseltme olduğunu şöyle ifade etmektedir:

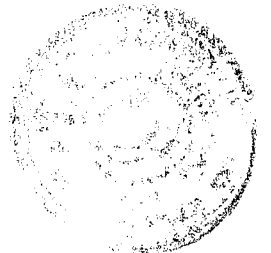
"Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi.

Halimiz bir inhiḻāl⁹ etmiş vücudun halidir.

Ruh-u izmiḻālimiz¹⁰ ahlakın izmiḻālidir.¹¹

.....
Bir halās¹² imkanı var: ahlākımız yükselmeli."¹³

-
1. Hak etme
 2. Şeref, itibar, yücelik
 3. Adaleti
 4. Rahatlamış
 5. Dalkavukluk, soytarılık
 6. Gösterişler
 7. Sürekli
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 320.
 9. Çöküntüye uğramış, parçalanmış
 10. Ruhun çöküntüye uğraması
 11. Ahlākın çöküntüye uğraması
 12. Kurtuluş
 13. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 320.

Akif yine "Hatıralar" ındaki bir şiirinde milletlerin başına savaş, sel, deprem, kuraklık-kıtlık, salgın hastalık gibi çeşitli felaketlerin gelebileceğini; milletin ekonomik yönden zayıf düşebileceğini, bunların milletin yapısını sarsabileceğini fakat milletin yıkılması için bunların hiçbirinin temel neden olamayacağını açıklamaktadır. Akif, çünkü milletleri ayakta tutan gücün millî ahlâk olduğunu, millî ahlâkın ise milletin ruhu olduğunu, ahlak çöktüğü zaman da milletin bütün olarak yok olacağını şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"Fakat ahlakın izmihlālî en müthiş bir izmihlāl,¹
 Ne millet kurtulur, zira ne milliyet, ne istiklāl.
 Oyuncak sanmayın! Ahlāk-ı millî², rûh-u millîdir;³
 Onun iflâsı⁴ en korkunç ölümdür; mevti küllîdir."⁶

Akif'in ahlak hakkındaki görüşlerini daha iyi anlayabilmek için Eşref Edib'in naklettiği onun şu veciz sözlerini bilmekte yarar vardır. Akif söyle demektedir:

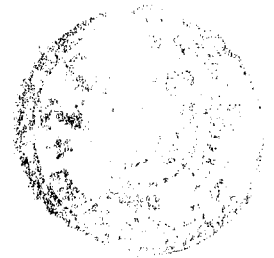
"-İyilerin tembelliği kötülerin faaliyetidir.

-İngilizlerin dünyaya hakim olmalarının sebebi fenalar fenalık yapınca iyiler derhal önüne geçerler bir kenara çekilip yan gelmezler.

- İnsan iki şey bilmelidir: Biri haddini diğeri de hesabını. Ben haddimi bilirim ama hesabımı bilmem .

- İyilik mefhumu bizde menfidir, müsbet değil. Meselâ bir adam iyidir dediğimiz zaman, şunu yapmaz, bunu yapmaz, kimseye bir fenalıkta bu-

-
1. Çöküntüye uğrama
 2. Milli ahlâk
 3. Milli ruh
 4. Bir işte kesin başarısızlık
 5. Tamamen ölme, bütün olarak yok olma
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 307.

bulunmaz manasını kastederiz. Yoksa şunu yapar bunu yapar, şöyle iyiliklerde bulunur manasını düşünmeyiz."1

Düzdağ'ın naklettiği Akif'in vazife ahlâkı ile ilgili şu sözü de çok ilginçtir. "Ah biz şarklılara vazife hissini ihsas edecek bir aşık keşf olursa... Nereye gittimse insanların vazife, duygusunu göremedim. Bu şuurun uyandığı gün, şark yakasını kurtarmış demektir."2

Görüldüğü gibi Akif, toplumda düzenin sağlanabilmesi için her ferde ayrı ayrı sorumluluk yükleyip, kişilere hadlerini bilmeyi tavsiye edip, görevin mukaddes olduğuna dikkati çekerek örnek bir ahlâk anlayışı ortaya koymaktadır.

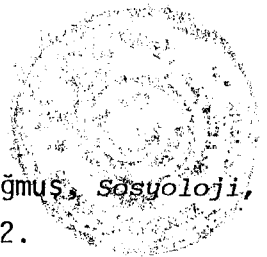
H. S o s y a l i z a s y o n

Sosyal ilimler kaynaklarında "eğitim", en kültürasyon" ve "sosyalizasyon" kavramlarının eş anlamlı olarak kullanıldıkları görülmektedir. Sosyolojide "sosyalizasyon" kavramı yerine "sosyalleşme" ve "toplumsallaşma" terimlerinin kullanıldığı da dikkati çekmektedir. Bu tezde "sosyalizasyon" kavramı kullanılmaktadır. Erdoğan, sosyalizasyon kavramını, "Bireyin içinde bulunduğu veya bulunacağı grup veya toplumun değer ve normlarını öğrenerek o grupta veya toplumda kendisine düşen sosyal rolleri yeterince yerine getirmesini sağlayacak bilgi, görgü, beceri ve alışkanlıklara sahip olmasına; dolayısıyla ait olduğu toplum veya grubun fonksiyonel bir üyesi haline gelmesi sürecine sosyalizasyon denir."3 biçiminde tanımlamaktadır:

1. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 243-244.

2. M.E. Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 364.

3. Zeki Erdoğan, "Sosyalizasyon", Nihat Nirun ve Zeki Erdoğan, *Sosyoloji*, Ankara: M.E.B. Yaykur Yükseköğretim Dairesi, 1976, s. 102.

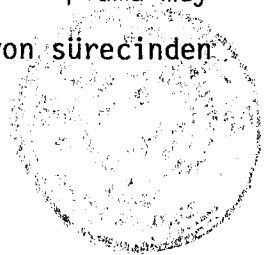
Akif, "sosyalizasyon" kavramı yerine onunla eşanlamlı, olan "maarif" veya "eğitim" terimlerini kullanmaktadır. Akif, "maarif" ya da "eğitim" kavramını yukarda yapılan tanıma uygun bir biçimde ele almaktadır.

1. Sosyalizasyonun Önemi

Akif toplumun çöküşünü hazırlayan en büyük nedenlerden biri olarak toplumu meydana getiren fertlerin ait oldukları topluma uyumunu gerçekleştirerek toplumun fonksiyonel birer üyesi olmalarını sağlayacak gerekli bilgi, görgü ve beceriden yoksun olarak yetiştirilmelerini göstermektedir. Akif tek kurtuluş yolunun fertlerin toplumun faydasını esas tutan bir sosyalizasyon sürecinden geçirilerek, topluma hazırlanmasını önermektedir. Hasan Boşnakoğlu'nun naklettiğine göre, Akif "Balkan Bozgunu üzerine" Süleymaniye camiinde vermiş olduğu bir vaazında milleti bu konuda şöyle uyarmaktadır. "Bizi kurtaracak tek çare-geçenlerde de söyledim-eğitimdir. Sağlam eğitim - dir. Gerçek eğitimdir. Ülkede henüz bunu yaygınlaştıramadık. Halk okumuyor. Okur-yazarlar ise, dünya ve ahirete faydası olmayan bir sürü teorilerle uğraşıyorlar.

"Evet, din maarifle kaaim (ayakta durur)..., dünya da...."¹

Akif, "Fatih Kürsüsünde" adlı şiirinde milletin ve vatanın düştüğü felakatten kurtulabilmesi için, ordunun, donanmanın paranın, ilmin ve sanatın önemli bir ihtiyaç olduğunu belirtmekte, bu ihtiyaçları karşılayacak temel aracın ise sosyalizasyon olduğunu ileri sürmekte toplumu meydana getirecek fertlerin plânlı ve programlı bir sosyalizasyon sürecinden geçmesini vurgulayarak şöyle demektedir:

1. H. Boşnakoğlu, a.g.e., s. 24.

"Taammüm¹ etmesi lâzım maârifin mutlak:
Okur yazarsa ahâli², ne var yapılmayacak."³

Akif, "Berlin Hatıraları" adlı şiirinde ise sosyalizasyonun fertlere bilgi ve beceri kazandırarak, onları üretici hale getirmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Akife göre, eğer sosyalizasyon bunu sağlamıyorsa fertler tüketici olarak kalıyorlarsa o zaman sosyalizasyon da en az cahalet kadar zararlıdır. Akif, bunu şöyle anlatmaktadır:

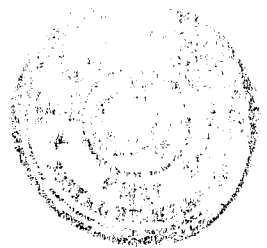
Hesabedilse; cahalet kadar çıkar mühlik,⁴
Maarif oldu mu bir yerde sâde müstehlik."⁵⁶

2. Çocukların ve Gençlerin Sosyalizasyonu

Akif, gelecekte toplumun fonksiyonel birer üyesi olacak çocukları geçmişin kültür mirası ile donatılıp, zamanın bilgi ve becerisi ile dolu olarak yetiştirerek geleceğin şartlarına göre hazırlanması konusuna çok önem veren bir düşünürdür. Akif "çocuklara" başlıklı bir kıt'asında çocuklarımızı, ilerde verilecek her görevi hakkı ile yerine getirecek; beceri ve yeteneğe sahip olarak yetiştirmemizi, onlara saygı ve nezaket öğretmemizi fakat haksızlık karşısında asla eğilmeyen bir şahsiyet sahibi yapmamızı istemektedir.⁷

Akif "Berlin Hatıraları" adlı şiirin, de ise gençliğimizin günlerininin boş yere geçtiğini, onları yeterli bir sosyalizasyon sürecinden geçiremediğimizi, bundan dolayı kırk yaşına eriştiğinde bile halâ hayatı

-
1. Yaygınlıştırma
 2. Halk
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 280
 4. Tehlikeli, zararlı
 5. Tüketici
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 346.
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 496.

anlayamadığını şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Geçer şebabımızın¹ en güzide eyyâmı²
Hayatı anlayarak atmadan bu evhâmı.³
Hayatı anlamıyorum... Çünkü görmüyor, okuyor;
Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor."⁴

gençlerin iyi yetiştirilmesine bağlı olduğunu vurgulayarak, gençlerimizi toplumumuzun norm ve değerlerine bağlı olarak yetiştirmemizi istemektedir. Akif aksi halde ahlâksız yetişmiş bir gençliğe toplumun geleceğinin emanet edilemeyeceğini şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"Ne saygı var, ne haya⁵ var. Eğer bizim işimiz,
Bu kaltabanlara⁶ kalmışsa vay benim başıma."⁷

Akif aynı şiirinin devamında kendi gençliği döneminde, gençlerin topluma daha iyi hazırlandığını, milli değer ve normlara bağlı olarak yetiştirildiklerini, büyüklere saygının önem taşıdığını belirterek;

"Ben öyle terbiye oldum... Kolay mı insanlık?"⁸ demektedir.

Eşref Edib'in belirttiğine göre, Akif birçok kural ve görgüyü babası ile beraber gezerek öğrendiğini ifade etmektedir.⁹

3. Öğretmenin Sosyalizasyondaki Yeri

Akif "Asım" ında öğretmenin sosyalizasyondaki yerini, köye gönderilen öğretmene saygısızlık yapan köylülere seslenerek açıklamaktadır.

-
1. Gençliğimizin.
 2. En seçkin günleri
 3. Kuşular, kuruntular
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 346.
 5. Utanma
 6. Namussuz, yalancı, hilekâr
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 123.
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 123.
 9. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 250.

Akif, burada öğretmenin öğrenci üzerinde çok büyük hakkının olduğunu, hiç bir hakkın hoca hakkı ile eşdeğer olamayacağını, ilim Çin'de de olsa gidip öğrenmek gerekirken, devletin köye hizmet için gönderdiği öğretmene saygısızlık yapılamayacağını, bunun nimeti tepme ve nankörlük olacağını dile getirmektedir. Akif köylüleri şöyle ikaz etmektedir:

"Hiç muallim¹ kovulur muymuş, ayol, söyleyiniz.

O sizin devletiniz, nimetiniz, her şeyiniz.

Hoca hakkıyla beraber gelecek hak var mı."²

Akif bir yandan öğretmeni koğdukları için köylülere kızmakta; diğer yandan da bütün suçu köylülerde aramanın gerçeği yansıtmayacağını köylü cahil-se, hayvan da olamayacağını; kimsenin ayağına gelen nimeti tepemeyeceğini; kimsenin çocuğunu cahil bırakmak istemeyeceğini öne sürmekte, üstelik okulu yapanların da köylüler olduğu düşünülünce konunun dikkatle incelenmesi gerektiğini belirtmektedir.³

Akif Türk köylüsü'nun fedākār olduğunu milleti, devleti, ailesi için her fedakārlığa katlanabileceğini fakat birçok şeyin köylünün norm ve değerlerine ters düştüğünü, köye gelen öğretmenin köylünün örf ve âdetlerine hor baktığını bundan dolayı köylünün öğretmeni istemediğini belirtmektedir. Akif bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

"Görmeliydin muallim denen o maskarayı

Geberir camie girmez, ne oruç var ne namaz

Gusül⁴ abdestini Allah bilir amma tanımaz.

.....

-
1. Öğretmenle eş anlamlı bir terim
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 395.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 396.
 4. Boy abdesti

Hiç ayık gezdiği olmaz ya bizim farmasonun...¹

İçki yüzler suyu, ahlākını bir bilsen onun."²

Görüldüğü gibi Akif, öğretmenin bilgili olmakla beraber ahlākı olmasını, ilim ve ahlākın onda birbirini tamamlamasını, bu iki özelliklerden birine sahip olmayan öğretmenin bu millete faydalı bir şey veremeyeceğini savunmaktadır. Akif, öğretmen bilgisiz ya da ahlāksız olursa onun yetiştirdiği neslin de kendisi gibi olacağını belirtmektedir. Akif sonunda kuru bilgi-den çok sosyalizasyonun insana bir şahsiyet ve karakter kazandıracağını da özellikle vurgulamaktadır. Akif bu konuda öğretmen köylü işbirliğini gönül-den arzulamaktadır.

Akif, "Asım" ında Türk tarihinde öğretmen köylü işbirliğinin çok güzel örneklerinin görüldüğünü medreseden çıkan öğretmenlerin köylere giderek insanları aydınlattıklarını, köylü ile yan yana yaşayarak özlerini ve sözlerini onlarla birleştirdiklerini, mutluluk içinde yaşayan ahenkli bir toplum oluşturduklarını dile getirmekte; o günün öğretmenine seslenerek bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

"Sizdiniz köydeki unsurla beraber yaşayan
Ruhunuz halkımızın, köylümüzün rûhuna denk;
Sözünüz bir, özünüz bir o ne mes'ud ahenk."³

Akif "Fatih Kürsüsü'nde" adlı şiirinde idealindeki öğretmenin niteliklerini belirlemektedir. Akif, öğretmenin öğretici olduğu kadar da eğitici olması, ait olduğu toplumun norm ve değerlerini öğrenciye kazandırması, onu topluma hazırlaması gerektiğini vurgulamakta, bunun için de

1. Mason cemiyetine mensup olan, dinsiz.

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 396-397.

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 393.

çocukların emanet edildiği öğretmen bir çekirge sürüsü gibi zararlı değil; imanlı, terbiyeli liyakatlı ve vicdanlı olması gerektiğini savunmaktadır. Akif, bu dört nitelik olmadan öğretmen olunamayacağını özellikle belirttikten sonra bu görevin çok önemli olduğunu da açıklamaktadır. Akif bu düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"Muallim ordusu derken çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesabedin zararı
'Muallimim' diyen olmak gerektir imanlı,
Edebli,¹ sonra liyākatli², sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz: vazife, çünkü, büyük."³

Akif aynı şiirinde modern Almanya'nın doğuşunu sağlayan gücün öğretmenler olduğu, öğretmenlerin sosyalizasyonundaki eğitici rolünün çok önemli olduğu; bir toplumun varlığını devam ettirmesinde ve kalkınmasında öğretmenlerin çok değerli katkılarda buldukları düşüncesine sahip bulunmaktadır.⁴

4. Resmi Eğitim ve Öğretim Kurumlarının Sosyalizasyondaki Yeri

Akif'in dönemindeki resmi eğitim ve öğretim kurumları mektep⁵ ve medreselerdir.⁶ Akif, bu iki kurumun aksayan yönlerini ortaya çıkararak düzeltilmeleri için teklifler ileri sürmektedir. Akif'in medreseye olan sevgi ve ilgisi ilk ve orta dereceli okulları ifade eden mektebe kıyasla biraz daha ağır basmaktadır. Akif, medresenin görevinin, halkı aydınlatmak, sosyalleştirmek, gerekli devlet personelini ve ilim adamlarını yetiştirmek ol-

1. Terbiyeli

2. Ehliyetli, değerli olan

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 281.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 280-281.

5. Okul. Genellikle ilk orta ve liseyi ifade eden bir anlam taşımaktadır.

6. İslām dünyasındaki düzenli öğretim kurumları, Bazen okul, bazen yüksek okul, bazen de fakülte ve Üniversite yerine kullanılmaktadır. Çoğunlukla yüksek öğretim kurum'u veya Üniversite anlamına gelmektedir.

duğunu belirtmektedir. Akif, medreselerin sahipsizlik, zorluk ve engellere rağmen görevlerini yerine getirmeye çalıştığını ifade etmekte ve şöyle demektedir:

"Sonra biçare medāris¹ o kadar sahipsiz,
O kadar baştan atılmış da o haliyle yine,
Düşüyor, kalkıyor amma gidiyor hizmetine."²

Akif, Türk toplumunun güçlü olduğu dönemlerde çağdaşlarından daha üstün bir medeniyete sahip olmasında medreselerin rolünü inkār etmenin delilik olacağını şöyle ifade etmektedir:

"Sana biz medresenin hizmeti hiç yok demedik;
Bir bedahet³ bu ki inkāra çalışmak delilik."⁴

Akif Osmanlı'nın son zamanlarında birçok kurumda görülen bozulma ve yozlaşmanın medreselerde de kendisini gösterdiğini; yüz yıllar boyu sarfedilen emeğin ürünü olan medreselerin de bir enkaz yığını haline geldiğini üzümlere şöyle yansıtmaktadır:

"Yazık, o nesl-i kerimin⁵ vefasız evlādı,
Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye;⁶
Neler görür neler insan girince medreseye.
Dolaşmak isteyerek daldığım olur bāzı:
Adım başında asırlarca sâyin⁷ enkaazı."⁸

-
1. Medreseler
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 392.
 3. Delil ve ispata gerek olmadan açıkça belli
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 393.
 5. Yüce, cömert nesil
 6. Kuruma
 7. Çalışmanın, çabanın, emeğin.
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 246-247.

Akif, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemlerinde medreselerin kendinden bekleneni veremez duruma düştüğünü açıklamaktadır. "Asım" şiirinde mekteplere de değinen Akif, milyonlar harcanıp Batı örnek alınarak açılmış olan okulların bu millete bir şey veremediğini bunca açılmış okula rağmen tersane ile ilgili bir işimiz olduğunda İngiltere'ye; bir yıkık köprüyü onarmak için Belçika'ya; küçük bir muhasebe işimiz olduğu zaman Avrupa ülkelerinden birine koştüğümüzü belirterek, bu yeni açılan okulların rolünün ne olduğunu sormaktadır. Akif, bu okulların kendilerinden bekleneni veremediğini öne sürerek ıslah edilmelerini istemektedir. Akif şöyle demektedir:

"Bir alay mekteb-i āli¹ denilen yerler var,
.....

Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız.
.....

Siz gidin bunları islāha bakın peyderpey;"²

Akif, "Asım" ında, şiirin kahramanları Köse İmam'la Hocazadâyî karşılıklı konuşurarak o günkü medrese ve mekteplerin nasıl işlemez hale geldiğini dile getirmekte ve sonunda şöyle demektedir:

"'Neye boynun bu kadar eğri' demişler deveye

'A kuzum, hangi yerim doğru' demiş. Söz de budur."³

Akif, bu iki eğitim ve öğretim kurumunun bu şekilde işlemez hale dönüştüğünü, toplumda sosyalizasyon görevini yapamaz duruma geldiğini açıkladıktan sonra bu öğretim kurumlarının ikiliğe ve ayrılığa sebep olduklarını;

1. Yüksek okul

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 393.

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 417.

"-Zavallı, milleti vahdet-cüdâ eden 'ikilik'" diyerek belirtmekte eğitim ve öğretimde birliğin sağlanmasının bir zaruret olduğunu önermektedir.¹

Ali Üzer, Akif'in hem teorik hem pratik eğitimle ilgilendiğini bu iki eğitimi hayatında birleştirdiğini belirtmektedir.²

I- E k o n o m i

"Ekonomi" terimini, Zeki Erdoğan şöyle tanımlamaktadır: "Ekonomi mal ve hizmetlerin üretimini, dağılımını ve tüketimini inceleyen bir bilim dalıdır."³

1. Çalışmanın Önemi

Akif, ekonomi ile ilgili görüşlerini, ekonominin bir unsuru olan çalışma konusu içinde yansıtmaktadır. Bundan dolayı burada çalışma konusu üzerinde durulacaktır.

Akif, çalışmanın önemine inanan bir düşünür olduğu için birçok şiirinde bu konuyu ele almaktadır. Akif, "Durmamalım" adlı şiirinde Allah "insan ancak elde etmeye çalıştığı şeyi bulur" diyerken insanın tembellikten ne beklediğini bir türlü anlayamadığını belirtmekte ve bunu şöyle ortaya koymaktadır:

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 248.
 2. Ali Üzer, "Mehmet Akif'in Eğitim Görüşleri" *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No: 439, 1986, s. 179.
 3. Zeki Erdoğan, "Sosyolojinin Tanımı, Konusu Amacı ve Sınırları" Nihat Nirun ve Zeki Erdoğan, *Sosyoloji*, Ankara: M.E.B. Yayınları Açık Yükseköğretim Dairesi, 1976, s. 10.

"Leyse lil-insān-i illa mā sea¹, derken Huda;²
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha,"³

Akif, insanın bu dünyada ne ekirse onu biçeceğini ; "Alemde⁴ ne
ektinse biçersin anı⁵ mutlak."⁶ şeklinde ifade etmektedir.

Akif, çalışma ile ilgili görüşlerine "Fatih Kürsüsünde" adlı şiirinde geniş şekilde yer vermektedir. Akif, bu şiirinde bulutların arasına kadar çıkılıp görünmesi mümkün olan gök cisimlerine bakıldığında hepsinin çalışma ka-
nununa bağlı olduğunun görüleceğini; herkesin bu dünyada hayatını devam ettirebilmek için çalışmayı bir vazife bilmesi gerektiğini şöyle yansıtmaktadır:

"Bekayı⁷ hak tanıyan, sa'yı⁸ bir vazife bilir;
Çalış, çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir."⁹

Akif aynı şiirinde evrende hangi tür varlık olursa olsun her şeyin çalışmanın bir sonucu olarak meydana geldiğini; çalışmanın olmadığı yerde yokluğun olduğunu; evrende en küçük atomundan en büyük maddesine kadar bütün cisimlerin yoğun bir emeğin sonucu oluştuğunu öne sürmektedir. Akif evrende güneşin ayın ve yıldızların hep çalıştığını, onlar çalıştığı için bizim ışıklı bir dünyada yaşayabildiğimizi belirtmektedir. Akif, tabiat

-
1. "İnsan ancak elde etmeye çalıştığı şeyi bulur" (Kur'an, Ennecm suresi, ayet: 39)
 2. Allah
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 30.
 4. Everende
 5. Onu
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 573.
 7. Kalıcılık, devamlılık
 8. Çalışmayı, emeği
 9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 253.

kanunlarının, mevsimlerin meydana gelmesinin, sıcaklığın ve soğukluğun oluşmasının, kar ve yağmurun yağmasının da bir çalışma ürünü olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, hayat bütün canlılar için bir savaş, bu savaşın silâhı ise çalışmadır. Akif, insanın da bu evrende bir hayat kavgası verdiğini, herkesin bu varolma savaşına katılmak zorunluluğu olduğunu, hayatta kalmanın tek şartının çalışmak olduğunu dile getirmektedir.¹

Akif, "Durmayalım" adlı şiirinde de aynı konuyu işlemektedir. Akif, varlıklara bakıldığında, bir atomun bile çalışmadan varlığını sürdüremediğini, yerin, göğün ve bütün varlıkların bir çalışma sistemi içinde hareket halinde olduğunu, bütün evren çalışırken, hatta evrenin yaratıcısı bile boş durmazken insanın tembellik yaparak çalışmamasının, utanç verici olduğunu ifade etmekte ve bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Söyle gözden geçse bir hilkat temaşa-hanesi:²
 Çıkmıyor bir zerre fa'āliyetin big anesi.³

 Ey bütün dünya ve mafihā⁴ ayaktayken, yatan.
 Leş misin, davranmıyorsun? Bāri Allah'tan utan!"⁵

Akif'in yakın arkadaşı Mithat Cemal (Kuntay), Akif'in bir sanat eserinin ilham sonucu değil; belli bir çalışma sonucu meydana geldiğine inandığını; çalışmanın onun için sanki bir vasıta değil bir gaye niteliği taşıdığını anlatmaktadır.⁶

Akif'in çalışmanın yanında, çalışmayı kolaylaştıracak ve daha verimli hale getirecek iş bölümüne de önem verdiği dikkati çekmektedir. Vehbi

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 253-263.
 2. Yaratılışın seyr dünyası
 3. Yabancı
 4. Onun içindekiler
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 31
 6. Mithat Cemal (Kuntay), a.g.e., s. 361-363.

Vakkasoğlunun naklettiğine göre Akif bu konuda şöyle demektedir: "Sorarım bu davada olanlara, iş bölümüne neye lüzüm görmüyorsunuz diye. Bir adam koltuğunda on karpuz taşıyabilir mi?"¹

Akif, dinimizin de çalışma dini olduğunu ve bize çalışmayı emrettiğini, bizlerin ise onu yanlış anlayıp, onun adına batıl inanç uydurduğumuzu, şöyle dile getirmektedir:

"'Çalış.' dedikçe şeriat çalışmadın durdun
Onun hesabına bir çok hurāfe uydurdun."²

Akif için taşıdığı önemden dolayı çalışma üzerinde ilerde ayrıca durulacaktır.

2. Geçim ve Kazanç

Akif, "hiç kimse elinin emeğinden daha helāl bir lokma yememiştir", "çoluk çocuğunun rızkını temin etmek için çalışmak ibadet etmek hükmündedir." gibi İslāmī prensiplere bağlı bir aile reisi'dir.

Akif "Küfe" adlı şiirinde insanın geçim için sırtında yük bile taşıyabileceğini hamallığın hiç de ayıp bir şey olmadığını, ayıp olanın başkasına muhtaç olmak ve dilencilik yapmak olduğunu şöyle dile getirmektedir:

"Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?

Ayıp: dilencilik, işlerken el yürürken ayak."³

Akif "Seyfi Baba" adlı şiirinde geçimini sağlayacak kadar bir ekmek parası kazanamayan kişinin dostlarının yüzkarası, düşmanlarının

1. V. Vakkasoğlu, a.g.e., s. 114.

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 268

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 25.

maskarası olacağını da şöyle ifade etmektedir:

"Oturup kör gibi namerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası."¹

Akif'in hayatta en ağına giden şeylerden biri başkasına minnettar olmaktır. Emin Erişirgil'in naklettiğine göre; Akif bu konuda şöyle demektedir:

"Hayatta tahammül edilemeyecek yük minnettar olmaktır. Eğer bu yükü yüklenmeğe mecbursanız hiç olmazsa minnete değer vermeyen adamı seçmeli..."²

Akif "Asım" ın da geçim için oturup ona buna yalvararak dil dökmek yerine, çalışarak ter dökmeyi önermekte, insanın bin çalışıp bir de kazansa yine çalışması gerektiğini şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter
Bin çalış gayen için, bir kazan ömründe yeter."³

Akif "Azimdan sonra Tevekkül" adlı şiirin de çalışmadan, çabalama-
dan ölümsüzlük ilacı, hayat suyu da içilse yine yaşanılmayacağını şöyle belirtmektedir:

"Madem ki didinmez, edemez uğraşamazsın;
İksir-i beka⁴ içsen, emin ol yaşayamazsın."⁵

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 71.
 2. M.E. Erişirgil, a.g.e., s. 224.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 410.
 4. Hayat suyu, hayat ilacı.
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 469.

Akif, "Geçinme Belâsı" adlı şiirinde de bu konuyu geniş bir şekilde ele almaktadır. Akif, insanoğlunun bu dünyaya ayak basar basmaz yaşamak için türlü engellerle karşılaştığını, yaşamak ve geçinmek için hayat boyu bunlarla uğraştığını, çalışma kılıcını elinden hiç bırakmadığını, yaşama hırsı ile karşısına çıkan engellerin hepsini bu kılıçla yenerek ölüme bir türlü razı olmadığını ifade etmekte; sonra bütün bu mücadelelerin sadece yaşamak ve geçinmek için olduğunu vurgulamaktadır.¹

3. Yardımseverlik ve Para

Akif, inancı gereği iyilik yapmaktan hoşlanan, fakirlere ve kimsesizlere karşılık beklemeden yardım elini uzatan bir hayırseverdir. Daha önce de değinildiği gibi "Hasta" şiirinde hasta bir çocuğa; "Seyfi Baba" şiirinde ise kimsesiz bir ihtiyara şefkat elini uzatıp yardımcı olduğunu açıklamaktadır. Onun çok yakın arkadaşı olan Hasan Başri Çantay, Ankara'da milletvekili iken Akif'in evinde serili tek bir kiliminin bulunduğunu onu da gördüğü bir yoksula verdiğini; kışın ortasında sırtındaki paltosunu çıkararak bir fakire giydirdiğini anlatmaktadır.²

M. Cemal'in anlattığı şu olay ise gerçekten insanı duygulandırmaktadır. Mithat Cemal, Akif'in Baytar okulunda iken Hasan Efendi adında bir arkadaşının olduğunu, bunların birbirlerini çok sevdiklerini; ilerde evlenip çoluk çocuk sahibi olduklarında önce ölenin kalanın çocuğuna bakaçağı konusunda sözleştiklerini; daha sonra üç çocuk sahibi olan Hasan Efendinin önce öldüğünü; Akif'in kendisinin de beş çocuğu olmasına ve memuriyetten de istifa etmesine rağmen, arkadaşının çocuklarını yanına alıp onlara bir baba gibi bakıp büyüttüğünü yazmaktadır.³ Akif'in bir değişim aracı

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 34-36.

2. H.B. Çantay, a.g.e., s. 33

3. Mithat Cemal (Kuntay), a.g.e., s. 242-243.

ve ortak bir değer birimi olan paraya da fazla değer vermediği belirtilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi onun "İstiklâl Marşı"nı yazdığında verilen para ödülünü almaması bu görüşü desteklemektedir:

Hasan Basri Çantay, Akif'in cömertliğini anlatmak için "o bir istasyon, para bir trendi" benzetmesini yapmaktadır.¹

Görüldüğü gibi Akif, insana duyduğu sevgiyi inandığını yaşayışı ile de ispatlayan, cömertliği ve yardımseverliği kişiliğinde toplayan örnek insanlardan biridir.

Bu tezde sosyoloji çerçevesi dışına çıkılmaması hedeflendiği için bu bölümde ekonominin sosyal yönüne, insanlar arasındaki ilişkilere ağırlık verilmiştir.

1. Yerleşme Tipleri

"Yerleşme" kavramının çağdaş sosyoloji açısından genel bir tanımını Hilmi Ziya Ülken şöyle yapmaktadır: "... Toplumun belirli bir toprak parçasına bağlı devamlı bir hayat kurmasıdır."² Hilmi Ziya Ülken, "Tip" kavramını ise şöyle tanımlamaktadır: "... Toplumca kabul edilmiş düşünce, duygu ve eylem tarzlarının oldukça bircinsten şeklidir ki, aynı zamanda onlara bağlı olan maddî şeyleri de içine alır."³

Bu kısımda "Yerleşme Tipleri" başlığı altında Akif'e göre köy ve kent yerleşme tipleri incelenecektir.

1. Köy

"Köy" terimini Özer Ozankaya şöyle tanımlamaktadır: "... Genellikle, geniş anlamda tarımla uğraşan, toplum bütünü ile ilişkileri az ve eşgüdü-

1. H.B. Çantay, a.g.e., s. 33.

2. H.Z. Ülken, a.g.e., s. 329.

3. H.Z. Ülken, a.g.e., s. 290.

memiş olan, toplumsal çevreden çok doğal çevreyle ilişki içinde bulunan az sayıda ailelerden kurulu, anamalcı düzen öncesi özellikleri gösteren, az çok özerk topluluk."¹

Bu genel tanımdan sonra Akif'in köyle ilgili görüş ve tespitlerinin açıklamasına geçebiliriz.

Akif, "Asım" ında toplum olarak güçlü olduğumuz dönemlerdeki, gelişmiş, refah içinde yaşayan köylerimizi bir özlem havası içinde bizlere tanıtmaktadır. Akif, o dönemdeki köylerimizin etrafının yemyeşil ormanlarla kaplı olduğunu; insanının sağlıklı ve gülbüz olduğunu, barış ve dayanışma içinde yaşadığını; toprağın verimli, hayvanların bakımlı, semiz ve sağlam olduğunu anlatmaktadır. Akif bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Dağlar orman, tepeler bağ, ovalar hep tarla;
Koca mer'a² dolu baştan başa sağmallerla³
Köylünün kırları tutmuş, yayılırken davarı,
Sökemezsin, sarar āfākını yün dalgaları."⁴

Akif aynı şiirinde o eski köylerimizin maddi yönden böyle refāh içinde yaşarken manevi yönden de huzur içinde olduğunu, çünkü köylünün bir yandan dünya için çalışırken, öbür taraftan da ahiret hazırlığını yaptığını şöyle ifade etmektedir:

"Gündüzün kimse görünmez kadın erkek çalışır
.....
Akşam olmaz mı, fakat toplar ahāliyi ezan.
Son cemaat yeri, hatta adam almaz bazan."⁵

1. Ü.Ozankaya, a.g.e., s. 79.

2. Hayvanların otlatılmasına mahsus yer, otlak

3. Sağılabilen, süt veren.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 383.

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 383.

Akif, "Asım" ında aynı konuyu işlemeye devam ederek, toplumda görülen çözümlüşün, köylerimizi de etkilediğini, köylünün ihmāl yüzünden çöküş ve yok oluş tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını; ahlākını ve sağlığını kaybettiğini, beslenmesinin yetersiz, elbisesinin yırtık olduğunu, köylünün bir deri, bir kemik kaldığını şöyle dile getirmektedir:

"Köylünün bir şeyi yok, sıhathi, ahlākı bitik;
Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik.
Bir kemik, bir deridir ölmedi kaldıysa diri;
Nerde evvelki refāhın acaba onda biri?"¹

Akif, Faruk Kadri Timurtaş'ın naklettiği bir makalesinde de yukarıdaki belirtilen görüşünü teyit etmektedir.²

Akif, "Asım" ında köylerimizi bu durumdan kurtarabilmek, problemlerine çözüm bulabilmek için sosyal hizmetlerin mutlaka köylünün ayağına gitmesi gerektiğini önermektedir. Akif, "hayatta en hakiki mürşid ilimdir" ve "gidilemeyen yer senin değildir" ilkelerinden hareketle köye okulun ve yolun götürülmesini istemekte, köylüyü gerilikten kurtarabilmek için bunun artık herkesce bilinen ve anlaşılan bir gerçek olduğunu ifade etmektedir. Akif bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Bize lāzım iki şey var: biri mektep, biri yol.
Neye Türk'ün canı yangın, neye millet geridir;
Anladık biz bunu, az çok, senelerden beridir."³

Akif, A. Abdulkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlu'nun naklettiği "Köy Hocası" adlı makalesinde de köylünün çöküşüne dur diyebilmemiz için eğiti-

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 384.
 2. Faruk Kadri Timurtaş, *Mehmed Akif ve Cemiyetimiz*, İstanbul: Yağmuru Yayınevi, 1962, s. 86.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 396.

min halka yönelik olmasını savunmaktadır. Akif millet olarak halkımızla ilgilenecek, onun dertlerini paylaşacak, köylünün kavrama ve anlama kabiliyetini geliştirecek ilim adamlarını yetiştirmedeğimiz ve köylümüzle yakından ilgilenmediğimiz sürece kurtuluş için bütün çabaların boş olacağını açıklamakta; aydın gençliğin dikkatini "üretici sınıf" dediği köylü üzerine çekmektedir.¹

2. Kent

"Kent" kavramının sosyoloji açısından geçerli bir tanımı, Zeki Erdoğmuş şöyle yapmış bulunmaktadır. "Kent, kıra kıyasla nüfus ve bina bakımından daha fazla ve daha yoğun; tarım dışı faaliyetlerin hakim olduğu; üretimin koordine edilip denetildiği; kırdan ayrılabilen idari sistemi, sosyal organizasyonları, ekolojik yapısı ve sosyal hayat tarzı olan bir yerleşme tipidir."²

Akif "kent" kavramı yerine onunla eş anlamlı olan "şehir" kavramını kullanmaktadır.

Akif "Bayram" şiirinde şehirdeki sosyal hayatı, bayramın kutlanışını, çocukların çocuk parkında oynamışını ve çarşıdaki alışveriş ilişkilerini şöyle anlatmaktadır:

"Gelin de bayramı Fâtih'te seyredin zira
Hayâle, hâtıra sığmaz o herc-ü merc-i safâ,³

.....

- Mahallebim ne de kaymak.

- Şifalıdır macûn."⁴

1. A. Abdulkadiroğlu ve N.Abdulkadiroğlu, a.g.e., s. 197.

2. Zeki Erdoğmuş, 1987-1988, Öğretim Yılı Kent Sosyolojisi Ders Notlarından alınmıştır.

3. Karmakarışık eğlence

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 51.

Daha öncede değinildiği gibi Akif, "Hasır", "Küfe" ve "Seyfi Baba" gibi şiirlerinde şehirdeki yoksul ve kimsesiz insanların ve ailelerin yaşama biçimini anlatmakta, şehirde gelir dağılımının dengeli olmadığını çok yoksul insanların yanında çok zengin insanların bulunduğunu, zenginlerin yoksullarla ve memleket meseleleriyle ilgilenmediğini açıklamaktadır.

Akif'in , içinde yaşadığı toplumun sosyal çevre sorunları ile ilgilendiği bilindiği gibi, sosyal çevreden soyutlayamayacağımız fiziki çevre sorunları ile de ilgilendiği görülmektedir. Akif, yerleşme tiplerinden kenti mahalle ve sokakları ile şiirlerine konu yaparak bizlere şöyle anlatmaktadır:

"Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek."¹

Akif "İstibdat" adlı şiirinde ise, mahallelerinin yazın kuraklıktan ve sıcağın yandığını, kışın da sokaklarından çamur ve su birikintilerinden geçilemediğini tekrarlamakta, baharı hiç görmediklerini "kurak, çamur" diye adlandırdığı iki mevsim tanıdıklarını ifade etmektedir. Akif bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Bizim mahalleye poyraz kışın da uğramaz;
Erir erir akarız semtimizde geldi mi yaz!
.....
Fusûlü² dörde çıkarmaz bizim sokaklarımız!
Kurak, çamur iki mevsim tanır ayaklarımız!"³

Daha önce değinildiği gibi Akif gelişmiş Batı ülkelerinin ilmini ve fenini gidip öğrenmeyi kalkınmamız için gerekli görmektedir. Bunun yanın-

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 24.
 2. Mevsimler, Fasılları
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 86.

da o, "Berlin Hatıraları" şiirinde; Berlin gezisi sırasında gördüğü Alman kentlerini Türk kentleriyle karşılaştırmakta, onların kentleşmede sağladığı başarıyı bize örnek olarak göstermekte ve bizim o günkü kentlerimizi şöyle tasvir etmektedir:

"Ne var mı? Ağzını açmış ki bir yaman uçurum,
Dalarsa "cub" diye insan, çıkar mı bilmiyorum!

.....

Kenarca gitmeli öyleyse... ihtimali mi var?
Sağında, ağrısı tutmuş, çıkık karınlı duvar,
Solunda, lāstiğe sahip çıkan sakızlı çamur!"¹

Akif bizim kentlerimizin durumunu bu şekilde anlattıktan sonra Almanyanın kentlerinin cadde ve sokaklarının temizliğini ve genişliğini, cadde ve sokaklardaki trafiğin çok düzenli olduğunu şu mısralarıyla belirtmektedir:

"Sokak dedikleri neymiş? Fezā-yı bī-pāyan²
Ki tayyedilmesinin³ yoktur ihtimali yayan.

.....

Çamur bu beldede ādet değil ne kış, ne de yaz.
Geçenlerde haylice kar yağdı Berlin'in içine;
Bıcık bıçak olacakken takır takırdı yine."⁴

Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde ise, şiirin kahramanı seyyah Abdurreşid İbrahim Efendi'nin diliyle Buhara, Semerkand ve Taşkent gibi Türk İslām kentlerini tanıtmaktadır. Akif, bu şehirlerin durumunun içler acısı olduğunu, İbn-i Sinâları yetiştiren ilim merkezi Buhara'nın artık

-
1. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 332-333.
 2. Sonsuz genişlik
 3. Suratle geçmek
 4. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 334-335.

tek bir ilim adamı yetiştiremediğini, rasafhane merkezi Semerkand insanının ise batıl inançlara ve ahlâksızlığa saplandığını üzümlere anlatmaktadır. Akif, bu konudaki duygularını şöyle dile getirmektedir:

"Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkenti;

.....

O . Buhara o mübarek, o muazzam toprak!

İbn-i Sinaları yüzlerce doğurmuş iklim!

Tek çocuk vermiyor āgüşuna ilmin ne akīm¹!

O rasad-hane-i dünya², o Semerkand bile;

Öyle dalmış ki hurāfāta o mazisiyle.³"⁴

Akif, "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde, kadın ve erkeğinin öğrenim gördüğü gelişmiş okulları, yerli üretime geçmiş fabrikaları, faydalı eserler basan matbaaları, sürekli çalışan imar şirketleri, kalkınma dernekleri, servet taşıyan ticaret gemileri ile idealinde yaşattığı bir kentin tablosunu çizmektedir. Akif bu ideal kenti şu mısralarıyla tasvir etmektedir:

"Sayısız mektep açılmış; kadın erkek okuyor;

İşliyor fabrikalar, yerli kumaşlar dokuyor

Gece gündüz basıyor millete nāfi āsar;⁵

Adetā matbaalar bir uyumaz hizmetkār.

Mülkü baştan başa i'mar edecek şirketler;

Halkın irşadına hādīm⁶ yeni cemiyetler,

-
1. Kısır
 2. Dünyanın rasathanesi
 3. Geçmişiyile
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 168.
 5. Yararlı eserler
 6. Hizmetçi

Durmayıp iş buluyor, gösteriyor, uğraşiyor;
Gemiler sâhile boydan boya servet taşıyor..."¹

J. S o s y a l D e ğ i ŝ m e

"Sosyal Değişme" kavramının çağdaş sosyolojide genel kabul gören bir tanımı Nihat Nirun tarafından şöyle yapılmış bulunmaktadır: "... sosyal sistemler veya alt sistemlerin fonksiyonu veya sürecinde bir zaman süresi içinde meydana gelen değişmelerdir."² Bu bölümde Akif'in sosyal değişme konusundaki görüşleri birbirini tamamlayan alt başlıklar altında ele alınarak incelenecektir.

1. Sosyal Sapma

"Sosyal sapma" kavramını Özer Ozankaya şöyle tanımlamaktadır: "... Birey davranışlarının kümenin , toplumun yerleşik ölçülerine uymaması durumu."³

Akif, bir çok şiirinde, toplumu meydana getiren üyelerin, toplumun norm ve değerlerinden uzaklaşarak, toplumun yerleşik ölçülerine uymamayı bir alışkanlık haline getirdiğini belirtmektedir. Akif "Fatih Kürsüsünde" Müslümanların kendi norm ve değerlerinden uzaklaşarak sosyal sapma davranışları içine girdiklerini, kendi benliklerine yabancılaştığını şu mısralarıyla belirtmektedir:

"Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki yaptığınız?
Çıkar yol olmayacak, korkarım bu saptığınız."⁴

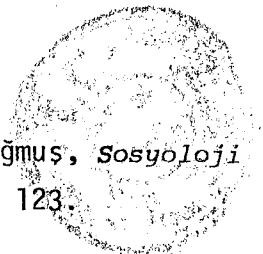
Akif "Asım" ında Müslüman toplumunun temel değer ve normlardan uzaklaşıp ayrı bir yola saptığını şu mısrasıyla ifade etmektedir:

1. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 175.

2. Nihat Nirun, "Sosyal Değişme", Nihat Nirun ve Zeki Erdoğan, *Sosyoloji* Ankara: M.EB.Yaykur Açık Yükseköğretim Dairesi, 1976, s. 123.

3. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 102.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 285.

"Müslümanlık bu değil, biz yolumuzdan saptık."¹

Bu konuya, daha önceki işlenen konularda da çeşitli vesilelerle değinildiği için burada daha fazla ayrıntıya gerek görülmemeyerek bu iki örnekle yetinilmiştir.

2. Sosyo-Kültürel Çözülme

"Sosyo-Kültürel Çözülme" kavramını Zeki Erdoğan, "Cemiyetin... varlık, birlik işleyiş ve devamını" bozan, engelleyen veya ortadan kaldıran durum² biçiminde tanımlamaktadır.

a. Maddi Kültür Unsurlarındaki Çözülme

"Kültür" kavramını Amiran Kurtkan şöyle tanımlamaktadır. "Kültür, insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder." Kurtkan, kültürün maddi ve manevi iki yönünün bulunduğunu; maddi kültürü; yapılarımızın, yollarımızın, tekniklerimizin üretim ve ulaştırma araçlarımızın yani kendi eserimiz olan ve gözle görülebilen maddi unsurların meydana getirdiğini açıklamaktadır.³

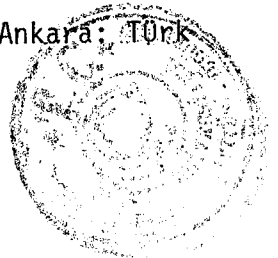
Aşağıdaki satırlarda maddi kültür unsurlarındaki çözümlerden ya da bozulmalardan bahsedilecektir.

Akif toplumun kent, köy, mahalle yol, ev, daire, kışla, okul gibi maddi kültür unsurlarında genel olarak bir çözülme veya bozulmanın olduğunu öne sürmektedir. Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde devletin bir çok kurumunun işlemez hale geldiğini şöyle anlatmaktadır:

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 409.

2. Zeki Erdoğan, "Ziya Gökalp'te Sosyo-Kültürel Bütünleşme ve Sosyo-Kültürel Çözülme" *Türk Kültürü Araştırmaları* (Ayrıbasım) Ankara; Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1977-1978, s. 304.

3. A. Kurtkan, *Genel Sosyoloji*. s. 16.

"Ümmetin haline baktım ki: Yürekler yarası.

.....

Kışla yok, dāire yok, medrese yok, mektep yok;

Ne kılıç var, ne kalem.... Her ne sorarsan, hep yok."¹

Akif, "Kişi Hissettiği Nisbette Yaşar" adlı şiirinde köylerin ve evlerin bozulan durumlarını şöyle dile getirmektedir:

"Örümcek bağlamış tütmez ocaklar; yanmış ormanlar

Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar;

.....

İpırsız āşyanlar,² kimsesiz köyler, çürük damlar."³

Bu genel bilgilerden sonra şu hususu belirtmekte yarar vardır. Daha önceki bölümlerde, maddi kültür unsurlarında meydana gelen çözülme veya bozulmaya çeşitli nedenlerle değinildiği için burada kahvehane, meyhane ve otel olmak üzere üç örnek unsur üzerinde durulacaktır.

- Kahvehaneler

Akif "Mahalle Kahvesi" adlı şiirinde o günün kahvehanelerini yol kesici sinsi canilere benzetmektedir. Akif, oralara düşenin, kolay kolay kurtulamadığını, kıymetli zamanlarını boş yere geçirerek tembelleştiğini, elindeki parasını başkalarına kaptırarak sefaletе düştüğünü, aile hayatının çöktüğünü belirttikten sonra, bu gibi yerlerin sosyal çözülmenin varlığını gösteren en belirgin örnekler olduğunu vurgulamaktadır. Akif şu mısralarıyla buraların kapanmasını önermektedir:

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 163.

2. Ev, yuva, mesken

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 451.

"Mahalle kahvesi hālā niçin kapanmamalı?
Kapansın elverir artık bu perde pek kanlı."¹

Akif "Fatih Kürsüsün'de" kahvehanelere değinerek, bu yerlerin milletin başına dert açtığını ifade etmektedir.²

- Meyhaneler

Akif "Meyhane" adlı şiirinde de meyhanelerin birer sefalet bataklığı olduğunu, oralardan ümitsiz insanların iniltilerinin duyulduğunu, çöken ailelerin feryatlarının, sönen ocakların matem işlerinin yükseldiğini belirtmektedir. Akif, açıklamasına devam ederek, ıstırap içinde kıvranan çaresiz kalmış zavallıların oralarda geçici zevklerde mutluluk, aradığını, oradaki sarhoşların hayalinde ne geçmiş, ne de gelecek düşüncesi olduğunu, mecalsiz bir şekilde genç yaşlarında ölümü beklediklerini ifade etmektedir. Aşağıdaki şu iki mısrasını meyhanelerin üzüntü veren durumunu tasvir etmektedir:

"Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsiyle,
Beş on kadeh. iki üç testi.... Sonra tezgahlık."³

- Oteller

Akif "Berlin Hatıraları" şiirinde otellerimizin ve hanlarımızın köhnemiş birer kurum haline dönüştüğünü; bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tuttuğunu, yazın toz kışın çamur içinde yüzdüğünü, tuvaletlerinin ve banyosunun olmadığını ifade etmektedir. Akif otellerin yataklarında yatılmadığını, yorganlarının nemli, çarşaflarının kirli olduğunu, yastıklarının ise kirden

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 118.
2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 247.
3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 39.

rengini değiştirdiğini; yatakların içinde her türlü zararlı böceğe rastlandığını belirtmekte, otellerin kırık sürahilerindeki yosunlu suyun ise içilecek gibi olmadığını anlatmaktadır.¹

b. Manevi Kültür Unsurlarındaki Çözülme

Amiran Kurtkan, manevi kültürün örf, adet, kollektif davranış ve kollektif tutum gibi moral unsurlardan meydana geldiğini belirtmektedir.²

Bu kısımda sözü edilen bu kültür unsurlarındaki sosyal öçözülme ele alınacaktır.

Akif birçok şiirinde, toplumumuzun moral değerlerini yitirdiğini, milli birlik ve beraberliğini kaybederek teşkilatsız bir yığın haline dönüştüğünü, koskoca İslâm dünyasının dağınık ve başsız kaldığını, gelişmiş Batı ülkelerinden geri kalarak onlara el açar duruma düştüğünü belirtmekte, toplumumuzun devlet ve millet olma özelliğini kaybetme tehlikesi ile karşıya bulunduğunu dile getirmektedir. Akif bu manevi çözüluşün en önemli sebepleri ve belirtileri olarak; dini inançlara bağlılığın zayıflaması, ümitsizlik, tembellik, duygusuzluk, nemelâzımcılık, taklitçilik, aşağılık duygusu, savaşár, bölücülük, ırkçılık, örgütsüzlük aşırı tutuculuk, cahillik ve ahlâksızlık gibi sosyal sorunları göstermektedir. Şimdi bunları ayrı ayrı ele alarak Akif'e göre incelemeye çalışalım.

— Dini İnançlara Olan Bağlılığın Zayıflaması ve Ümitsizlik

Akif, insanımızın dini inanç ve değerlere bağlılığının zayıflaması ile dile geleceğe olan ümidini kaybetmesini sosyal çözümlenin en önemli sebebi ve belirtisi olarak görmektedir. Dini inançlara olan bağlılığın zayıflaması meselesini din konusunu işlerken açıkladığımızdan burada sadece ümit-

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 330-331.

2. Á.Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, s. 16.

sizlik üzerinde durulacaktır.

Akif, "Yeis Yok" adlı şiirinde, çocuklarımıza doğar doğmaz "size yaşama hakkı yok" , "bu devlet batacaktır" zehrini aşılayarak onların ümitlerini söndürdüğümüzü, psikolojik olarak onları çöküşe hazırladığımızı belirtmekte; sonunda da bu kötü durumun gelip çattığını, ve gençliği manevi açıdan çöküşe ittiğini ileri sürmektedir. Akif bu görüşlerini şu mısralarıyla yansıtmaktadır.

"Telkin-i hayat¹ etmedi asla bize bir ses;

.....

Ye'sin² bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;

Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı.

.....

'Devlet batacak,' işte bu öldürdü şebâbı;"³

Akif, "Asım"ında aynı konuya değinerek yapılan yanlış eğitim sonucu yetişen yeni nesilde ümidin nasıl kırıldığını, daha dünyaya gelir gelmez hayatlarının baharında bir neslin nasıl çökertildiğini acı bir dille şöyle ifade etmektedir:

"Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırıldı hayat;

.....

Bana dünyaya çıkarken "batacaksın" dediler...

Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner."⁴

Akif, bir yazısında da sosyal çözümlenin nedenini kendi kendine sormakta ve buna neden olarak büyüklerin yeni yetişen nesle gelecek için hiç bir

1. Hayatı telkin etme, yaşamayı aşılama

2. Umitsizliğin

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 466.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 408.

ümit vermemesini göstermektedir.¹

Akif "Hakkın Sesleri" inde ümitsiz olan insanın ellerinin kollarının bağlı olacağını; şaşkın bir durumda olan bu insanın ne yapacağını bilemeyeceğini belirtmekte; ümitsizliğin bir bataklık gibi olduğunu ona düşenin boğulacağını ve bu duygunun cāni gibi insanı yok edeceğini öne sürmektedir. Akif bu görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

"Ye's öyle bataklıktır ki; düşersen boğulursun

.....

Me'yüs² olanın ruhunu, vicdanını bağlar

Lanetleme bir akde-i hātır³ ki: çözülmez...

En korkulu cāni gibi ye'sin yüzü gülmez."⁴

Akif, "Azim" şiirinde de ümitsizliğin sonunun olmadığını, ona düşenin yok olacağını şu mısralarıyla belirtmektedir:

"Ye'sin sonu yoktur, ona bir kere düşersen

Hüsrana düşersin, çıkamazsın ebediyen."⁵

Akif, yine "Ye'is yok" şiirinde de ümitsizliğin zararlarını anlatmaktadır.⁶

- Tembellik

Akif "Fatih Kürsüsünde" tembelliğin ve unsurluğun millete zarar verdiğini, milletin hayatında hareketsizlik ve duraklama belirlediği zaman o milletin sosyal bir çözüme sürüklenerek, zayıflayıp esarete düşeceğini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

1. Mehmet Akif Ersoy, *Kur'anı Kerimden Ayetler*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1976, s. 160.

2. Ümitsiz olanın

3. Gönül düğümü, fikir düğümü

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 209.

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 67.

6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 465.

Ömer Rıza Doğrul (der),

"İşitmedim' diyemezsin; işittin elbette:
 'Tevakkufun yeri yoktur hayât-ı millette;
 Sükün belirdi mi bir milletin hayatında;
 Kalır senin gibi zillet, esâret altında."¹

Akif, aynı şiirinde bir kısım cahil kişilerin Allah'a tevekkül etmeyi yanlış anlayıp yanlış yorumladıklarını, onu tembellik gibi gösterdiklerini ve bu düşüncelerini fertlere aşılıyarak onları uyuşturduklarını belirtmektedir. Akif, insanın işini azimle yapıp, elinden gelen her şeyi yaptıktan sonra sonucunu Allah'a bırakması gerektiğini vurgulamaktadır. Akif bu konuda şöyle demektedir:

"Yazık ki: rûhuna zerk ettiler de meskeneti;²
 Cüzâma³ döndü, harebetti gitti memleketi;⁴

Akif "Asım" ında koskoca bir İslâm dünyasının, kalbi durmuş, kanı dolaşım yapmayan bir hasta gibi yerde baygın bir şekilde yattığını, kalkanların da beynini güneş çarpmış gibi yastığın öbür tarafını çevirip tekrar yattığını belirterek sosyal çözülüşün en açık belirtilerinden birinin de tembellik olduğunu şöyle yansıtmaktadır:

"Yatıyor koskoca bir âlem-i iman⁵ bitab.⁶
 Pıhtı halinde yürekler, cevalansız⁷ kanlar;
 Çevirip yastığı tekrar uyuyor kalkanlar.
 Gözünün gördüğü yok beynine çarpan güneş....⁸

-
1. Duraklama
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 266.
 3. Tembellik
 4. Deri hastalığı, miskin hastalığı
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 271.
 6. İslam dünyası
 7. Halsiz, güçsüz, takatsiz
 8. Dolaşmayan kanlar
 9. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 410.

Akif, "Azımden Sonra Tevekkül" adlı şiirinde de tembelliğin toplumu sosyal çözüluşe sürüklediğini belirterek kötürümler gibi yatmakla hayatın devam edemeyeceğini, insanın ancak bir görev, bir iş yaparak hayatını sürdürebileceğini açıklamaktadır.¹

- Duyarsızlık ve Nemelâzımcılık

Akif, "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde, sosyal çözülme ortamına giren "hasta adam" olarak nitelenen Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminde fertlerin toplum problemlerine karşı duyarsız olduklarını görevlerini yapmadıklarını, "nemelâzımcılığın" tercih edildiğini şöyle belirtmektedir:

"Kime dert anlatacaksın? Hadi anlat şimdi...

Ben mi kaldım, neme lâzım' diyerek yan çizdi."²

Akif aynı şiirinde çöküş döneminde birçok insanın tam bir vurdum-duymazlık içinde olduğunu, memleketin bir mezarlık sessizliğine büründüğünü, halkın olup bitenlerden habersiz olduğunu üzüntülü bir anlatımla ortaya koymaktadır.³

"Akif, "Hakkın Sesleri"nde toplumun ölü gibi duran bir diriye benzediğini, devletin çöküşüne birçok kişinin seyirci kaldığını bir toplumun varlığının ancak güçlü bir devlet ile mümkün olabileceğini belirtmekte ve çöküşe karşı duyarsız davranın toplum üyelerini şöyle ikaz etmektedir:

"Ey dibdiri meyyit,⁴ 'iki el bir baş içindir;

Davransana.... Eller de senin, baş da senindir.

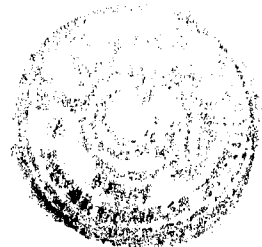
His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 469.

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 163.

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 164.

4. Ölü

Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin."¹

Akif "Hakkın Sesleri" nde millet ve memleketin çöküşü karşısında bir ölü gibi duygusuz davrananlara kızarak şöyle seslenmektedir:

"Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var.

Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdārımıza²

Tükürün: belki biraz duygu gelir ārımıza.³"⁴

Akif aynı şiirinde duygusuzluk kadar kötü bir hastalık olmadığını, bu salgın hastalığa tutulup da kurtulan bir kişinin gösterilemeyeceğini belirtmektedir. Akif bir millet için çöküş ve yok oluşun en korkuncunun, milletin bünyesi sağlam olduğu halde, ruh ve duygu yönünden çökmesi olacağını öne sürmektedir. Akif bu düşüncelerini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"Duygusuz olmak kadar dünyada lākin derd yok;.

Öyle salgınmış ki mel'un: kurtulan bir ferd yok.

Kendi sağlam... Hissi ölmüş, rūhu ölmüş milletin.

İşte en korkuncu hüsrānın, helākın⁵, haybetin."⁶"⁷

– Taklit ve Aşağılık Duygusu

Daha önce de değinildiği gibi, Akif "Fatih Kürsüsünde" adlı şiirinde; toplum olarak gerilemeye başladıktan sonra gelişmiş Avrupa ülkeleri karşısında kendimizi küçük görerek aşağılık duygusuna kapıldığımızı, onlar ne yaptı ise onu aynen alıp taklit etmeye çalıştığımızı ifade etmekte ve düşüncelerini şu mısraları ile dile getirmektedir:

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 209.

2. Pis yüzümüze

3. Utanma, haya

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 199.

5. Ölmenin, yok olmanın

6. Arzusuna erememenin

7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 230.

"Ne yapsa Avrupa, bizlerce asıl olan hareket:
'O halde biz dahi yaptık!' deyip hemen taklit."¹

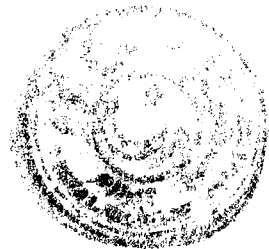
Akif "Asım" ında da taklit hastalığına yakalanan bir milletin kendine olan güveninin kalmayacağını, her şeyi hazır bulup taklit ettiği için icat etme yeteneğinin kaybolacağını bu durumda toplumun gelişmesini engelleyeceğini belirtmekte ve bizim Avrupa karşısında durumumuzun bu olduğunu açıklamaktadır.²

Akif, Beşir Ayvazoğlu'nun naklettiği bir makalesinde de taklit konusunu işlemektedir. Akif, burada; yeniyi faydalı ve iyi olduğundan dolayı almak, eskiyi de işe yaramaz hale dönüştüğü zaman atmak gerektiğini belirtmektedir. Akif, "dini taklit, dünyası taklit, adetleri taklit, kıyafetleri taklit, selâmi taklit", konuşması taklit kısaca "her şeyi taklit olan bir milletin " fertlerinin bir "insan taklidi" ve müsveddesi olacağını bu insanların sosyal bir bütünlük oluşturamayacağı gibi sürekli olarak da yaşayamayacağını açıklamaktadır.³

Akif, Eşref Edib'in naklettiği bir yazısında birçok hususda olduğu gibi dil konusunda da taklitçilikten kurtulamadığımızı, en güçlü olduğumuz dönemlerde bile dilimizin tam bağımsızlığını sağlayamadığımızı daima taklitçi olduğumuzu öne sürmektedir.⁴

Akif, Mithat Cemal'in eserinde yer verdiği bir mektubunda ise, her millet için, başka milletlerin eğitiminden, ilminden yararlanmanın tabii olduğunu; ancak bu yararlanma ve etkilenmenin hiç bir zaman aşırı bir taklitçiliğe dönüşmemesi gerektiğini önemle vurgulamaktadır.⁵

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 245.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 393.
 3. B. Ayvazoğlu vd, a.g.e., s. 259.
 4. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 15.
 5. Methat Cemal (Kuntay), a.g.e., s. 319.

– Irkçılık, Bölücülük ve Teşkilatsızlık

Akif, Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak için ırkçılık ve bölücülüğü bir koz ve araç olarak kullandıklarını, bizim toplumumuzun teşkilatsızlığının ise bu yıkılışı kolaylaştırdığını belirtmektedir. Akif, "Berlin Hatıraları" şiirinde özellikle İngilizlerin içimize ırkçılığı ve bölücülüğü sokarak toplum içindeki farklı grupları isyan ettirip ülkemizi parçalamayı amaç edindiklerini hatırlatmakta ve İngilizlerin bu düşüncelerini şöyle yansıtmaktadır:

"Biz İngilizler olup hâli önceden müdrik;¹

O beyne pençeyi taktık, o göğse yerleştik.

.....

Hem öyle zorla değil, çünkü "fikr-i kavmiyyet"²

Eder bu gayeyi teshile³ pek büyük hizmet

O tohm-u lāneti⁴ baştan saçıp da orta yere,

Arap'la Türk'ü ayırdık mı şöyle bir kerre,

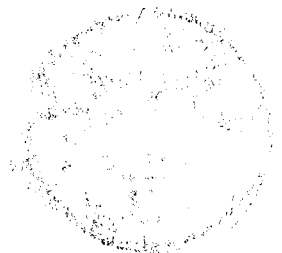
.....

Birinci hamlede bayrak diker Çanakkale'ye;

İkinci hamleye Dar-ül-hilafe⁵. der çekeriz."⁶

Akif Eşref Edib'in naklettiği bir makalesinde ise, bizi düşmanlarımızın güçlerinin değil, aramıza soktukları bölücülüğün perişan ettiğini belirtmekte ve başımıza gelen bütün felaketlerin bu yüzden olduğunu ifade etmektedir.⁷

-
1. Anlayan, kavrayan, idrak eden
 2. Irkçılık fikri
 3. Kolaylaştırma
 4. Lanet tohumu
 5. Halifenin evi, halifenin sarayı
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 349.
 7. Eşref. Edib (Fergan), a.g.e., s. 67.

Akif "Fatih Kürsüsü" nde adlı şiirinde ise Osmanlı devletine Kur-an yoluyla bağlı olan Arnavutların ırkçılık fikriyle isyan ettirildiğini, sonra da Balkan savaşında Hırvat ve Sırlara yenilen ve felaketlerin en korkuncunu yaşayan bu millete ırkçılığın neye mal olduğunu, ırkçılık ve bölücülük yapan diğer grupların da aynı sonuçla karşılaşacaklarını ibret verici bir dille ifade etmekte ve sonunda Arnavutların yöneticilerine şöyle seslenmektedir:

"Neden Halife¹ye Kur-anla bağlı Arnavud'u
Ayırdınız da harabettiniz bütün yurdu?
Nasılmış, anlayınız iddia-yi kavmiyyet.²
Ne yolda mahvolurmuş bakın ki bir millet."³

Akif "Hālā mı Boğuşmak" adlı şiirinde de milletleri ayakta tutan gücün birlik olduğunu, birlik bozulduğu zaman o milletin yok olacağını ifade etmektedir. Akif bu şiirin devamında bütün milletlerin ırk ve dilleri ayrı olmasına rağmen bir araya gelerek el ele verdiklerini, bizim halkımızın ise birbiriyle uğraştığını, "Turan ili" adıyla bir efsane peşine düştüğümüzü, efsane olmasına rağmen onu gaye edindiğimizi bu uğurda birçok yurdu kaybettiğimizi elimizde kalan son vatan parçasına bari açıyıp sahip çıkmamızı istemektedir. Akif bu görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

"Turan⁴ ili" namiyle bir efsane edindik;
Efsane, fakat, gaye." deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda."⁵

1. Hz. Peygamberin vekili, müslümanların başı, İslām devlet reisi

2. Irkçılık iddiası

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 294.

4. Bütün Türklerin ve Turan kavimlerinin birleşmesiyle meydana gelecek devlet.

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 462.

Akif bir milleti yıkmanın en kolay yolunun içten parçalamak olduğunu, bizim milletimizin işte böyle bir felaketle karşı karşıya bulunduğunu, bölücülüğün her tarafı kasıp kavurduğunu, kardeşin kardeşi vurduğunu şu mısralarıyla açıklamaktadır:

"İslâmı, evet tefrikalar kastı, kavurdu:

Kardeş, bilerek, bilmeyerek, kardeşi vurdu."¹

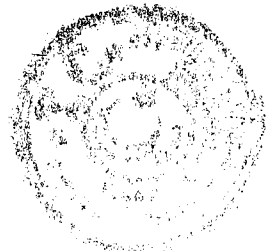
Akif "Hakkın Sesleri" ındaki bir şiirinde de dinimizde ırkçılığın yerinin olmadığını, dinimizin hiç bir ırkın diğerlerine üstünlüğünü tanımadığını, peygamberimizin ırkçılığın en büyük düşmanı olduğunu, ırkçılığı lanetlediğini açıklamaktadır. Akif bu görüşlerini şu mısralarla ifade etmektedir:

"Fikr-i kavmiyyeti tel'in² ediyor Peygamber
En büyük düşmanıdır ruh-ı Nebi³ tefrikanın,
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın."⁵

Akif Eşref Edib'in naklettiği bir vaazında ise, milletlerin "topla, tüfekte, zırhlı ordularla", uçaklarla yıkılamayacağını; bir milleti yıkmanın ve yok etmenin en kolay yollarından birinin; milletin fertleri arasındaki maddi ve manevi bağı çözerek fertleri "kendi başının derdine kendi havasına", kendi çıkarını elde etme kaygusuna düşürmek ve milleti teşkilatsız bir yığın haline getirmek olduğunu vurgulamaktadır.⁶

Akif, Düздаğ'ın ele aldığı bir yazısında bizim fert fert çok iyi yeteneklere sahip olduğumuzu ancak toplum olarak bir sosyal birlik ve

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 472.
 2. Lanetliyor.
 3. Peygamberin ruhu
 4. Namuzsuz, hilekâr, yalancı
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 205.
 6. Eşref Edib (Fergan) a.g.e., s. 60.

sosyal dayanışma meydana getiremediğimizi; teşkilât eğitiminden yoksun olduğumuzu ifade etmektedir.¹

- Yoksulluk ve Savaşlar

Akif'e göre Osmanlı toplumunu sosyal çözülmeye götüren faktörlerden ikisi yoksulluk ve savaşlardır.

Hilmi Ziya Ülken, "Savaş" kavramını şöyle tanımlamaktadır: "Savaş sonucu toplumun siyasî kaderi üzerine etki yapan döğüşmelerin toplamıdır."²

Akif, "Tevhid Yahut Feryad" adlı şiirinde, yanan, yıkılan yuvaların, oğlunu kara toprağa gömmüş eli yüreğinde inleyen annelerin, bir dilim ekmeğin için sokağa düşen kadınların, boynu bükük ağlayan öksüzlerin, başını sokacak bir yuvası olmayan ailelerin durumunu dile getirerek o günün toplumundaki yoksulluğu gözler önüne sermektedir.³

Akif, "Seyfi Baba" adlı şiirinde de aynı konuyu ele alarak, İstanbul'un sokaklarında geceleri açıkta saçak diplerinde uyuyan kimsesiz evsiz barksız insanları, boşanan çiftleri ve korumasız kalan yavruları, evi sırtın da gezen aileleri şiirlerine konu yaparak gerçekte yaşanan şekliyle bir yoksulluk tablosu çizmektedir.⁴

Akif, Balkan Savaşı, Trablusgarb'ın işgali, Birinci Dünya Savaşı gibi birçok acı günler görmüş ve savaşların doğurduğu felâketleri şiirlerine konu yapmıştır. Akif Safahat'ın "Hakkın Sesleri" kısmındaki bir şiirinde savaşlardan sonra vatanın bir mezarlığa döndüğünü, milyonlarca memleket evlâdının başının dipçiklerle ezildiğini, işkencelerle gözlerinin oyulduğunu,

1. M.E. Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*. s. 354.

2. H.Z. Ülken, a.g.e., s.249 .

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 20.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 69.

küçük çocukların beşikten alınıp parçalandığını, ak saçlı dedelerin katranlara¹ batırıldığını, kadınların göğüslerinin baltalarla doğrandığını hamile kadınların karınlarının şişlendiğini feryat ederek şöyle dile getirmektedir:

"Geçenler varsa İslâm'ın şu çiğnenmiş diyarından;²

.....

Dipçik altında ezilmiş, parçalanmış kafalar.

.....

Kim bilir hangi şenâatle³ oyulmuş gözler.

.....

Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler.

Göğsü baltayla kırılmış memesiz valideler.⁴

.....

Saç kulak, el, çene, parmak... Bütün enkaazı⁵ beşer."⁶

Eşref Edib'in belirttiğine göre, Akif bir makalesinde savaşlarda dökülen kanları, yakılan canları, söndürülen ocakları kül edilen servetleri, ayaklar altında çiğnenen namusları üzümlere anlatmakta sefaletlerin en korkuncu içinde ölümünü bekleyen kimsesiz kadınların, dulların, yetimlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu, bunların hepsini değil, binde birini bile düşünmenin insanı çıldırtacağını ifade etmektedir.⁷

1. Bazı organik maddelerden kuru damıtma usulüyle ve metanın petrol yağlarıyla yakılmasından elde edilen koyu siyah renkte madde.

2. Vatan, yurt

3. Kötülük, alçaklık, işkence

4. Anneler

5. İnsan enkazı

6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 197-198.

7. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 67.

– Taassup (bağnazlık) ve Hurāfe

"Taassup", bir kişinin veya grubun yanlış inanç ve düşüncelere araştırmadan körü körüne aşırı derecede bağlanmasıdır. Hurafe ise, dine sonradan sokulmak istenen yanlış inançlardır, yahut atadan ve dededen geldiği sanılan bir takım yanlış geleneklerdir denilebilir.

Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde, Müslümanların içine düştüğü taassubu özellikle din adamı geçinen kişilerin taassupla dine verdiği zararı,

"Ya taassupları? Hiç sorma, nasıl maskaraca?

.....

Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden
Çekecek memleketin hāli ne olmaz? Düşünün"¹

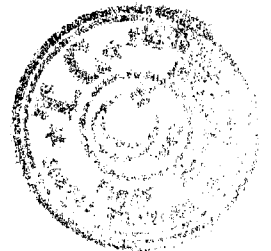
diyerek dile getirmekte, bu din adamlarının Allah'tan korkmadan, peygamber adına yalan söz uydurduklarını ifade etmektedir. Akif, özellikle Türkistan Müslümanları arasında bunların görüldüğünü, orada yanlış ve batıl inançların iyice yayıldığını, ay tutulduğunda dümbelek çaldıklarını belirtmekte ve bunu aşağıdaki mısralarıyla açıklamaktadır:

"Ay tutulmuş 'Kovalım şeytanı kalkın' diyerek
Dümbelek çalmada binlerce kadın kız erkek."²

Akif, "Asım" ında da dünya öküzle balığın sırtında duruyor diyen din adamlarını, dünyanın temelini bu kadar çürük olmadığını belirterek eleştirmektedir.³

Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" Kur'anı ölümlere okunan bir kitap yahut bir fal kitabı olarak görenleri de şöyle uyarılmaktadır:

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 168.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 168.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 407-408.

"Ya açar nazm-ı celilin¹, bakarız yaprağına;

Yahut üfler değeriz bir ölünün toprağına.

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için."²

Akif "Fatih Kürsüsünde" ise hurafeler ve yanlış inanclar yüzünden memleketin harabeye döndüğünü, büyük Türk milleti'nin çökme tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğunu şu mısralarıyla anlatmaktadır:

"Hurafeler, üfürükler,³ düğüm düğüm bağlar....

Mezar mezar dolaşır hasta baktıran sağılar...

.....
Bakın da haline ibret alın şu memleketin.

Nasıldın ey koca millet? Ne oldu akıbetin?"⁴

– Cehalet ve Ahlaksızlık

Akif'e göre bir toplumu sosyal çözülmeye sürükleyen önemli iki etken de cehalet ve ahlaksızlıktır. Bu iki kavram üzerinde daha önce durulduğu için burada sözü geçen kavramların Akif'e göre sosyal çözülmeyi etkileyen faktörlerden ikisini ifade ettiğinin belirtilmesiyle yetinilmiştir.

3. Doğu ve Batı Kültürleri Arasındaki Etkileşim

a. Kültürel Etkileşim ve Modernleşme

"Kültürel Etkileşim"¹ kavramının genel bir tanımını Özer Ozankaya şöyle yapmış bulunmaktadır: "... Ekinleri (kültürleri) birbirininkinden ayrı

1. Kur'an

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 170.

3. Hastalara okuyup üfeleme

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 265.

olan toplumlar ya da toplumsal kümeler arasında ortaya çıkan ve genellikle çatışmalar, tedirginlikler, toplumsal değişmeler doğuran ilişkilerin tümü."¹

"Modernleşme" kavramını ise Emre Kongar şöyle tanımlamaktadır: "... geçmişteki endüstrileşmemiş toplum tipinden, günümüzdeki ileri düzeyde endüstrileşmiş toplum tipine doğru bir değişmedir."²

Akif "Vahdet" adlı şiirinde Doğu'nun bir zamanlar ilim, kültür ve medeniyette çok ileri gittiğini ancak daha sonra bu özelliklerini kaybederek geri kaldığını; şimdiki durumunun ise onulmaz bir yara olduğunu şu iki mısrasıyla dile getirmektedir.

"Şark'ın ki mefahir³ dolu, m̄azī-ı kemāli,⁴
Ya Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hāli."⁵

Akif, "Fatih Kürsüsünde" adlı şiirinde ise, Batı'nın göklere eğmen olduğunu, Doğu'yu işgal edip sömürgesi durumuna soktuğunu ifade etmekte ve bunu şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Bakın mücahid olan Garb'a şimdi bir kerre:
Havaya hükmediyor kaani⁶ olmuyor da yere.
Dönün de ātil⁷ olan Şark'ı seyredin: ne geri.
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri."⁸

Daha önce de belirtildiği gibi Akif, "Süleymaniye Kürsüsünde" Avru-

1. Ö. Ozankaya, a.g.e., s. 43.

2. Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1981, s. 218.

3. Üvünülecek şeyler

4. Olgun geçmişi, faziletli geçmişi

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 486.

6. Kanaat etmiyor, yetinmiyor.

7. Tembel

8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 264

rak onların düşünce ve davranışlarını;

Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı
Aynı izden sağa, yahut sola hiç sapmamalı
Garb'ın efkârını māl etmeli Şark'ın beyni."¹

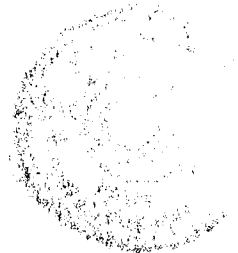
diyerek alıp aynen uygulamaya çalıştıklarını; bu işi yaparken İslâm dinini kendilerine engel olarak gördükleri için onu ortadan kaldırmayı düşündüklerini, bu suretle halka ters düşerek onunla çatışmaya girdiklerini anlatmaktadır. Akif bu durumun ise bizim gelişme ve modernleşmemizi engellediğini öne sürmektedir:²

Akif aynı şiirinde bu durumun düşünürlerimizin Batı'yı yanlış anlamalarından kaynaklandığını; düşünürlerimizin Batı'yı dinsiz sandıklarını; eğer dindar görünürlerse Batı'luların kendilerine "barbar" diyeceğini zannettiklerini; bizim de Batı gibi modern olabilmemiz için dinsiz ve hür düşünceli olmamız gerektiğine inandıklarını belirtmektedir. Akif bu tür düşüncenin çok yanlış olduğunu, biz nasıl görünürsek görünelim Batı'nın bize karşı bakışının değişmeyeceğini ifade etmektedir. Akif bu düşüncelerini şöyle yansıtmaktadır:

"Sanıyorlar ki : Bugün Avrupa tek mil kâfir.
Mütedeyyin³ görünürsek diyecekler barbar.⁴
'Libri Pansör,⁵ geçinirsek değişir belki nazâr.⁶"⁷

Akif, Eşref Edib'in naklettiği Kastamonu'daki bir vaazında Alman katolik milletvekillerinin, Türkleri vahşi olarak gördüğünü, bu yüzden kendi

-
1. M.A. Ersoy, *Safahât*, s. 182.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 182-186.
 3. Dindar
 4. Kaba, vahşi, zalim
 5. Hür düşünceli
 6. Bakış
 7. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 186.

hükümetlerini Türk'ler gibi vahşilerle işbirliği yapmakla suçladıklarını Türk'lerle ittifak yapmayı Almanlar için bir alçaklık saydıklarını belirtmektedir. Akif Türk'leri ve Müslümanlığı tanıtıcı birçok makede ve yazı yazılmasına rağmen bunların bize bakış açılarının değişmediğini ifade etmektedir:¹

Akif Batı'nın insan haklarından ve mazlumdan yana olmadığını, Rusya'da Müslümanlara işkence yapılırken medeni Avrupa'nın bunu görmezlikten geldiğini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"O zaman Rusya'da hâkimdi yaman bir tazyik²
Zulmü sevdirmek için var mı ya bir başka tarik?³
Düşünen her kafanın mutlak ezilmekte sonu.
Medinî Avrupa, bilmem, neye görmezdi bunu?"⁴

Akif;

"Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?"⁵

mısrası ile Batı'nın Türk toplumu hakkındaki sömürgeci düşüncesini belirledikten sonra Japon düşünürlerinin Batı'yı nasıl anlayıp yorumladıklarını örnek olarak göstermektedir. Akif Japonların doğruluk, sözünde durma, acıma, kanaatkârlık gibi yüksek hasletlere sahip bir millet olduğunu Batı'ya yönelirken bu güzel özelliklerini ve milli benliğini kaybetmediklerini, Batı'nın ilmini, fenini, tekniğini aldıklarını, moda şeklinde gelen ahlâksızlıklarını gümrükten geri çevirdiklerini bunun için de kalkınmada başarılı olduklarını açıklamaktadır. Akif'in şu iki mısrası bu konudaki görüşlerini

1. Eşref Edib. (Fargan), a.g.e., s. 109.

2. Baskı

3. Yol

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 164.

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 179.

çok güzel yansıtmaktadır:

"Garb'ın eşyası, eğer kıymeti hâizse¹ yürür:
Moda² şeklinde gelen şeyye³ gümrükte çürür."⁴

Akif Japonya Batı'ya bu şekilde bakarken bizim tam aksini yaptığımızı, Batı'nın ilim ve fenini almak yerine moda şeklinde gelen kötü yaşantılarını benimsediğimizi, modernleşme adına onların ahlâksızlıklarına kucak açtığımızı ifade etmektedir. Akif eğer Avrupāya gidenler onanın ilim ve feninden birazcık getirebilseler, ülkemizin bir kaç senede gelişmiş bir sanayi ülkesi olacağını öne sürmektedir. Akif bu konuda şöyle demektedir:

"Heriflerin, hani dünya kadar bedāyii⁵ var:

Ulūmu⁶ var, edebiyātı var, sanāyiī var.

Giden bir avuç olsun getirse memlekete;

Dönen mahitimiz elbet muhit-i mārifete."⁸

Sonuç olarak, Akif'in Türkiye'nin modernleşmesinin Avrupa'nın moda şeklinde gelen ahlak dışı davranış kalıplarını uygulamakla değil; milli benliğimize sahip çıkıp endüstrileşerek sağlanacağına inandığını söyleyebiliriz:

b. Medeniyet Kavramı

Orhan Hancerlioğlu "Medeniyet" kavramını ; "... insanca yaşanabilen toplumsal düzey..."⁹ olarak tanımlamaktadır.

-
1. Kıymete sahipse
 2. Giyim, ev, konuşma, sanat, dinlenme-eğlenme gibi kimi ekin (kültür) öğelerinin biçiminde... sık sık ortaya çıkan süreli ve toplum ya da küme içinde az çok onay görüp izlenen değişiklikler.
 3. Kötülük, fenalık
 4. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 171.
 5. Görülmemiş yeni icatları
 6. İlimleri
 7. İlim ve teknik çevresi
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 289.
 9. O. Hancerlioğlu, a.g.e., s. 40.

Akif ise "medeniyet"i erdem olarak görmektedir. O, Erişirgil'in, İslâmcı Bir Şairin Romanı adlı eserinde yer verilen Kastamonu'daki vaazında medeniyete karşı olmadığını sadece Avrupa'nın zayıfları ve mazlumları ezen medeniyet anlayışına karşı çıktığını belirtmekte; bütün insanlık için ve özellikle de Müslümanlar adına istediği medeniyetin tam anlamıyla "temiz, yüksek, namuslu, vakarlı bir medeniyet" olduğunu, yani yüksek erdemlere sahip bir medeniyet istediğini açıklamaktadır.¹

Mahsin İlyas Subaşı ise, Akif'in milli kimliğimize bağlı kalmak şartıyla, Batı'nın ilim ve tekniğini içeren medeniyetine açık olduğunu belirtmektedir.²

Akif "medeniyet" kavramını "aşağılayıcı, yalancı ve sahte medeniyet" anlamında kullanacağı zaman tırnak içinde ve ünlem ile kullanmaktadır. Bu tür kullanımı ile medeniyet Batı'nın zayıfları ezen sömürü medeniyeti anlamına gelmektedir. Akif, "İstiklâl Marşı"nda medeniyet kavramını bu anlamda kullanmaktadır. Akif burada Batı medeniyetini, dolayısıyla Batıyı bir canavara benzetmekte hiç hakkı olmadığı halde başka ülkelere saldırdığı için medeni değil bir canavar gibi vahşi olduğunu fakat çok yaşayan ve tek dişi kalan bu canavarın korkulacak bir tarafının kalmadığını ve uluyan güçsüz bir yaratık haline geldiğini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?"³

1. M.E. Erişirgil, a.g.e., s. 433.

2. Muhsin İlyas Subaşı, "Akif ve Çağdaşları", *Mehmet Akif Araştırmaları Dergisi*, say: 1, (Aralık-1986), s. 38.

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 525.

E.Erişirgil'de bu konuya değinerek, Akif'in burada "medeniyet" dediği şeyin sosyoloji kitaplarında ve sözlüklerde yer olan genel anlamı olmadığını; onun burada Batı'nın sömürge üzerine kurulmuş kurumlarına karşı çıkışını ifade ettiğini açıklamaktadır. ¹

Akif "Hakkın Sesleri"nde Balkan savaşı'ndeki acı olayları üzüntülü bir ifadeyle anlattıktan sonra, bu vahşeti destekleyen, mazlumları ezen, geri kalmış ülkeleri sömüren, özellikle İslâm ülkelerini parçalayıp yutmak için fırsat gözleyen Batı medeniyetini "vahşet" ve "maskara mahluk" olarak niteleyerek şöyle lanetlemektedir:

"Kim bilir hangi şenâatle² oyulmuş gözler.

'Medeniyet' denilen vahşete lanetler eder,

.....
Medeniyet denilen maskara mahluku görün:

Tükürün maskeli vicdanına asrın tükürün."³

Akif "yukarıda belirtilen eserinde Avrupanın geri kalmış ülkeleri parçalayıp topraklarını ele geçirip sömürmek için "medeniyet" i bir araç olarak kullandığını şu mısralarıyla tekrar vurgulamaktadır:

"Medeniyet." size çoktan beridir dış biliyor;

Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor."⁴

Akif, "Asım" ında da aynı noktaya parmak basarak Batı'nın medeniyeti maske yaparak emperyalist emellerini gerçekleştirmeye çalıştığını Çanakkale Boğazı'na saldırarak kötü niyetini ortaya koyduğunu fakat artık bu medeniyet maskesinin de yırtıldığını, Batı'nın asıl yüzünün ortaya çıktığını şu mısralarıyla açıklamaktadır:

1. M.E. Erişirgil, a.g.e., s. 366-367.

2. İşkence, kötülük

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 198-199.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 206.

"Kustu Mehmetçiğin aylarca durup karşısına.
Döktü karnındaki esrârı¹ hayâsızcasına
Maske yırtılmasa hâlâ bize afetti² o yüz...
Medeniyet denilen kahpe, hakikat, yüzsüz."³

Akif'in istediği medeniyet ilim ve fenne dayanan medeniyettir.

Akif'e göre basın medeni ülkelerde çok önemli yeri olan ve en üst dereceye ulaşan bir medeniyet aracıdır. Akif bu görüşünü şöyle anlatmaktadır:

"Medeniyetteki insanlar için matbūat⁴
Şimdi kürsîlerin en yükseği, Lâkin heyhat."⁵

4. Sosyal Değişirme

"Sosyal Değişirme" kavramının çağdaş sosyolojide genel kabul gören bir tanımını Âmiran Kurtkan şöyle yapmaktadır: "cemiyette kendiliğinden meydana gelen sosyal değişimin hızına veya istikametine yahut her iki özelliğine müdahale edilmesine sosyal değişirme denir."⁶

a- Toplumun Kurtuluş Çareleri

Akif'in sosyal çözülme içine sürüklenmiş, yıkılma ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış o günün toplumunu kurtarabilmek için çeşitli çareler önerdiği ve çeşitli kurtuluş prensipleri ortaya koyduğu görülmektedir. Şimdi bunların önde gelenlerini ele alarak ona göre incelemeye çalışalım.

-
1. Sırlar, gizli şeyler
 2. Büyük felâket, belâ
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 425.
 4. Basın
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 165.
 6. A.Kurtkan, *Sosyoloji*, s. 138.

– Milleti Uyandırma, ve Ona Ümit Verme

Akif "Hakkın Sesleri" ndeki bir şiirinde ülke felâketin eşiğinde iken gaflet içinde uyumanın milletin felâketi ile sonuçlanacağını belirtmekte; gökler, yerler ve bütün dünya uyanırken uyumanın maskaralık olduğunu şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"Bir baksan a: gökler uyanık yer uyanıktır.

Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır."¹

Akif, ülkemize yönelik Haçlı saldırılarına Avrupa'nın körüklediği ırkçılık ve bölücülük hareketlerine karşı da "Süleymaniye Kürsüsünde" Müslüman toplumu şöyle uyarmaktadır:

"Ey cemaat, yeter Allah için olsun uyanın!...

Sesi pek müthiş öter sonra kulaklarda çanın!..."³

Akif, bölücülük hareketleri sonucu milletin sürüklenmekte olduğu badireyi tekrar tekrar hatırlatmakta; İslâm'ı yok edip, Hıristiyanlığı yaymak, çan sesi ile ezan sesini boğmak isteyenlere karşı milleti yine şöyle uyarmaktadır:

"Artık ey millet-i merhüme,⁴ sabah oldu uyan!

Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?"⁵

Akif, A. Abdulkadiroğlu ve N. Abdulkadiroğlu'nun naklettikleri "Zulmetten Nura" adlı bir makalesinde ise; üç kıtaya sahip, altı yüz senelik büyük bir imparatorluk iken bugün küçük bir toprak parçası üzerinde ancak

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 218.

2. Madenden yapılmış vurulduğunda çıkan alet, Hıristiyanların kiliselerinde çaldığı alet.

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 179.

4. Rahmetli millet

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 206.

büyük fedakârlıklarla yaşayabildiğimizi, bunca felâkete rağmen hâlâ gözümüzü açmayı uyumamızı ağlanacak bir felâket olarak nitelirmektedir.¹

Akif tembellikten kurtulmak için de uyanmayı tavsiye ederek, hayat yolcusuna şöyle seslenmektedir:

"Ey yolcu, uyan. Yoksa çıkarısın ki sabâha:
Bir kupkuru cöl var, ne ışık var, nede vâha!"²

Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" ve "Fatih Kürsüsünde" adlı şiirlerinde aynı temayı şu mısralarıyla işlemektedir:

"Ey cemâat, uyanın! Yoksa hemen gün batacak.
Uyanın! Korkuyorum; leyl-i nedamet³ çatacak!"⁴

"Cemâat, elverir artık bu uykudan uyanın!
Hudâ⁵ rızası için, dünkü hâdisâtı⁶ anın!"⁷

Akif, toplumun kurtuluşunu gerçekleştirmek için milleti uyarmakla birlikte ona ümit vermenin de önemli bir etken olduğunu vurgulamakta, şiirlerinde ümit konusuna geniş bir şekilde yer vermektedir.

Akif "Hakkın Sesleri" ndeki bir şiirinde, ülkenin acıklı haline bakarak geleceği karanlık görenlerin ve ümidini yitirip, çalışmayı ve çabalamayı bırakanların alçak ibir ölüme kendilerini terkettiklerini, imanı olan bir kişinin bu şekilde ölmesinin düşünülemeyeceğini şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

1. A.Abdukkadiroğlu ve N.Abdukkadiroğlu, a.g.e., s. 184.

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 470.

3. Pişmanlık gecesi

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 180.

5. Allah

6. Olayları, hadiseleri

7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 283.

"Atiyi¹ karanlık görerek azmi bırakmak...
 Alçak bir ölüm varsa, eminim, budur ancak.
 Dünyada inanmam, hani görsemde gözümlle
 İmānı olan bir kimse gebermez bu ölümle:"²

Akif "Hakkın Sesleri" ndeki aynı şiirinin devamında memleketin kötü durumu karşısında bir çok insanımızın ölü gibi donup kaldığını, geleceği karanlık görerek ruhen çöktüğünü, sebeplere değil de ümitsizliğe sarıldığını belirterek, eğer her taraf karanlıksa, tek bir ışık da olsa bulup yola devam etmek gerektiğini, insanın ancak ümitle yaşayabileceğini şu mısralarıyla vurgulamaktadır:

"Karşında ziya³ yoksa, sağından, ya solundan
 Tek bir ışık olsun buluver... kalma yolundan

 Ümmide sarıl sınımsız seyret ne olursun.
 Azmiyle ümidiyle yaşar hep yaşayanlar."⁴

Akif "Asım" ında ümidi bir ışık ve rehber olarak görmektedir.

"Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık
 Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık."⁵

Akif "Tevhid Yahut Feryat" adlı şiirinde ümidi bir yıldıza benzetmekte ve onu yükselmenin simgesi gibi görmektedir.⁶

-
1. Geleceği
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 209.
 3. Aydınlık, ışık
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 209.
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 409.
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 21.

Mithat Cemal'in belirttiğine göre, Akif, Mısır'dan, gönderdiği bir mektubunda "ümit" faktörüne verdiği büyük değeri şöyle açıklamaktadır: "ümit ne tatlı şey! Cenabı Hakkın beşere indirdiği nimetlerin en büyüğü değilse de en büyüklerinden biri olduğunda şüphe yok. Onsuz geçen hayat bir silsile-i hüsrandan¹ başka ne olabilir?"²

Boşnakoğlu'nun naklettiğine göre Akif Balıkesir Zaganos Paşa Camii-nde verdiği vaazda; Kur'an'dan ayetler okuyup, Yakup ve İbrahim Peygamberleri örnek göstererek, Yakup Peygamberin oğulları Yusufu ve Bünyamin'i kaybettiğini fakat ümidini kaybetmediği için oğullarına tekrar kavuştuğunu, İbrahim peygamberin de ümidini kesmediği için ihtiyar yaşta bir evlâda sahip olduğunu açıklamaktadır. Akif bu vaazında İslâm'da Allah'tan ümit kesilemeyeceğini bunun küfür olacağını da ayrıca ifade etmektedir.³

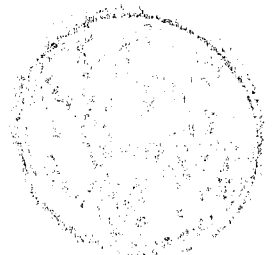
Akif mütareke yıllarında Malta'da sürgünde bulunan arkadaşı Süleyman Nazif'e yazıp gönderdiği "Süleyman Nazif'e" adlı şiirinde kurtuluşumuz için ona şöyle ümit vaatetmektedir:

"Mādām⁴ ki Hakkın bize vâdettiği haktır,
Şarkın ezeli fecri yakındır doğacaktır."⁵

Akif düşmanın saldırısı karşısında vatanın ve milletin kurtuluşu için çalışırken yorulup "iş bitti" "artık direnmenin sonu yoktur" diyerek yılmamak ve daima ümitli olmak gerektiğini ise şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"İş bitti... Sebatın sonu yoktur!" deme yılma
Ey millet-i merhume, sakın yese kapılma."⁶

-
1. Zararlar dizisi
 2. Mithat Cemal (Kuntay), a.g.e., s. 178.
 3. H.Boşnakoğlu, a.g.e., s. 75-76.
 4. Madem ki
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 472.
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 210.

Akif "İstiklal Marşı" nda ise herkesin ümitsizlik ve karamsarlık içinde olduğu bir anda mehmetçikten düşmanların yurda girmesine izin vermesini, onların hücumlarına karşı, göğsünü siper ederek ölünceye kadar savaşmasını istemekte; böyle yapılırsa çok yakın bir zamanda, Allah'ın vaadettiği zaferin bizim olacağını şu mısralarıyla müjdelemektedir:

"Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın:
Siper et gövdeni, dursun bu heyasızca akın
Doğacaktır sana vadettiği günler hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın... belki yarından da yakın."¹

- Milli Birlik ve Dayanışma

Akif'e göre İslâm toplumlarının en belirgin özelliklerinden biri onların kendi fertleri arasında ve kendi içlerinde milli birlik ve sosyal dayanışmayı yani tevhit² inancını gerçekleştirmiş olmalarıdır. Ona göre bu toplumlarda fertler birbirine kan kardeşliğinden daha kuvvetli bir inanc ve ruh bağı ile bağlıdırlar.

Akif, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde bu milli birlik ve dayanışmanın bozulduğunu, toplumun bu bozulmadan çok zarar gördüğünü; bir gaye etrafında birleşirsek, düşsek te yine kalkacağımızı, milli birliği sağladığımızda kesin olarak kurtulacağımızı şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"Sizin felaketiniz: tarumār³ olan 'vahdet'⁴
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;
Eğer o his gibi tek, birde gayeniz varsa:

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 525.

2. Birleştirme, birleme, Allah'ın bir olduğuna inanma

3. Dağınık, karmakarışık

4. Birlik

DüŒer, düŒer yine kalkarsınız, emin olunuz!...

Demek ki birliği temin edince kurtuluruz."¹

Akif, Abdullah Uçama'nın naklettiği bir vaazında; dünya üzerinde tek bağımsız islâm devletinin Türkiye olduğunu, Türk milletinin ise "tarih, namus, Şan ve Şerefi" nin ayaklar altına alınmak üzere olduğunu belirtmekte, buna fırsat vermemek için aramızdaki birliği ve beraberliği sarsacak en küçük hareketlere bile meydan vermemek gerektiğini tavsiye etmektedir.²

BoŒnakoęlunun belirttiğine göre; Akif, Balıkesir'deki bir vaazında da milli birlik konusuna değinerek, Batının güçlü olmasını, milli birliğine borçlu olduğunu; bizim için de hayatta kalmanın birlik ve beraberlik ile mümkün olabileceğini belirtmekte "tek çare: birleŒmek..." tir, diyerek toplumu birliğe çağırmakta; birliği bozucu ufak hesaplardan sakınılmasını öğütlemektedir.³

Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı Şiirinde İslam'ın insanları birleŒtirmesi gerektiği halde, Müslümanların ırkçılık ve bölücülük vasıtası ile dağıtıldığını, parçalandığını üzülererek, anlatmakta ve sonra Şu gerçeği açıklamaktadır:

"Girmeden tefrika bir millete, düŒman giremez;

Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez."⁴

Samiha Ayverdi'de bu konuya değinerek Akif'in Müslümanları el ele verdirerek düŒmana karŒı tek bir cephe halinde birleŒtirip, İslâm birliğini

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 28.

2. Abdullah Uçman, "Akif'in Milli Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri" *Milli Kültür Dergisi*, sayı 55, (Aralık, 1986) s. 55.

3. H.BoŒnakoęlu, a.g.e., s. 74.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 179.

sağlayarak kurtuluşu gerçekleştirmek istediğini belirtmektedir. Ayverdi Akif bu amaçla çalışırken ırkçılığın ve bölücülüğün ona engel olduğunu anlatmaktadır.¹

F.A.Tansel, Akif'in batı ülkelerinin meydana getirdiği haçlı birliğine karşı, İslâm birliğini meydana getirmeye çalıştığını belirtmektedir.²

Mehmet Emin Erişirgil, Akif'in sefalete sürüklenmiş gaflet içindeki bütün müslüman ülkeleri uyarmak, Osmanlı Devletine bağlı olmayanları ayrı bağımsız bir devlet haline getirmek, sonra bu ülkeleri maddi ve manevi bağlarla birbirine bağlayarak "İslâm Birliğini" meydana getirmek, ideale sahip bir düşünür olduğunu belirtmektedir.³

Akif, Boşnakoğlunun naklettiği, Kastamonu'ndaki vaazında ise birlik konusunu şöyle dile getirmektedir:

"Demek ki müslümanlar, Allah'ın Resülünün emrettiği birliğe, cemaate sarılmadıkça, ahiretlerini olduğu gibi, dünyalarını da kurtaramazlar. Herşeyden önce birlik, cemaat, yardımlaşma... Bir kere bunu elde edelim, gerisi Allah'ın yardımıyla kolaylaşır."⁴

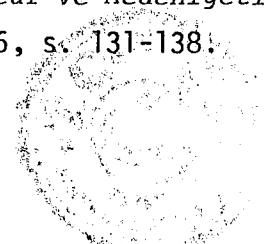
Akif, arzuladığı milli birlik ve dayanışmayı Çanakkale'de görmüştür. Çanakkale savaşında müslüman Türk'ün birlik ve beraberlik içinde omuz omuza vatan için, din için çarpışarak düşmana gereken dersi vermesi ve "Çanakkale, geçilmez" inancının doğması ve güçlenmesi toplumun kurtuluş açısından büyük bir ümit kaynağı olmuştur. "Berlin Hatıraları" şiirinde bu muhteşem savunmayı misal göstererek, birlik ve beraberlik içinde olduğu-

1. Samiha Ayverdi, "Mehmet Akif'in Gayesi", c.1, *Türk Kültür ve Medeniyeti (Makaleler)*, Ankara: A.Ü. TKMAE Deneme Yayınları, 1976, s. 131-138.

2. F.A. Tansel, a.g.e., s. 57-61.

3. M.E. Erişirgil, a.g.e., s. 211.

4. H.Boşnakoğlu, a.g.e., s. 45.

muz zaman hiç bir gücün bu cepheyi sarsamayacağını söyle dile getirmektedir.

"Değil mi cephemizin sinesinde iman bir;
Sevinme bir, acı bir, gaaye aynı, vicdan bir;
Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz.
Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz."¹

Akif "Süleyman Nazife" adlı şiirinde de Milli Mücadele hareketi içinde arzulanı millî birliğin ve beraberliğin Kuvay-ı Milliye ruhu ile sağlandığını, böyle birlik olduğumuzda bize "kırk Haçlı ordusu" da saldırırsa, bu milleti esir edemeyeceğini bütün dünyaya açıklamaktadır.²

- Azimle Çalışma

"Azim" terimi kesin karar ve gayret anlamlarına gelmektedir. Azimle çalışma, ise bir gayeye erişebilmek, bir şey meydana getirebilmek için kesin bir kararlılıkla zihinsel veya bedensel güç sarfetmedir denilebilir.

"Çalışma" kavramı daha önce ekonominin bir unsuru olarak ele alındığı için, burada çöküntüye sürüklenen bir toplumun kurtuluşunda rol oynayan bir faktör oluşu konusu üzerinde kısaca durulacaktır.

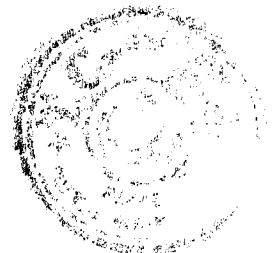
Akif "Asım" ında toplumu çöküşten kurtarabilmek için azimle çalışmak gerektiğini, bizim görevimizin çalışmak olduğunu, başarıya ulaştıracak olanın ise Allah olduğunu şu mısralarıyla dile getirmektedir.

"Şimdi kurtarmak için azmedelim kurtarınız:

.....

Hiç değil sa'y³ ile; tevfik⁴ o : Hudā'nın keremi

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 352.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 472.
 3. Çalışma
 4. Başarıya ulaştırma, Allah'ın yardımı

Sarı1 esbaba da çık işte tarik, işte refik:

Ne vazifen senin olmazmış, olurmuş tevfik?"¹

Eşref Edib'in anlattığına göre, Akif, Mısır'dan Mahir iz'e gönderdiği bir mektupda: yüce gayelere yönelik bulunan emeklerin sıkıntı ile karşılaşsa da yokluk ile karşılaşmayacağını bizim tevfik ile değil çalışmakla görevli olduğumuzu ifade etmektedir.²

Akif, insanın geçmişte yapılan büyük eserlere bakarak, ibret alıp azme sarılması gerektiğini, eğer insan azimle çalışırsa, karşısına çıkan dağ gibi engelleri bile kolayca aşabileceğini şu mısralarıyla açıklamaktadır:

"İbret al erbāb-ı ikdāmın³ bakıp āsārına:

Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrarına."⁴

Akif, insanların haklarını ve hürriyetlerini koruyabilmeleri için düzenli bir şekilde çalışmalarının zorunlu olduğunu, hem bir kaç kişi değil bütün bir milletin el ele verip, güç birliği yaparak çalışmalarını gerektiğini şu mısraları ile belirtmektedir:

"Bu hürriyyet, bu hak bizden bugün ahengi say⁵ ister,

Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter."⁶

Akif "Azim" adlı şiirinde bir gaye uğrunda koşan kimsenin azimli ve girişken olması gerektiğini; Allah'ın azimle çalışanlara yardımcı olduğunu, azmi ayakta tutan şeyin ise idealler olduğunu, ideal, azim ve araştırma birleştiği zaman, Allah'ın kullarına yardımını esirgemediğini açıklamaktadır: Akif bazen iki üç başarısızlığın insanın ümidini kırabileceğini, insanın o zaman azmini daha da artırarak gayesine doğru yürümesi ge-

1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 410.

2. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 385.

3. İlerleme yapan

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 29.

5. Çalışma ahengi

6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 454.

rektiğini şu iki mısrası ile dile getirmektedir:

"Ba'zen iki üç haybet¹ olur rehzen-i ümmid...²

İnsan o zaman etmelidir azmini teşdid³... "4

Akif "Durmayaalım" şiirinde toplumu kurtarabilmek, insana mutlu bir gelecek sağlayabilmek için, bazı zorluklara katlanmanın tabii olduğunu, ser-seri bir yolcu yolların dehşetinin korkutabileceğini fakat azimli olan bir insanı hiç bir şeyin yıldıramayacağını anlatmaktadır.⁵

Akif kendimizi de gelecek nesli de ancak azimle çalışmanın kurtarabileceğini şu iki mısralarıyla ifade etmektedir:

"Hüsrāna rıza verme... çalış...Azmi bırakma:

Kendin yanacaksan bile, evladını yakma:"6

Akif üzülmeyle, göz yaşı dökmekle toplumun kurtulamayacağını, tek çalışmanın yerini alan başka seçenek olmadığını şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Cemaat intibah⁷ ister, uyanmaz gizli yaşlarla.

Çalışmak.... Başka yol yok hem nasıl? Canlarla başlarla."⁸

Sonuç olarak kurtuluş için tek çıkar yol Allah'a güvenmek ve çalışmaktır. Akif bu görüşünü şu veciz sözleriyle yansıtmaktadır:

-
1. Hayal kırıklığı
 2. Ümit kesici
 3. Kuvvetlendirme
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 66.
 5. M.A. ERsoy, *Safahat*, s. 30.
 6. M.A, Ersoy, *Safahat*, s.210.
 7. Seçme, seçim
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 456.

"Allah'a dayan, sâ'ye sarıl hikmete¹ ram² ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol"³

– Toplumsal Kalkınma ve İlerleme

"Kalkınma" kavramının çağdaş sosyolojide genel kabul gören bir tanımını H.Ziya Ülken şöyle yapmış bulunmaktadır: "... Ekonomik bakımdan az gelişmiş ve geri kalmış bir toplumun plânlama ve yardım yolu seviyesini yükseltmek için yapılan devlet teşebbüsü."⁴ Hilmi Ziya Ülken "ilerleme" kavramını ise şöyle tanımlamaktadır. "... Toplumda gelişme ve evrimin bir görünüşüdür."⁵

Akif, çağdaş toplumlardan geri kalmanın sosyal çözülmeyle kolaylaştırılan; kalkınmayı ise güçleştiren bir faktör olduğu düşüncesine sahip bir düşünürdür. O Türk Toplumunun kurtuluşunu gerçekleştirebilmek için hem maddî hem de manevî yönden kalkınmasını ve ilerlemesini bir temel şart olarak görmektedir. O toplumun aydın kesimini kalkınmanın lokomotifleri olarak görmekte ve her toplumun ancak kendi sosyal yapısına uygun bir modele göre kalkınabileceği görüşüne sahip bulunmaktadır.

Akif, bu konuda başkalarını taklit eden toplumların kendi benliklerini ve icat etme yeteneklerini kaybederek yok olacaklarını ifade etmektedir. Akif bir şiirinde aydınlarımızın başkalarının kalkınma modellerini alıp aynen uygulayacaklarına, kendi toplumumuza has bir kalkınma modeli geliştirerek önden yürüseler bütün bir toplumun gönülden kendilerini izleyeceğini şu sözleriyle açıklamaktadır:

-
1. Hakimlik, yüksek bilgi
 2. Teslim ol, boyun eğ.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 466.
 4. H.Z. Ülken, a.g.e., s. 160.
 5. H.Z. Ülken, a.g.e., s. 141.

"Mütefekkirlerimiz anlamıyorlar sanırım,
 Ki çemenzâr-ı terakkide¹ atılmış her adım,
 Değişir büsbütün, akvama, cemaate göre:
 Başka bir kavmin izinden yürümek, çok kerre,
 Adeta mühlik² olur; sonra ne var, her millet,
 Gözetir seyr-i tekâmülde³ birer ayrı cihet."⁴"⁵

Daha önce belirtildiği gibi, Akif, bazı aydınlarımızın dini kalkınmaya engel olarak gördüklerini belirtmekte, kalkınmış Batı ülkelerinin dinsiz olmadıklarını, ayrıca İslâmın ilerlemeyi emrettiğini vurgulamaktadır.⁶

Akif, "Fatih Kürsüsünde" kalkınmanın ve ilerlemenin ilim, fen, sanayii, Ticaret ve tarımla sağlanacağını belirtmekte ve bunlarda yeni yöntemler geliştirmenin gereğini vurgulamaktadır. Akif bu düşüncelerini şu mısraları ile ifade etmektedir:

"Zavallı milletin idraki tārumar olalı:
 Muhit-i ilme⁷ giren yok, diyar-ı fen⁸ kapalı;
 Sanayiın adı batmış, ticaret öylesine,
 Ziraat olsa da... Adem nebi⁹ usulü yine.
 Hülâsa hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek."¹⁰

-
1. İlerleme sahası
 2. Tehlikeli, öldürücü
 3. Gelişme süresinde
 4. Yol, görüş açısı
 5. M.A Ersoy, *Safahat*, s. 185.
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 185-186.
 7. İlim çevresi
 8. Fen ülkesi, fen yurdu
 9. Peygamber
 10. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 276.

Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" ilerlemenin yöntemini şöyle belir-
lemektedir:

"Sırr-ı terakkîni¹ siz,
Başka yerlerde taharriye² heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet ;
.....
Alınız ilmini Garbin, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesainize³ son sūr'atini.
.....
Bütün edvār-ı terakkîyi⁴ yarıp geçmek için,
Kendi "mahiyet-i rühiyye⁵" niz olsun kılavuz."⁶

Akif "Süleymaniye Kürsüsünde" milletlerin kalkınma ve ilerlemesini bir ağacın gelişmesine benzetmektedir. Akif ağacın gövdesinin ve dallarının köküne bağlı olarak geliştiğini, ağacın kökü sağlam olduğunda gövdesinin de sağlam bir gelişme göstereceğini belirtmektedir. Ağaç hastalanırsa köküne bakmak gerektiğini, tedavisinin de bir uzmanına yaptırmanın önemli olduğunu ifade etmektedir. Akif ağacı aşılarken ona kendi cinsinden aşı yapmak gerektiğini ayrıca önermektedir.⁷

Görüldüğü gibi, Akif, bir milletin kalkınma ve ilerlemesinde düşünce, emek ve teknolojik gücün önemli birer unsur olduğunu özellikle vurgulamakta: toplumların kalkınma ve ilerlemelerinin onların sosyal yapılarına ve ilme uygun kalkınma model ve yöntemleriyle mümkün olabileceğine inanmaktadır.

-
1. İlerlemenin sırrı
 2. Arama, araştırma.
 3. Çalışmalarınıza
 4. İlerleme devirlerini, ilerleme çağlarını
 5. Kendi ruh yapısı, milli benliği
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 187.
 7. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 187-188.

– İdeal Gençlik "Asım'ın Nesli" nin Yetiştirilmesi

Akif toplumu çözüldüsten ve çöküşten kurtarmak için yeni bir neslin yetiştirilmesinin gerektiğine inanıyordu. Yetiştirilecek bu yeni nesil ise onun idealinde yaşattığı "Asım'ın Nesli" dir. Akif bunu şu mısraları ile ifade etmektedir:

"Bizi kim kurtaracak, varmı ki bir başka nesil?

.....

-Asım'ın nesli, Hocam...

.....

-Asım'ın nesli diyorsun, ne uzun boylu hayāl.

-Asım'ın nesline münkaad¹ olacak istikbal..."²

Aşağıdaki satırlarda Akif'in kurtuluşu gerçekleştirecek bu ideal, neslin nasıl ve ne şekilde yetiştirilmesi, hangi hasletlere sahip olması ve hangi özellikleri taşıması konusundaki görüşlerine kısaca değinilmektedir:

Her Şeyden önce, Akif ideal gencin sağlıklı bir ruh yapısına ve kuvvetli bir imana sahip olmasını istemekte, bunu şu mısralarıyla belirtmektedir:

"Ne çelik tabyalar³ ister, ne siner hasmından:

Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat iman?"⁴

"İmandır o cevher ki ilahi ne büyüktür...

İmansız olan paslı yürek sinede yüktür."⁵

Akif ideal gencin vücutca da sağlam olması gerektiğini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

-
1. Boyun eğme
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 424.
 3. Tahkimatlı askeri tesis.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 426.
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 21.

"İki çam bölmesi kol, kim tutacak, kim bükecek?

O bileklerle o ellerse demirden daha pek."¹

Akif ideal gencin dindar ve ahlaklı olmasını şu mısralarıyla istemektedir:

"Sen ki, İslâmı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,

O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın."²

Akif ideal gencin bilgili, marifet ve fazilet sahibi olması gerektiğini şu mısralarıyla vurgulamaktadır:

"Sonra, irfanı için söyleyecek söz bulamam:

Oğlanın bildiği, öğrendiği herşey sağlam."³

Akif ideal gencin yiğit, mert, cesur, mazlumdan ve haktan yana olması gerektiğini ise şu veciz mısraları ile ifade etmektedir:

"Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem:

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

Biri ecdadıma saldırdı mı hatta boğarım...

— Boğamazsın ki .

— Hiç olmazsa yanımdan kovarım;

Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık⁴ yapamam

Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam

Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâlâ,

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale.

1. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 431.

2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 427.

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 430.

4. Bir av köpeği cinsi

Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
 Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.
 Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim
 Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim,
 Adam aldırma da geç git diyemem aldırırım
 Çiğnerim, çiğnenirim hakkı tutar kaldırım
 Zalimin hasmıyım amma severim mazlumumu...."¹

Akif, ideal gencin, çalışkan, gayretli ve azimci olmasını da şu mısralarıyla arzulamaktadır:

"Dünya koşuyor söz mü? Beraber koşacaktın;"²
 "Sakın ey nür-u didem³ geçmesin beyhude⁴ eyyāmın:
 Çalış nalin müsaidken... Bilinmez çünkü ençamın."⁵⁶

Akif, ideal gencin, vatanını, milletini ve ecdadını sevmesi ve bu uğurda gerektiğinde canını feda etmesi gerektiğini şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Kaplamış yurdumun āfākını madem şuhedā...
 Varsın olsun kalanın uğruna Asım da fedā.
 Hem gaza hemde şehadet, ne saadet bu! derim;
 Ciğerim, yansa da söndürmek için cehd⁷ ederim."⁸

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 400.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 470.
 3. Gözümün nuru
 4. Boş yere
 5. Sonucun
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 145.
 7. Çalışma, çabalama
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 437.

"Asım'ın nesli...diyordum ya... nesilmiş gerçek
İşte çiğnetmedi namusunu çiğnetmeyecek."¹

Akif ideal gencin milli birlik ve beraberliğe bağlı olmasını şöyle belirtmektedir:

"Bambaşka iken herbirinin ırkı, lisanı,
Ahlakı, telakkileri, iklimi, cihanı,
Yekpare kesilmiş tutulan gaye içinde..."²

Akif şu veciz mısralarıyla ideal gencin kanundan ve hukuktan yana olmasını istemektedir.

"Bize, Asım, ne şunun yumruğu lazım, ne bunun:
Birin pencesi ister yalnız: kaanûnun."³

Akif ideal gencin büyüklerine saygı ile küçüklerine sevgi ile davranmasını istemekte, bunun için ideal gencin terbiyesinin aileden başlamasını şu mısrasıyla önermektedir:

"Başlasın terbiyeniz, âilelerde oğlum..."⁴

Akif, ideal gencin milliyetçi olması gerektiğini şu mısralarıyla açıklamaktadır:

"Öyle maymun gibi taklide özenmek bilmez
Hiss-i milliyeti⁵ sağlamdır onun eksilmez."⁶

Akif ideal gencin inkılâbcı olması gerektiğini şu şekilde belirtmektedir:

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 426.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 426.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 436.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 130.
 5. Milliyet duygusu
 6. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 172.

"İnkilāb istiyorum, başka değil, hem çabucak."¹

Bu özelliklerin sayısını artırmak mümkündür. Ancak daha fazla ayrıntıya girilmeyerek, burada ideal gencin özelliklerinin en önemlileri bizzat Akif'in dilinden belirtilmekle yetinilmiştir.

Akif'in düşündüğü bu ideal gencin vasıflarını Mehmed Ertuğrul Düzdağ şöyle özetlemektedir:

"'Asım'ın Nesli.....'

Bedenen sıhatli kuvvetli ve dayanıklıdır. Sporla meşgul olur.

Yiğittir, cesurdur ve merttir. Dinî, vatani ve milleti için savaştan çekinmez. Ölümden korkmaz, şehit olacağına inanır.

Dinine ve milletine bağlıdır, Yabancıları taklide tenezzül etmez.

Çalışkandır. Mütevazidir, tok gözlüdür.

Ciddidir, kötü alışkanlıkları yoktur, ailesine bağlıdır.

Ruhu ince ve kalbi hassastır, merhametlidir.

Acizleri ve mazlumları korur, kötülerle mücadele eder.

Bilgilidir, mesleğinde ileridir, dünyada olup bitenlerle ve milli meselerle yakından alâkadar olur.

Akıllıdır. Büyüklerini dinler hakkı kabul eder.

Yalnız değildir, kendisi gibi gençlerle birlikte hareket eder."²

M.Halistin Kukul, Akif'in portresini çizdiği ideal gencin özelliklerini Düzdağ'a yakın bir tarzda ifade etmektedir.³

1. M.A, Ersoy, *Safahat*, s. 441.

2. M.E. Düzdağ, *Safahat Tetkikleri*, s. 53.

3. M.Halistin Kukul, "Asım Yahüt VI. Safahat'ta Milli Eğitim Meselesi Olarak Türk Gençliğinin Gayesi ve Hedefleri", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55 (Aralık-1986), s. 64.

A. Nihat Tarlan, bu ideal genç Asım'ın özelliklerini şöyle belirtmektedir:

"Asım, temiz, faziletli, imanlı, kuvvetli, vatanperver, özü-sözü doğru, bazusunun kalınlığı nispetinde kalbi ince alicenap bir Türk genci tipi" dir.¹

Mehmet Kaplan, Akif'in Asım'ında üç temel unsur aradığını ifade etmektedir: "Sıhhat, zindelik, iman ve ilim"²

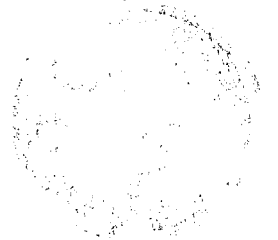
Buraya kadar anlattıklarımızı toparlayacak olursak "Asım'ın Nesli" imanlı, ruhen ve bedenen sağlam, akıllı gerçekçi, dindar, ahlaklı, dürüst, bilgili, marifetli, faziletli, yiğit, kahraman, cesur, mert, çalışkan, gayretli, azimli, ümitli, kendine güvenen, vatanperver, milliyetçi inkılâbçı milli birliği koruyan, dostunu düşmanını tanıyan, Batının müspet ilmini öğrenmiş, kendi öz benliğini kaybetmemiş, geçmişine bağlı, ileriye gören, kanuna ve hukuka saygılı, meşruiyetçi, hoşgörülü, ali cenap, müşfik, duygulu ve ince kalpli, ideal bir Müslüman-Türk genci tipidir diyebiliriz.

– Emperyalizme Karşı Savaş

"Emperyalizm" kavramının çağdaş sosyoloji açısından genel bir tanımını H.Ziya Ülken şöyle yapmış bulunmaktadır: "... Bir milletin siyasi ve iktisadi kuvvetinin taşması ve taşma eğilimi göstermesi."³

Yukarıda tanımlanan kavramı ayrıntılara girmeden şöyle açıklanabilir:

1. A. H.Tarlan, *Mehmet Akif Araş. Der.* a.g.k. s. 46.
2. Mehmet Kaplan "Akif Açık otoruma", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Mehmet Akif Özel Sayısı (Mart-1983), s. 28
3. H.Z. Ülken, a.g.e., s. 95.

Yirminci Yüzyılın başlarında, İslām dünyasının Batılı ülkelerin sömürgesi durumuna düştüğü, Akif'in ise, İslām dünyasını bu sömürüden kurtarmak için mücadele verdiği görülmektedir. Akif "Berlin Hatıraları" şiirinde bütün Avrupa'lılara seslenerek, medeniyet maskesi altında bir sülük gibi insanımızın kanını emerek Müslümanlara uyguladıkları emperyalizmi ve zulmü anlatmaktadır. Akif, Kuzey Afrika'da bir çok yuvanın, yıkıldığını, ocakların söndüğünü, gençlerin, ihtiyar dedelerin bile askere alınarak Fransız askerlerine siper edilmek üzere savaşa sürüldüğünü, kanlarının ve canlarının sömürüldüğünü üzümlere anlatmaktadır. Akif bu görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

"Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası

Tutup tutup getirilmiş-Fransız Askerine

Siper etmek için-Saff-ı harbin öhlerine."²

Akif, bu tazecik gençlerin, ihtiyar dedelerin kendi milletinin şerefi için değil, düşmanlarının adına canlarını feda etmeye mecbur bırakıldığını şöyle ifade etmektedir:

"Ne milletin şerefi için, ne kendi şânın için!

Fedâ-yı can³ edeceksin adüvv-ü canın⁴ için."⁵

Akif, savaşa sürülen bu insanların savaşta Avrupalının emrini yerine getiremediği takdirde geride rehin olarak bıraktıkları mal ve ailelerinin yok edildiğini de belirtmektedir. Akif, Afrika'nın durumunu bu şekilde belirttikten sonra, medeniyetin beşiği olan Asya Kıtasının Rus'lar ve İngiliz'ler tarafından bir sömürge ülkesi haline getirildiğini, bunların bu-

-
1. Savaşın ön saflarına
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 340.
 3. Canı feda etme
 4. Düşmanın canı için
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 340.

rada işinin gücünün kan emmek olduğunu şu mısralarıyla ifade etmektedir:

"Al işte bir günü matemsiz olmayan Asya!

.....
 Zaman-ı rüştünü¹ andıkça ağlasın dursun,
 İkiz vesayeti² altında İngiliz'le Rus'un,
 Sülük benizli vasiler³ ne emdiler kanını
 Mecalî, kalmadı artık çıkardılar canını!"⁴

Akif, Asya'nın güneyinde Hindistan'da zavallı halk açlıktan kan tükürürken; İngiliz zorbalara halkın kanını emerek sömürüldüğünü şu mısralarıyla açıklamaktadır:

"Bütün hazâini⁵ Hind'in o muhteşem yurdun,
 Giderde hırsını teskine üç şaki⁶ lordun;⁷
 Zavallı yerliyi kıtlık zaman zaman kemirip;
 Bu, kan tükürmeye baksın, o muttasıl⁸ semirir!"⁹10

Akif böylece Hindistan'da insanların soyulduğunu, cebinde parası kalmayınca da savaşa sürülerek damarlarındaki son damla kanına varıncaya kadar sömürüldüğünü şöyle dile getirmektedir:

-
1. Ergenlik zamanı, balığ olma zamanı
 2. Vasiyeti yüklenme
 3. Vasiyeti yerine getiren.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 340.
 5. Hazine
 6. Yol kesen, haydut, zorba
 7. Çok zengin İngiliz asili
 8. Sürekli
 9. Yağ bağlar, semizleşir.
 10. M.A. Ersoy *Safahat*, s.341.

"Hayātı ruhu soyulmuş yığın yığın ecsād¹
Verir de hepsini kalmazsa hiç mi hiç parası;
Damarlarındaki son damlanın gelir sırası..."²

Akif, Asyānın kuzeyinde Rus'ların Müslümanlara yaptığı zulüm ve işkencenin Neron'u bile arattığını ifade etmektedir. Akif Rusya'da Müslümanların savaşta ateş hattına sürüldüğünü, geride kalan mal ve canlarının ise yok edildiğini açıklamaktadır. Akif bunu şu mısraları ile belirtmektedir:

"Şimale doğru çıkarsan vasiyyi-i saninin,³
Neron rezilini mahcubeden şenaatini
Görürde zaptedemezsin sādā-yı lañetini."⁴⁵

Akif "Asım" ında sömürüyü sülük ve keneye benzetmekte, Emperyalistlerin Türklerin kanını emmek için yıllardır dış bildiklerini de şu mısralarıyla açıklamaktadır:

"Hocāzadem⁶, ne sülükmiş o meğer, vay canına.
Dış bilermiş senelerden beri Türk'ün kanına.
Emiyor fırsatı bulmuş yapışıp, hem ne emiş.
Kene bir şey mi aceb, Ah o ne doymaz şeyimiz."⁷

Akif "Berlin Hatıraları" şiirinin sonunda yine medeni Avrupa'ya seslenerek bu sömürüye bir son verilmesini istemektedir.

-
1. Cesetler
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 341.
 3. İkinci vasi. vasiyeti yüklenenin ikincisi
 4. Lanet sesini
 5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 341.
 6. Asım şiirinin kahramanlarından biri
 7. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 390.
 8. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 341

Akif, emperyalizmin ne olduğunu bu şekilde ortaya koyduktan ve Avrupa'yı ikaz ettikten sonra, savaşın getirdiği felaketlerden ve emperyalizmin zulmünden savaşıarak kurtulmayı önermektedir. Onun içinde bu bölüm de savaşın, toplumun kurtuluşunda rol oynayan bir faktör oluşu üzerinde duracaktır. Akif, Türk toplumuna "-Korkma Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz."¹ diyerek seslenmekte emperyalizme karşı onu savaşa çağırmaktadır. Akif, en büyük savaşın haksızlığa karşı koymak olduğunu şu mısrasıyla ifade etmektedir:

"Hakkı bir zalime ihtar, o ne şahane cihad."²

Akif, savaşın bir inanç ve bir ideal uğruna yapılması gerektiğini şu mısralarıyla vurgulamaktadır:

"Yaralanmış temiz alnından, uzanmış yatıyor;
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor.
.....
Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor Tevhidi..."³

Akif, savaşın bir milletin haysiyet ve şerefini kurtarmak için yapılması gerektiğini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"Bulunur pek çok adam cenge koşup can verecek;
Harbin en müşkülü haysiyyeti kurban etmek..."⁴

Akif, savaşın önemli amaçlarından birinin de namusumuzu düşmana çiğnetmemek olduğunu şöyle belirtmektedir:

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 351.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 419.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 426.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 423.

"Asım'ın Nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek;
İşte çiğnetmedi nāmusunu, çiğnetmeyecek."¹

Akif savaşın yapılmasının en önemli amacının vatanı, milleti ve mukaddes emanetleri korumak olduğunu şu mısralarıyla anlatmaktadır:

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker.
Gökten ecdad inerek öpse o pak alını değer."²

Akif, "Asım" ında savaşın yapılma amaçlarını bu şekilde belirlerken aynı zamanda, "Şu Boğaz Harbi nedir? Varmı ki dünyada eşi" diye başlayarak dünyaya örnek olan Çanakkale Savaşı'nın, savaş sahnelerini adeta canlı bir yayın yapıyormuşcasına heyecan dolu ifadelerle gözlerimizin önüne sergilemektedir.³

– İnkılāp

"İnkılāp" kelime olarak bir durumdan diğer bir duruma dönüşme anlamına gelmektedir. "İnkılāp" kavramının çağdaş sosyolojide genel kabul gören bir tanımını Amiran Kurtkan, şöyle yapmaktadır; "...Bir sosyal bün-yenin (değişmekte olan sosyal şartların icaplarına) yorumlanmaya müsait değer hükümlerinin ihtiva ettiği zamana ve şartlara uyma gücünün açığa çıkarılmasıdır."⁴

Bu genel tanım doğrultusunda Akif'in konu ile ilgili görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

Toplumumuzun birçok kurumunun işlemez hale geldiği yirminci yüzyılın başlarında, vatanını seven herkes gibi Akif'in de çözüm aradığı

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 426.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 426.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 425-426.
 4. A. Kurtkan, *Sosyoloji*, s. 142.

ve kurtuluş yolu olarak inkılābı önerdiği görülmektedir. Akif, "Asım'"ında inkılāp yapmanında büyük bir fedakarlığı gerektirdiğini belirtmekte ve insanın, toplumun menfaatini kendi şahsi çıkarının üstünde tutması gerektiğini ifade ederek konuyla ilgili düşüncelerini şu mısralarıyla yansıtmaktadır:

"Hanümanlar çöküyor, zelzele yalnız bana mı?
Ortalık can çekişirken açamam ben yaramı."¹

Akif, ferdin kendisini toplumuna feda edebilecek bu fedakarlığı "Asım'ın Nesli" nin gösterebileceğini dolayısıyla inkılābı da ancak "Asım'ın Nesli" nin gerçekleştirebileceğini öne sürmektedir.²

Akif, inkılābın nasıl olacağı sorusuna ise şu mısrasıyla cevap vermektedir:

"İnkılāb istiyorum, bende fakat, Abdu gibi..."³

Akif bu şekilde Mısırlı düşünür Abdu'nun istediği gibi bir inkılābın, gerçekleştirilmesinden yana olduğunu belirttiikten sonra, bu inkılābın nasıl yapılacağını da açıklamaktadır. Akif bir kaç tane efe toplayıp hükümeti düşürmek suretiyle inkılāp yapılamayacağını, inkılābın hukuk çerçevesi içinde demokratik yollarla yapılması gerektiğini savunmaktadır.

Akif 'in şu iki mısrası onun bu konudaki düşüncelerini ifade etmektedir:

"Yoksa, ellerde kör ālet efeler tertibi
Babiāli'leri basmak, adam asmakla değil."⁴

-
1. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 437.
 2. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 437.
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 441.
 4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 441.

Akif, İnkılābın yıkma ve yakma olmadığını, yıkmayı ve yakmayı herkesin yapabileceğini önemli olanın yapmak olduğunu fakat bunu da herkesin yapamadığını açıklamaktadır. Akif koca Süleymaniye camiini iki işçinin yere indirebileceğini fakat tekrar yapmak için binlerce işçinin yanında bir Süleyman bir de Sinan'ın gerekli olacağını şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"-İnkılāp ümmetinin şānı yakıp yıkmaktır.

-Size çolğun demeyen varsa, kuzum, Ahmaktır.

Yıkmak, insanlara yapmak gibi kıymet mı verir?

Onu en çolpa¹ herifler, de emin ol, becerir.

Sade sen gösteriver "işte budur kubbe." diye;

İki ırgadla² iner şimdi Süleymāniyye.

Ama gel kaldıralım dendi mi, heyhat, o zaman

Bir Süleymanı daha lazım yeniden, bir de Sinan."³

Görüldüğü gibi Akif'e göre İnkılāp devirmek, darbe yapmak değildir. O köklü sosyal ve kültürel temellere dayalı bir İnkılābı savunmaktadır. Akif önce ilim merkezlerinin açılmasını, burada yetiştirilecek elemanların ülkenin dört bir yanına gönderilmesini, İnkılābın prensiplerinin halka anlatılarak halkın aydınlatılmasını, halkın bu prensipleri iyice hazmetmesinden sonra İnkılāba gidilmesini önermektedir. Akif bunun en azından bir yirmi sene gerektireceğini fakat başka çözüm yolunda olmadığını ifade etmektedir.⁴

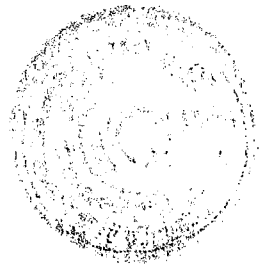
Akif, "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde, yeryüzünde en büyük İnkılābı İslāmın gerçekleştirdiğini açıklamaktadır. Akif, bu şiirinde

1. Beceriksiz

2. İşçi

3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 398.

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 441.

yoğlaşmış insandan İslâmın etkisiyle yepyeni medeniyetin timsali bir insan; her yönü ile çözülmüş bir toplumdaki yepyeni huzur ve mutluluk dolu bir toplum meydana getirildiğini ifade etmektedir. Akif, yonttuğu taş parçasına tapan, kan davaları nedeniyle birbirlerini canavarlar gibi yiyen, kızlarını diri diri toprağa gömen vahşi insanlığın İslâmın gerçekleştirdiği inkılâp sayesinde kısa bir sürede saadet çağını başlattığını açıklamaktadır. Akif, bu görüşlerini şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"O ne dehşetli terakki¹, o ne müthiş sür'at.

Öyle bir harika gösterdi mi insaniyet,

.....

Gömerek dipdiri evlâdını kum çöllerine,

.....

Önce dağdan getirip yonttuğu taş parçasını,

Sonra Halık tanıyan bir sürü vahşi yığıcı

Nasıl olmuş da otuz yılda otuzbin senelik

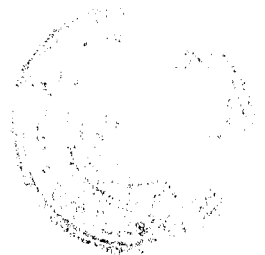
Bir terakki ile dünyaya kesilmiş mâlik² ?"³

Kısaca Akif'in inkılâp davası ruh ve manada, kültür ve sanatta ah-lâk ve davranışta, gönül ve zihinlerde, sosyal ve kültürel sistemlerde iste-ciği köklü değişikliklerdir. İnkılâbın metodu ise, bu değişmelerin yavaşca milletin ruhuna hazmettirilerek bir iman, bir inanç ve sosyo- kültürel sis-tem haline getirilerek yapılmasıdır.

b. İstiklâl (Bağımsızlık)

Bir milletin, devlet olma vasıflarının en başında İstik-lâl gelmektedir. İstiklâlini elde edemeyen milletler varlıklarını sürdürü-

-
1. İlerleme
 2. Sahip, efendi
 3. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 186.

memekte, tarih sahnesinden silinerek yok olmaktadırlar. Nitekim tarihte bu şekilde istiklâllerini yitirmiş ve yok olmuş milletlerin olduğu görülmektedir. Bu gerçeğin şuurunda olan, "ya İstiklâl ya ölüm" prensibinden hareket eden Akif, istiklâle çok önem vermiş toplum olarak varlık ve kalkınmamız açısından istiklalimizi korumayı en mukaddes görev olarak görmüştür.

Erişirgil, mütareke yıllarında Türkiye de ümitsizlik içinde olan bazı önder ve düşünürlerin mandacılık fikrini savunduklarını anlatmaktadır. Erişirgil, İngiliz düşünürü H.Spencer'e göre toplumların medenî, yarı medenî, ve vahşi olmak üzere üçe ayrıldığını; Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'unda bu düşünceden etkilenecek mandacılık fikrini ortaya attığını ifade etmektedir. Erişirgil, Wilson'un vahşi milletlerin sömürge olacağını, yarı medeni milletlerin ise medeni bir milletin mandası altına girerek medenileşeceğini iddia ettiğini belirtmektedir. Erişirgil, Wilson'un Türk'leri yarı medeni bir millet olarak kabul ettiğini, dolayısıyla 'bize mandacılığı önerdiğini, bazı Türklerin başka kurtuluş, kalmadığını düşünerek Amerika'nın mandacılığın kabul edilmesini savunduklarını açıklamaktadır.¹

Eşref Edib'in belirttiğine göre, bu sırada Akif bütün çaresizlikler içinde çarenin tükenmediğine ve istiklâle gönülden inandığı için "Türk'lerin yirmibeş asırdan beri istiklâllerini muhafaza etmiş bir millet oldukları müsbet hakikattir. Türkler istiklâlsiz yaşayamaz" diyerek mandacılık görüşüne şiddetle karşı çıkmıştır.²

Akif'in yalnızca "istiklal Marşı" bile onun istiklâle verdiği önemin belirgin bir kanıtı olarak yetmektedir. Akif "istiklâl Marşı" ında istiklâlin yüce değerlere inanan ve onları koruyan, hakkı tutup, hakka tapan mil-

1. M.E. Erişirgil, a.g.e., s. 333-334.

2. Eşref Edib (Fergan), a.g.e., s. 128.

letlerin hakkı olduğunu şu mısrası ile dile getirmektedir:

"Hakkıdır, Hakka tapan milletimin istiklāl."¹

Akif, milletimizin yüksek inanç ve değerlere bağlı bir millet olduğunu aynı zamanda istiklāle de aşık olduğunu dolayısı ile ona esaret zinciri vurulamayacağını şu mısraları ile ifade etmektedir:

Doğduğumdan beridir aşıkım istiklāle,
Bana hiç tasmalık² etmiş değil altın lale.³"⁴

Akif, yaşanan bütün acı gerçeklerden sonra gelecekte mihnet altına ve esaretin pençesine düşmemek için önceden istiklālın kadrini bilmeyi öğütlemektedir. Akif bu öğüdünü şu mısralarıyla dile getirmektedir:

"Düşmeden pençesinin altına istikbālin,
Biliniz kadrini hürriyyetin istiklālın."⁵

Akif, hayatını ve bu hayatın bir meyvesi olan sanatını milletin istiklālüne adanmıştır. O bütün İslām âleminin istiklālüne kavuşmasını, Türkiye'nin önderliğinde İslām Birliği idealinin gerçekleşmesini savunmuştur. Ona Türkiye'nin istiklālini görmek nasip olmuş; ancak Türkiye'nin önderliğinde İslām Birliğinin kurulması şeklindeki görüşü onun gözünde ve gönülünde gerçekleşmesini istediği bir ideal; kavuşmasını hāyāl ettiği bir "leyla" olarak kalmıştır.

1. M.A. Ersoy *Safahat*, s. 525.

2. Bazı hayvanların boynuna takılan yuvarlak kayıs

3. Suçluların boynuna asılan iki ucu lāle gibi kıvrık demir halka

4. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 400.

5. M.A. Ersoy, *Safahat*, s. 178.

V- SONUÇ

Mehmet Akif Ersoy, Osmanlı Devletinin sahip olduğu toprakların Batılı emperyalist ülkeler tarafından paylaşılmak, Türk milletinin ve onun dininin yok edilmek istendiği; devletin çöküş; Toplumun ise çözülüş sancılarını çektiği bir dönemde yaşamıştır. Akif'in sevilen, sayılan, din-dar ve kültürlü bir aileye mensup olduğu çeşitli yazarlar tarafından be-lirtilmiştir. Akif yaşadığı dönemde var olan imkânlardan faydalanmasını bilmiş, birşeyler öğrenmesi, mümkün olan herkese başvurmuş; başta babası olmak üzere çevresindeki birçok değerli âlimden özel dersler almıştır. O çok elverişli bir çevre içinde ilimle, kültürle donatılmış ve çok yönlü olarak yetişmiştir. Akif fen ilimleri öğrenimi yanında dinî ilimleri de, büyük bir merak ve istekle öğrenmeye çalışmış; Laboratuvar ile camiye bir-leştirmeye özen göstermiş dini ilme engel olan ilmi de dine gölge düşü-ren birer faktör olarak görmemiştir. O başta Türk Dili ve Edebiyatı ol-mak üzere, Arap, Fars ve Fransız dil ve edebiyatlarını gramer kaidelerine varıncaya kadar öğrenmeyi amaçlamış ve bu çabalarında başarılı olmuştur. Akif, dil alanındaki çalışmaları sırasında Doğu manzum hikayeciliği ve Batı realizmi ile ilgilenmiş, onun düşünce sisteminin gelişmesinde ve sanatının oluşmasında bu akımların da küçümsenemeyecek ölçüde etkileri olmuştur.

Akif, ikinci Meşrutiyetin ilânından sonra Türkiye'de gelişen, "İslamcılık", "Türkçülük", "Batıcılık", "Sosyal Meslekçilik", "Osmanlıcı-lık" ve "Sosyalizm" gibi fikir akımlarından da belirli oranlarda etkile-nerek, kendisine has bir düşünce sistemi geliştirmiş; ancak "İslamcılık" akımının onun üzerindeki etkisi diğerlerine kıyasla daha fazla olmuştur.

Akif, Balkan Savaşı faciasını, Birinci Dünya Savaşı felaketini, Milli Mücadele ve mütareke yıllarının sıkıntılarını ve acılarını görmüş ve tatmış; top sesleri, harp gürültüleri ve kan kokusu içinde çile ve

dırap dolu günleri yaşayarak olgunlaşmıştır.

Akif, güvenin, ümidin, inanç ve azmin şairidir. Bayrak, vatan, din ve millet sevgisiyle onun hayatı ve şiirleri bütünleşmiştir. O toplumun bir ferdi olarak toplumun ıstırap ve acılarını toplumla beraber yaşamış, toplumdaki aksayan yönleri, sosyal sapma ve sosyal çözülmeyi gözlemlerine dayanarak şiirlerine konu yapmıştır. Akif, hastasına her türlü ihtimamı gösteren bir doktor misali toplumun her türlü derdi ve hastalığı ile ilgilenmiş, çareler aramış bir cemiyet doktorudur.

Akif, düşüncelerini açıklayabilmek için sanatı bir araç olarak kullanmıştır. O "sanat, sanat için değil; sanat toplum içindir" tezini savunmuştur. Ona göre; sanat, inanç ve idealleri estetik bir çerçeve içinde toplumun hizmetine sunan, toplumu aydınlatarak kurtuluşuna ve kalkınmasına hizmet eden bir araçtır.

Akif, çağımızı ilim çağı olarak niteleyen, cehalete, karşı savaş açan, insanla hayvanı bir birinden ayıran en önemli özelliğin ilim olduğuna inanan bir düşünürdür. O, ilmin pratik ve faydacı nitelik taşıması, toplumdaki aydın kesimin inançlı, norm ve değerlere bağlı, dinî ilimlerin yanısıra fen ilimlerini de öğrenen birer rehber olmaları gerektiği görüşünü savunmuştur. Halkı bir vücuttaki gövdeye, aydınları ise bu vücudu işleten ve yöneten beyne benzeten Akif, gövde ile beyin arasında ahenkli bir işbirliği ve dayanışma olduğu zaman vücudun sağlıklı bir biçimde varlığını sürdürebileceğini belirtmiştir. Akif'in yapmış olduğu bu benzetmeye göre, onun gövde olarak nitelediği halk ile beyin olarak tanıttığı aydın kesim arasında ahenkli bir işbirliğinin var olmasını sağlıklı bir sosyal gelişmenin temel şartı olarak gördüğü sonucu ortaya çıkarmaktadır.

Akif, her okumuş ya da tahsilli olan insanı toplumun faydası için çalışan, onunla bütünleşmiş bir rehber olarak görmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu

torluğu'nun son döneminde okumuş birçok insan ile halkın arasında ahenkli bir bütünleşmenin olmadığını belirten Akif, toplumun bu iki önemli kesimi arasındaki uyumsuzluğun onun yıkılışına yol açan önemli bir faktör olduğunu ileri sürmüştür. Akif, sözü geçen dönemde yaşamış bir çok okumuş, insanımızı, Batı ülkelerinin koyu birer, taklitçisi olarak görmüş; bunların toplumun dinine, değer ve normlarına ters düşen dolayısıyla topluma zarar veren kişiler olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Osmanlı imparatorluğunun çöküş döneminde halk okumuşlara olan güvenini kaybetmiş; okumuşlar, ise halkı küçük görmüş; bu uyumsuzluk Osmanlı Devleti'nin çöküşünü kolaylaştıran ve hızlandıran önemli bir faktör olmuştur.

Millî konularda hassas heyecanlı ve duygulu olan Akif'in genel olarak sosyal olaylara bakış açısının gerçekçi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir başka ifadeyle, Akif, Durkheim gibi, sosyal olayların birer eşya gibi gerçek olduklarına inanmış ve bu görüşünü yansıtmaya gayret etmiş bir toplum düşünürüdür.

Akif, toplumu belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan; ortak norm, değer ve gayelere sahip olan; ortak idealleri gerçekleştirmek için karşılıklı iş birliği çerçevesi içinde çalışan; üreten, ürettiklerini paylaşarak tüketen insanların oluşturduğu, nispeten devamlılık ve düzenlilik gösteren bir sosyal organizasyonlar bütünü olarak görmüştür.

Akif, toplumu değişik fakat birbirine fonksiyonel ilişkilerle bağlanmış bulunan parçalardan, meydana gelen bir işleyen bütün olarak görmüş, onu bir organizmaya benzetmiştir. Bu görüşüyle onun, çağdaş sosyoloji de "fonksiyonel teori" veya "yapısal-fonksiyonel düşünce akımı" adları ile bilinen düşünce ekolüne yakın bir görüşte olduğu söylenebilir.

Toplumu "halk zümresi" "hayata küskün olan ümitsiz zümre", "aydın veya okumuş gençlik olarak bilinen sefih zümre", "aşırı zevk ve eğlen-

ceye düşkün, bunu alışkanlık haline getirmiş, milletin dert ve felaketine ilgisiz davranan zümre" ve "sosyete zümresi" gibi tabakalara ayırarak incelemesi onun sosyal yapı analizine büyük çapta yer veren bir toplum bilimcisi olduğunu destekleyen kanıtlardan biridir.

Akif, toplumun bir parçası olan cemaat üzerinde de durmuştur. O "cemaat" kavramını F.Tönnies'in "Gemeinschaft" terimi ile ifade ettiği ortak duygu, düşünce, inanç, değer, norm ve davranışların paylaşıldığı samimi sosyal ilişkilerin hâkim olduğu grup türünü belirleyen anlamda kullanmıştır. O İslâm cemaatini bu tür grubun en iyi bir örneği olarak göstermiştir. O burada sözü geçen İslâm cemaatinin kutsal olduğunu, cemaatten uzaklaşmanın Allah'tan uzaklaşmak anlamına geldiğini ifade etmiştir.

Akif toplumun bir ferdi olarak insanı da incelemiş; insanı yaratılmışların en üstünü olarak görmüş; yaradanına gerçek bir kul, olduğu zaman meleklerden daha üstün olacağını ancak Allahına karşı yüklendiği kulluk görevini yapmadığı, inkârcı veya isyancı olduğu zaman hayvandan daha aşağı bir mevkiye düşeceğini belirtmiştir. Akif, insanları inançlarına ve ekonomik durumlarına göre sınıflara ayırmış; toplumdaki yoksul ve kimsesizler, üzerinde özellikle durarak onların dertlerine çözüm aramış, bu konuda toplumun ve yöneticilerin dikkatini çekmiştir.

Akif'in hayalinde yaşattığı toplum tipi, İslâm'ın ilkelerine uygun maddî ve manevî açılardan kalkınmış; insanların birlik, beraberlik ve barış içinde yaşadığı mutlu bir toplumdur.

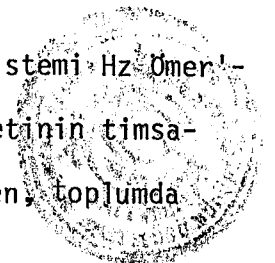
Akif'e göre, millet; din, tarih, vatan, dil ve soy birliklerinin meydana getirdiği karmaşık bir bütündür. Ona göre, bu faktörlerin hiç biri tek başına bir milleti tanımlamaya ve açıklamaya yetmemektedir. O milletin bir faktörler grubunun etkileriyle oluştuğuna, geliştiğine ve varlığını devam ettirdiğine; bu faktörler arasında "din" faktörünün diğer faktörlere kıyasla daha fazla ağırlık taşıdığına inanmaktadır.

Akif, ilhamını en mükemmel ve son din olarak inandığı İslâm'dan; zafer ve onur dolu Türk tarihinden, şehitler yatağı Türk vatanından İslâm'ın genç ve dinamik unsuru saydığı Türk milletinden ve edebî bir dil olan güzel Türkçeden almıştır. Bu faktörler onun kendisine has milliyetçilik ülkesünün oluşumunda önemli rol oynamıştır. Onun milliyetçiliği üstün ırk görüşüne dayanan Batı kaynaklı ırkçı teorilerle belirlenen "ırkçı" veya "kafatascı" bir milliyetçilik değildir. O, İslâm dini'nin göz önünde bulundurulduğu, kültür birliğinden kaynaklanan bir milliyetçilik anlayışına sahip olan; Türk toplumunun vatani ve milleti ile bölünmez bir bütün olduğuna inanan ve bunu hayatı boyunca vurgulayarak savunan bir düşünürdür. Akif, bir milletin kendi varlığını devam ettirip yükselbilmesi için marifet (ilim, fen, metot, teknik, hüner) ve fazilet (güzel ahlâk, yüksek hasletler, iyi huylar) olmak üzere iki güce gerek duyduğunu belirtmiş, bu iki güç olmadan bir milletin yaşayamayacağını vurgulamıştır. Akif, Türk milletini kökleri toprağın derinliklerine uzanan bir ağaca benzetmiş; felâketler karşısında ağacın gövdesi ve dalları kaybedilse dahi kökünden yeni filizlerin fışkıracığını belirterek Türk milletinin dünya var oldukça yaşayacağına olan ümit, güven ve inancını vurgulayarak belirtmiştir.

Akif, devleti milletin üst düzeyde teşkilatlanmış bir kurumu olarak görmüştür. O devletin sosyal ve hukuk devleti olması gerektiğini savunmuştur. Akif başta bulunan yöneticinin bir baba gibi milletin hak ve hukukundan sorumlu olduğunu; bu sorumluluğu yerine getirmeyecekse bu görevi üstlenmemesi gerektiğini; çünkü yöneticiliğin milletin bir emaneti olduğunu belirtmiş; emaneti ise taşıyabilene vermenin toplumun refahı ve mutluluğu için zorunlu olduğunu açıklamıştır.

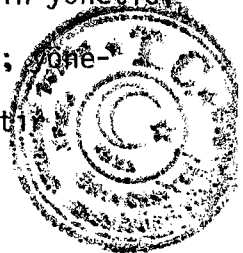
Akif'in gönlünde yaşattığı ideal devlet yönetimi sistemi Hz. Ömer'in devletçilik sistemidir. Akif'e göre Hz. Ömer İslâm adaletinin timsalidir. Ona göre, Hz. Ömer, mazlumun hakkını zalime çiğnetmeyen, toplumda

hakkı çığnayan en zayıfı kendi yanında en kuvvetli; başkalarının hakkını çığneyen en kuvvetliyi ise kendi yanında en zayıf olarak gören ve bunu dünyaya ilan eden; bir devlet başkanının taşıması gereken sorumluluğu yürekten duymuş olan ideal bir yöneticidir. Akif, yöneticilerin yoksulu, mazlumu, yetim ve öksüzü bir baba gibi koruyan, onları doyurmak için sırası geldiğinde sırtında un çuvalı taşıyan, milletine bir zarar gelmesin diye bekçilik yapan Hz. Ömer'in izinde olmalarını öğütlemiştir. Akif Hz. Ömer'in şahsında bir devlet başkanının en önemli görevlerinden birinin, adaletin gerçekleşmesini sağlamak olduğunu vurgulamıştır.

Akif, yönetim şekillerinden demokrasiyi savunmuştur. O, devlet geleneğimize uygun olarak fertlerin devlete karşı isyan etmemesini, yönetimdeki hataların demokratik yollarla uyarılarak düzeltilmesini önermiştir. Bir başka deyişle, Akif yönetimdeki ve toplumdaki aksaklıkların darbe ve kaba kuvvetle halledilemeyeceğini ileri sürmüştür. 'O, bir devletin ve milletin temel dayanağının hukukun üstünlüğü olması gerektiğini, eğer bir toplumda hukukun yerini kaba kuvvet almışsa, bu durumun orada düşünen insanın kalmadığını göstereceğini ifade etmiş; birlik ve düzenliliğin ancak kanunla sağlanabileceğini; kanuna dayanmayan bir milletin ve devletin, millet ve devlet olma özelliklerinin kaybolacağını açıklamıştır.

Akif yönetim işinin bir kadro işi olduğunu belirtmiş; bir yöneticinin etrafında dürüst, mert insanlar olduğu zaman o yöneticinin de iyi olacağını; yönetim işlerinin kolay yürüyeceğini; çevresinde, kötü niyetli, insanların olduğu bir yöneticinin ise kendisi iyi de olsa yönetim işlerinin halk yararına iyi sonuçlar veremeyeceğini ifade etmiştir. Akif, baştaki yöneticiye göre şekil değiştiren, kişisel bir çıkar elde etmek için yöneticinin etrafını saran kötü niyetli kişilere "dalkavuk" adını vermiş; yöneticilerin bunlara karşı çok dikkatli olmaları gerektiğini yazmıştır.

Akif, toplumun kalkınmasında önemli rol oynayan önderlerin bir toplumun oluşumunu, işleyişini ve devamını içine alan ve sosyal yapı incelemelerini konu edinen "ictimaiyat" ı bugünkü deyiimiyle sosyolojiyi iyi derecede öğrenmeleri gerektiği görüşünü savunmuştur.

Akif siyaseti topluma hizmet olarak düşünmüş; hürriyeti, insanın yaratılış gayesine uygun bir yaşama biçimine kavuşması için gerekli görmüştür.

Akif'e göre toplumun temelini ve çekirdeğini oluşturan aile, bu dünyada insanın gerçek mutluluğu tattığı, en huzurlu hayatı yaşadığı bir şefkat ocağıdır. Akif, eğer bir aile reisi çalışır, helālinden kazanır, akşam eve döndüğünde karısı, çocukları, annesi ve babası saygı ve şefkatle etrafını sararsa; o vakit, o evin cennet saraylarını andıran bir mutluluk yuvası olacağını; bir insan için bundan daha büyük bir mutluluğun düşünülemediğini belirtmiştir. Akif, kuşların bile sıcak bir yuvaya, sahip olmalarının anlam ve önemini anladığı halde bazı insanların bunu kavrayamayışına hayret etmiştir. O, aileyi insanın toplum hayatına hazırlandığı, hayatının yönlendirildiği, karakterinin örüldüğü, kutsal bir sosyalizasyon kaynağı olarak görmüştür. Akif, din, millet, tarih ve vatan sevgisi gibi kutsal duyguların aile ocağında, çocuğa kazandırılması gerektiğini belirtmiş; çocuğun sosyalizasyonunda anne ile babanın, çocuğun kabiliyetine göre bir ortak noktada birleşmelerini istemiştir. Akif, evlenmeyi kutsal bir yuvanın kurulmasında temel rol oynayan bir kurum olarak görmüş; boşanmanın fert, aile ve toplum için zararlı olduğunu belirtmiş; aile üyelerinin birbiri ile iyi geçinmelerini tavsiye etmiştir. Akif, ailesi sağlam olan toplumların sağlıklı toplumlar olduğunu belirtmiş; bu kutsal sosyalizasyon yuvasının temelini sağlam atılmasını istemiş; içki ve çalgı alemlerinde temeli atılan bir yuvanın arkasında boynu bükük öksüzler ve sefalet içinde insanlar bırakarak bir gün mutlaka çökeceğini açıklamıştır.

Akif'e göre, en ideal aile İslâmın gösterdiği aile tipidir. Bu ailede erkek evin yöneticisi, karısı ve çocuklarına karşı şefkatli, aile büyüklerine karşı saygılı, işini bilir ve çalışkandır. Kadın ise ailede erkeğin hayat arkadaşıdır. Ona göre, bu ailede kadın ve erkek işlerini birbirine danışarak yapmaktadır. Ailenin, bütün üyelerinin temiz, sağlıklı, dindar, dürüst, birbirine karşı sevgi ve saygı duyan bilgili ve görgülü insanlardan oluşması gerekmektedir.

Akif'in en çok üzerinde durduğu konulardan biri de dindir. Akif, toplumun hayatını, besleyen ana kaynağın din olduğunu, bu kaynak kuruduğu zaman toplum hayatının yok olacağını belirtmiş; toplumun kendi hayatını devam ettirebilmesi için dinin varlığının kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. O, her toplumda dinsiz veya hiçbir dine inanmayan bazı insanların görülebileceğini ancak insanlık tarihi boyunca, dinsiz bir topluma rastlanmadığını belirtmiştir. Akif, çağımızda tek hak din olarak İslâm dinini kabul etmiş ve islamın olgunluğa ermiş en son, en mükemmel ve en akılcı bir din olduğunu ileri sürmüştür. Akif, Türk toplumunda İslâm dininin bir parçasıymış gibi gösterilmeye çalışılan hurafe, taassup ve sonradan türetilen uydurma uygulamaların İslâmın aslı ile hiç ilgisinin olmadığını örneklerle göstermiş, İslâmın başlangıç dönemine dönülerek gerçeğin asıl kaynağından öğrenilmesini ve sonradan dine sokulmaya çalışılan yanlış inanç ve uygulamaların ayıklanmasını ve atılmasını istemiştir. Akif, dini hükümlerin doğrudan Kur'an'dan çıkartılmasını, çağın insanının anlayabileceği bir şekilde tefsir ve yorumunun yapılmasını arzulamış, fakat yaşadığı çağın Türk toplumunda doğrudan Kur'an'dan, hüküm çıkaracak ilim adamlarının bulunmadığından şikâyet etmiştir.

Akif, İslâmın ölümlerin değil, canlıların dini olduğunu açıklamış, bu evren var oldukça da İslâmın hayat dini olmaya devam edeceğini savunmuş; Türk toplumunun kurtuluşunu ve yücelmesini İslâma olan bağ-

lılık derecesine bağlamıştır. Bir başka deyişle, Akif, Türk toplumu İslâma sımsıkı sarılır ve bu konuda inançla gerekeni yaparsa, sonsuza kadar bağımsız, güçlü ve refah içinde yaşayan bir toplum olacağına inanmıştır.

Akif İslâmın çalışma ve gayret dini olduğunu, tembelliğin ve başkalarına el açmanın İslâmda yeri olmadığını, Müslümanların Allah'a tevekkülün yanlışı anladıklarını, açıklamıştır. Akif, tevekkülün; acizlik içinde yaşayıp, işi oluruna bırakmak olmadığını; tevekkülün bir işi yaparken gerekli bütün şartları yerine getirdikten, işi azimle yaptıktan sonra sonucunu Allah'a bırakmak, olduğunu ifade etmiştir. Akif, İslâmın gericilikle ilişkisinin olmadığını, ilerlemeyi emrettiğini; bu günkü Müslümanların içine düştüğü acınacak durumun İslâmın emir ve yasaklarına uyulmamasından ve yanlışı anlaşılmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür.

Akif, evrendeki bütün varlıkların çalıştığını, hayat kavgası verdiğini, hatta evrenin Yaratıcısı olan Allah'ın bile, boş durmadığını belirtmiş; insanın çalışmamasını ve tembellik yapmasını onun için küçültücü bir nitelik olarak değerlendirmiş ve şiddetle kınamıştır. Ona göre, İslâm'ın kurallarına göre en çok çalışan ve üreten insan Allah'ın ve onun son peygamberi Hz. Muhammed'in en çok sevdiği insandır.

Akif, ahlâk üzerinde de önemle durmuş; milletleri yükselten veya çökerten en önemli faktörün sahip oldukları ahlâkî yapı olduğunu belirtmiştir. Akif, İslâm toplumunun geçmişte, büyük bir güce sahipken daha sonra sosyal çözüluşe sürüklenişini ahlâkî değerlerin zayıflamasına bağlamıştır. O, hiç bir kötülüğün gökten inmeyeceğini ve yerden fıskırmayacağını; Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, Türk toplumunun içine düştüğü bunalımın insanımızın ahlâkî değerlerden uzaklaşmasının bir sonucu olduğunu, çünkü toplumda adaletsizlik, yalancılık, dolandırıcılık, iki yüzlülük gibi bir çok kötülüklerin ahlâksızlıktan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Akif, bir milletin başına savaş, sel, deprem, kıtlık, salgın

hastalık gibi çeşitli afet ve felaketlerin gelebileceğini; toplumun yapısını belli bir ölçüde sarsabileceğini; ancak bunların hiç birisinin milletin yok olması için temel neden olamayacağını ileri sürmüştür; milletleri ayakta tutan temel gücün millî ahlâk olduğunu belirtmiştir. Akif, "millî ahlâk" ı milletin ruhu gibi görmüş, "millî ahlâk" ın çöküşünü milletin çöküşü olarak kabul etmiştir. Akif, burada sözü geçen "millî ahlâk" ı İslâm ahlâkı anlamında kullanmıştır.

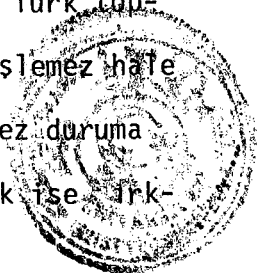
Akif, bilgili, görgülü ileriye gören kendisini toplumuna kabul ettirmiş bir düşündür. O, toplumun çöküşünü hazırlayan önemli nedenlerden biri olarak toplumu meydana getiren fertlerin topluma uyumunu gerçekleştirecek, toplumun fonksiyonel birer üyesi olmalarını sağlayacak, gerekli bilgi, görgü ve beceriden yoksun olarak yetiştirilmelerini göstermiş; kurtuluş yolu olarak da fertlerin belli bir sosyalizasyon sürecinden geçerek topluma faydalı birer üye olarak yetiştirilmelerinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Akif, sosyalizasyonun amacının fertleri topluma kazandırmak, yararlı ve üretici hale getirmek olduğunu da belirtmiştir. Akif, gelecekte toplumunun fonksiyonel birer üyesi olacak çocukları geçmişin kültür mirası ile donatmayı, çağın ilmini öğretmeyi ve onları geleceğin şartlarına göre yetiştirmeyi savunmuş, dolayısıyla gençlerin sosyalizasyonuna çok önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Akif, öğretmenin sosyalizasyondaki yerini belirlerken öğretmenin öğretici olduğu kadar da eğitici olması gerektiğini ileri sürmüştür; çocukların emanet edildiği öğretmenlerin imanlı, terbiyeli, liyakatlı ve vicdanlı olmaları gerektiğini yazmıştır.

Akif, resmi eğitim ve öğretim kurumlarının sosyalizasyondaki yerini açıklarken, o günün öğretim ve eğitim kurumları olan mektep ve medrese üzerinde durmuş, her ikisinin de aksayan yönlerini ortaya koyarak düzeltilmeleri için öneriler ileri sürmüştür.

Akif, yerleşme tiplerinden köy ve şehir üzerinde de durmuştur. Ona göre, köylünün refah ve mutluluğunu sağlamak toplumun refah ve mutluluğunun temel taşlarından biridir. Ancak ona göre, birçok varlığımız gibi Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında köylerimiz ve köylülerimiz de ihmal edilmiştir. Türk toplumunun güçlü olduğu dönemlerde köylümüz refah içinde yüzerken milletçe uğranılan felaketler onu da etkilemiş, köylümüz çok şey kaybetmiş, elinde eskiden sahip olduğu refahın onda biri bile kalmamıştır. Akif, köylüyü düştüğü bu durumdan kurtarabilmek köylünün karşı karşıya bulunduğu birçok problemi, çözebilmek için hizmeti köylünün ayağına götürmenin şart olduğunu, köylüyü cehaletten kurtarabilmek için, köylerin her şeyden önce okula ve yola kavuşturulmaları gerektiğini savunmuştur. Akif, "üretici sınıf" olarak nitelediği köylülere gereken ilginin gösterilmesini, köylere yetişmiş, kalkınmayı sağlayacak personel gönderilmesini öğütlemiş ve aydın gençliğin dikkatini köylüler üzerine çekmeye çalışmıştır. Ona göre, Türk toplumunun kurtuluşu ve kalkınması ancak köylünün kalkınması ile mümkündür.

Akif, yerleşme tiplerinden şehri yıllar önce, sosyal ve fiziksel çevre sorunları ile birlikte ele alıp incelemiştir. Akif gelişmiş Avrupa ülkelerinin kentleri ile Türk kentlerini karşılaştırmış, Avrupalıların kentleşmede sağladıkları başarıları örnek olarak, göstermiştir. O, Türk kentlerindeki sefalet mahallelerini, pislikten, çamurdan geçilemeyen dar sokakları yıkılmak üzere olan duvarları sanki bir tablo çizermiş gibi yazılarında tasvir etmiş; sağlıklı ve plânlı bir kentleşmenin gereğini dile getirmiştir.

Akif'e göre, Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde Türk toplumu bir sosyal çözüme içine sürüklenmiştir. Devletin çarkı işlemez hale getirilmiş, toplumdaki kurumlar fonksiyonlarını yerine getiremez duruma düşürülmüştür. Ona göre, teşkilâtsiz bir yığın halinde olan halk ise Türk-

çılık ve bölücülük yolu ile parçalanmış ve birbirine düşman edilmiştir. Özellikle İngilizler Ortadoğudaki petrole sahip olabilmek için Arapları Osmanlı İmparatorluğundan koparma yollarını aramış; ırkçılığı bir koz ve faktör olarak kullanmıştır. Ona göre, Batılı ülkeler daha önce aynı yolla Balkanlardaki toprakları da Osmanlı İmparatorluğundan koparmıştır. O, senelerce süren iç çekişmeler ve savaşlar sonucu ordunun yorgun düştüğünü, insanımızın sefalet ve felaket içinde olduğunu halkın güven ve ümidini yitirdiğini, toplumun inanç ve değerlerine olan inanç ve bağlılığının zayıfladığını belirtmiştir. Ona göre, bu dönemde, toplumda cehalet, ahlaksızlık, taassup ve hurafe birer öldürücü hastalık niteliğini kazanmıştır. O, bu sosyal çözülme döneminde halkın önemli bir kısmının duygusuzluk ve neme-lazımcılık içine itildiğini, bazı duygusuzların çalgınca eğlendiklerini; kısaca 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları arasındaki dönemde Türk devletinin çöküş sancılarını çektiğini belirtmiştir.

Akif, bu dönemde millete rehber olması gereken ve aydın geçinen sefih neslin ise kurtuluş için çare aramak yerine halkın değer ve normlarını işlemez duruma getirmek için uğraştığını belirtmiş; bunun sonucu olarak da dün Padisahımızın üzengisini öpmek için koşanlara, daha sonra bizim yardım için el açar duruma düştüğümüzü üzümlere dile getirmiştir. Bu olumsuz gelişmelere rağmen Akif, bu milletin yine de sahipsiz olmadığını düşünen her beynin, memleketini seven her insanın bir arayış içine girdiğini belirtmiş; kendisi de vatınını, milletini, dinini ve hürriyetini seven bir düşünür, bir sanatçı, bir rehber olarak bu kötü gidişten kurtuluş çarelerini aramış ve bazı kurtuluş prensiplerini ortaya koymuştur. Akif, bu konuda kendisine düşen görevi köy-köy, şehir-şehir gezerek yerine getirmiş ve halkı felakete karşı uyarmıştır. Akif, halkın zayıflayan inancını kuvvetlendirmenin, kararlı gönüllerini aydınlatmanın zorunlu oldu-

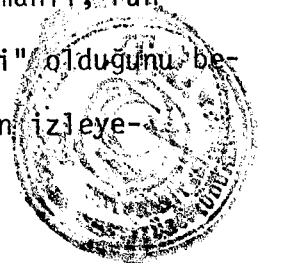

ğunu savunmuş; halka ümit aşılamaaya çalışmıştır. Akif, ümitsizliğin bir batakılık, ümidin ise bir yaşama azmi olduğunu bildirmiş; kâfirlerden başkasının Allah'ın rahmetinden ümidini kesemeyeceğini açıklamıştır. Akif, ümidin müminin kalbinde bir yıldız, insanın önünde bir rehber ve ışık olduğunu sırası geldikçe tekrarlayarak vurgulamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde, toplumu meydana getiren fertler arasında milli birlik ve beraberliğin bozulduğunu, toplumun teşkilatsız bir yığın haline geldiğini düşünen Akif, yeniden millî "birlik ve dayanışmanın tesis edilmesi gereğine inanmış ve bunu kurtuluşun bir temel prensibi olarak ortaya koymuştur. Akif, Türk toplumunu, ırkçıların ve bölücülerin oyununa gelmemek için sık sık uyarılmış bir milletin fertleri arasına bölücülük girmeden düşmanın giremeyeceğini birlik içinde çarpan yürekleri topun dahi sindiremeyeceğini açıklamıştır.

Toplumumuzun çağdaşı olan toplumlardan geri kalışı Akif'i fazlasıyla üzmüştür. O, toplumun kurtuluşu ve yükselişi için azimle çalışmayı önermiş; yalvarmakla, oturup ağlamakla kurtuluşun sağlanamayacağını milletin bütün fertlerinin el ele vererek ter dökmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Akif, toplumun refah ve mutluluğu için sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma ve ilerlemenin bir zorunluluk olduğunu öne sürmüştür; ömrü boyunca elinden gelen gayreti göstermiştir. Akif kalkınmanın, toplumun kendi kültürüne sahip çıkmak ve çağın gelişmiş tekniklerini elde etmekle sağlanabileceğini özellikle vurgulamıştır.

Akif, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, toplumun bir çözümlüş içine sürüklendiğini, fertlerin yozlaştığını görerek o günkü toplumun insanına güvenememiş, kurtuluşu gerçekleştirecek yeni, idealist genç bir nesle olan, ihtiyacı dile getirmiştir. Akif, bu ideal neslin imanlı, ruh ve beden yapısı sağlam, fazilet ve marifet sahibi "Asım'ın Nesli" olduğunu belirtmiştir. O, "Asım'ın Nesli" nin kurtuluşu gerçekleştirmek için izleye-

ceği yolun ise emperyalizme karşı savaşarak milletin istiklālini elde etmek ve sonunda da ÷lkede köklü bir inkılābı gerçekleştirmek olduğunu açıklamıştır.

Akif'in inkılāp davası, k÷ltür ve sanatta, ahlāk ve davranışta, gön÷l ve zihinlerde, sosyal sistem ve devlette yapılmasını istediği köklü değişikliklerdir. O, bu inkılābı gerçekleştirmenin yolunun, yukarıda sözü geçen değişmelerin adım adım millete hizmettirilerek, bir iman, bir inanç ve bir k÷ltür sistemi içinde olması gerektiğine inanmıştır.

Akif, hayatını ve kalemini İslām dininin yücelmesine, vatanın kurtulmasına ve milletin istiklāliline adanmıştır. O, Türkiye'nin önderliğinde bütün İslām ÷lkelerinin istiklāllerini elde edip kurtuluşlarını sağlayarak İslām Birliği idealini gerçekleştirmelerini arzulamıştır. O, sağlığında Türkiye'nin istiklāliline kavuştuğunu görmüş, ancak İslām Birliği idealinin gerçekte onun gözünde ve gönlünde kavuşmayı hedeflediği hayalindeki bir "Leyla" olarak kalmıştır. Mehmet Akif Ersoy'un görüşlerinin sosyoloji açısından analizinin, birbiri ile ilişkili değişik bölümler içinde ve alt başlıklar altında, yapılmasından sonra sıra bu analizi bir kaç sonuç cümlesiyle bitirmeye gelmiş bulunmaktadır.

Mehmet Akif, sosyal kişiliği ile kendini öncelikle Türk toplumuna, bu sınırı genişleterek insan, sevgisine ve insanlığa adanmış bir sosyal düşünürdür. O, ihtiyacı olduğu halde kendi kişisel menfaatini değil; toplumun menfaatini ön plānda tutmuş, "İstiklāl Marşı" nın yazılması için konulmuş olan para öd÷l÷n÷ almamış; yedeği olmadığı halde sırtındaki paltoyu bir yoksula vermiş bir insanseverdir,

Akif kadar toplumun problemlerini ve kalkınmasını dolaysız olarak konu edinen edebiyatçıları bulmak kolay bir iş değildir. O, "Aşım", "Seyfi baba" gibi başlıkları taşıyan ve tek şahsa hitap eden şiirlerin de bile

daima sosyal içeriğe ağırlık vermiş; şiirlerine konu edindiği bu şahısları birer "ideal tip" kabul ederek onların dilinden toplumun üzüntüleri, problemleri, sevinçleri, coşkuları ve kalkınması ile ilgili gözlemlerini ve görüşlerini kendine has duygulu ifadesi ile ortaya koymayı ve toplum sorunlarına çözüm yolları önermeyi gaye edinen bir toplum bilimcidir.

Mehmet Akif, kendisini sosyolog adı ile tanıtmaya kalkışmamıştır. Ancak, o "içtimaiyat" dediği sosyoloji ile çok yakından ilgilenmiş; sosyolojiyi toplumun nasıl ve ne şekilde oluştuğunu, ve işlediğini açıklayan; toplumun problemlerini teşhis ederek bunlara çözüm yolları öneren; toplumun değer, norm, örf ve âdetlerini inceleyen üyelerinin ait oldukları toplumla bütünleşmelerini değer, norm, örf ve âdetlerinden kopmamaları gerektiğine önem veren; geçmişin mirasından faydalanarak daha mutlu ve refah içinde bir geleceği elde etmenin yollarını ve araçlarını bulmaya çalışan bir sosyal ilim dalı olarak görmektedir. O, sosyolojiyi, toplumdaki sosyal gerçekliklerin tabiatını inceleyen, bu gerçeklikleri, yansıtan; sosyal organizasyonları tespit etmeye ve açıklamaya çalışan bir ilim olarak kabul etmektedir.

Akif, sosyoloji alanına giren konularla ilgili çalışmalarında sosyal hayatın kendisine, gerçeklere ve gözleme öncelik ve ağırlık veren toplum araştırmacısıdır. Akif'in coşkulu, duygulu, hassas bir insan olduğu söylenebilir. Ancak, o bu tür ifadelerinde dahi gerçekten uzaklaşmamaya toplumun dertlerini ve sorunlarını saklamadan ve çekinmeden ortaya koymaya çalışan bir toplum adamıdır.

Akif'in toplumla, ilgili görüşleri konu itibarı ile genel sosyoloji ile sosyolojinin günümüzdeki alt dalları olan, edebiyat sosyolojisi ile din sosyolojisi alanlarına girmektedir. Bir başka ifade ile, Akif, edebiyat yolu ile sosyolojik konuları incelemiş, araştırmış ve açıklamıştır.

M.A. Ersoy, Türk sosyal tarihinde eşine az rastlanan bir sosyal düşünürdür. O, sadece, sırası geldikçe sık sık gurur duyarak ve heyecanlanarak okuduğumuz, İstiklâl Marşı saheserinin yazarı olarak değil; Türk toplumunun değişik tarihi dönemlerindeki durumunu, çöküşünü, onun yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu kendine has duygulu ifadesi ile adeta destanlaştırarak yazan değerli bir Türk toplumu düşünürüdür. Şimdiye kadar bu çalışma da yapılan analizlere dayanarak Akif'in edebiyat yolu ile Türk toplumunun tabiatını, işleyişini inceleyen; karşılaştığı problemleri teşhis etmeye ve bu problemlere çözüm yolları bulmaya çalışan; toplumun yükselmesini ve kalkınmasını hedefleyen bir sosyolog olduğunu söyleyebiliriz.

Mehmet Akif Ersoy, bu güne kadar büyük çoğunlukla bir milli şair ve debiyatçı olarak ele alınmış, onun eserleri, edebiyat açısından değerlendirilmiştir.

Bu deneme sonunda, bu analizin yazarında şu kanaat oluşmuştur. Mehmet Akif'in, görüşlerine sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde değil; bu gün de ve gelecekte de çok ihtiyacımız vardır. Bu gün hiç savaş görmeyen, bu cennet vatanın nasıl kurtarıldığını anlaması güç olan gençlerimiz için Akif'in görüşleri daima bir yol gösterici meşale; geleceğe ümitle bakmamızı ve toplum olarak kalkınmamızı kolaylaştıran birer yol gösterici rehber niteliğindedir. Sonuç olarak Mehmet Akif Ersoy'u Türk toplumunun asırlar boyu devam eden tarihinde onun kültürel hazinesine büyük çapta değerli katkılarda bulunan, görüşlerinden her zaman faydalanabileceğimiz bir Türk sosyoloğu veya bir Türk sosyal düşünürü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

K A Y N A K L A R

- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim
ve
ABDULKADİROĞLU, Nuran
1986
- Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı .
- AKÇURA, Yusuf
1976
- Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: VII, Sayı: 73.
- AYVAZOĞLU, Beşir v.d.
1986
- Mehmet Akif ve Safahat*, İstanbul: Tercüman Tesisleri .
- AYVERDİ, Samiha
1976
- "Mehmet Akif'in Gayesi", *Türk Kültür ve Medeniyeti* (Makaleler), c. I, Ankara: A.O., TKMAE Deneme Yayınları.
- BERKES, Niyazi
1978
- Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları: 7.
- BOŞNAKOĞLU, Hasan
1981
- İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları*, (İkinci Baskı), İstanbul: Er-Tu Matbaası.
- COSER, A. Lewis
1972
- Sociology Through Literature*, (Second Edition), Englewood Cliff, N.J: Prentice-Hall.
- ÇANTAY, Hasan Basri
1966
- Akıfname (Mehmet Akif)* İstanbul: Ahmet Sait Matbaası .
- DOĞRUL, Ömer Rıza
1986
- "Mehmet Akif'in Hayatı", Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Ömer Rıza Doğrul (der) (Yirminci Baskı), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- 1986
- "Mehmet Akif'in Eserleri" Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Ömer Rıza Doğrul (der) (Yirminci Baskı), İstanbul: İnkılâp Kitabevi .

DÖNMEZER, Sulhi

1984

Sosyoloji, (Dokuzuncu Baskı), Ankara: Savaş Yayınları: 4 .

DÜZDAĞ, M.Ertuğrul

1979

Safahat Tetkikleri, İstanbul: Med Yayınları No: 3 .

1987

Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar, İstanbul: Fatih Yayınevi.

EKİZ, Osman Nuri

1985

Mehmet Akif, İstanbul: Toker Yayınları No: 1 .

ERDOĞMUŞ, Zeki

1987

"Çağdaş Sosyoloji Teorilerine Genel Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, I (2) .

1976

"Sosyolojinin Tanımı, Konusu, Amacı ve Sınırları Nihat Nirun ve Zeki Erdoğan, *Sosyoloji* Ankara: M.E.B. Yaykur Açık Yükseköğretim Dairesi.

1976

"Sosyalizasyon" Nihat Nirun ve Zeki Erdoğan, *Sosyoloji*, Ankara: M.E.B. Yaykur Açık Yükseköğretim Dairesi.

1977-1978

"Ziya Gökalp'te Sosyo-Kültürel Bütünleşme ve Sosyo-Kültürel Çözülme" *Türk Kültürü Araştırmaları (Ayrıbasım)* Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

ERGİN, Muharrem

1986

"Atatürk ve Akif", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55 (Aralık).

- ERİŞİRGİL, M.Emin
1986
İslâma Bir Şairin Romanı Mehmet Akif,
Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Ya-
yınları No: 28.
- ERSOY, Mehmet Akif
1986
*Safahat, Ömer Rıza Doğrul (der), (Yir-
minci Baskı), İstanbul: İnkılâp Kitap-
evi.*
-
- 1976
*Kur'anı Kerim'den Ayétler, Ömer Rıza
Doğrul (der), İstanbul: Nakışlar Yayın-
evi.*
- FERGAN, Eşref Edib
1938
*Mehmet Akif Hayatı-Eserleri, (İkinci
Baskı), İstanbul: Abdullah Işıklar Ki-
tabevi.*
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri
1947.
*İctimaiyat, İstanbul: İstanbul Univer-
sitesi Yayınlarından No: 319.*
- GÜKYAY, Orhan Saik
1986
*"Mehmet Akif Ersoy'un Dili Üzerine",
Milli Kültür Dergisi, Sayı: 55, (Ara-
lık).*
- HANÇERLİOĞLU, Orhan
1986
*Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, İstan-
bul: Remzi Kitabevi.*
- KABAKLI, Ahmet
1987
*Mehmet Akif, (Altıncı Baskı), İstanbul:
Türk Edebiyatı Vakfı Edebi Eserler Di-
zisi: 4.*
- KAHRAMAN, Ahmet
1975
*Dinler Tarihi, (Dördüncü Baskı), İstan-
bul: İlhan Yayınevi.*
- KAPLAN, Mehmet
1983
*"Akif Açık Oturumu", Türk Edebiyatı
Dergisi, Mehmet Akif Özel Sayısı (Mart)*

- KARAHAN, Abdulkadir
1986
"Mehmet Akif Ersoy'un İslāmî Görüşü"
Milli Kültür Dergisi, Sayı: 55, (Aralık).
- KARAKOÇ, Sezai
1985
Mehmet Akif, (Beşinci Baskı), İstanbul:
Diriliş Yayınları No: 9.
- KONGAR, Emre
1981
*Toplumsal Değişme Kurumları ve Türkiye
Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi Ya-
yınları.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi
1964-1966
"Edebiyat Sosyolojisine Giriş", *İstan-
bul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*,
Sayı: 19-20.
- KUKUL, Halistin
1986
"Asım Yahut VI. Safahat'ta Milli Eği-
tim Meselesi Olarak Türk Gençliğinin
Gayesi ve Hedefleri". *Milli Kültür Der-
gisi*, Sayı: 55. (Aralık).
- KUNTAY, Mithat Cemal
1986
*Mehmet Akif Ersoy, Hayatı, Seciyesi,
Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları No: 280.
- KURNAZ, Cemal
1986
"Akif'in Şiirlerinde Halka Hitap Etme
Düşüncesinden Kaynaklanan Özellikler",
Milli Kültür Dergisi, Sayı: 55, (Ara-
lık).
- KURTKAN, Amiran
1976.
Genel Sosyoloji, İstanbul: İstanbul
Üniversitesi Yayınları No: 2144.
-
- 1978
Sosyal İlimler Metodolojisi, İstanbul:
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Yayınları.

1980.

Sosyoloji, (Üçüncü Baskı), İstanbul:
Milli Eğitim Basımevi.

NALBANDOĞLU, Muhiddin

Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı, İstanbul:
Zümrüt Yayınları.

NİRUN, NİHAT

1981

*Sistemik Sosyoloji Açısından Ziya
Gökalp*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

1976

"Sosyal Değişme" Nihat Nirun ve Zeki
Erdoğan, *Sosyoloji*, Ankara: M.E.B.
Yaykur Açık Yükseköğretim Dairesi.

NİRUN, Nihat, ÜNER, Alev
ve

BOZKURT, Nurten

Sosyoloji, Ankara: Milli Eğitim Genç-
lik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 592.

OKAY, Orhan

1985

"Şehitlikte Bir Şair Mehmet Akif",
Türk Kültürü Aylık Dergisi, Sayı: 265,
(Mayıs).

OZANKAYA, Özer

1984

Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü,
(Üçüncü Baskı), Ankara: Savaş Yayınları.

ÖZÇELİK, Mustafa

1986

"Mehmet Akif Ersoy İçin Bir Biyografik
Denemesi", *İlim ve Sanat Dergisi*, Sayı:
10, (Kasım-Aralık).

ÖZER, Ali

1986

"Mehmet Akif'in Eğitim Görüşleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No: 439.

ÖZTÜRK, Bekir

1986,

"Mehmet Akif Ersoy ve İstiklâl Marşımız", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55, (Aralık).

SENCER, Muzaffer

1981

Yöntembilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SUBAŞI, Muhsin İlyas

1986

"Akif ve Çağdaşları", *Mehmet Akif Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, (Aralık).

TANSEL, Fevziya Abdullah

1973

Mehmet Akif Ersoy Hayatı Ve Eserleri, (İkinci Baskı), İstanbul: İrfan Yayınevi.

TAPLAMACIOĞLU, Mehmet

1975

Din Sosyolojisi, (İkinci Baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayını: 121.

TARLAN, Ali Nihat

1971

Mehmet Akif ve Safahat, İstanbul: Nida Yayınevi.

1986

"Akif'in Ölümünün İkinci Yılı Dönümü Münasebeti ile Üniversite Konferans Salonunda (Dr. A.N.Tarlan) Tarafından verilen Konferans", *Mehmet Akif Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, (Aralık),

TEVETOĞLU, Fethi

1986

"Bayrağa Sardığım Yüce Şair", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55, (Aralık).

TİMURTAŞ, Faruk Kadri

1962

Mehmet Akif ve Cemiyetimiz, İstanbul: Yağmur Yayınevi.

1971

"İstiklâl Marşı ve Mehmet Akif", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 41, (Mart).

TOPÇU, Nurettin

1970

Mehmet Akif, İstanbul: Hareket Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer

1984

Türkiye'de Siyasal Partiler, c.I, (İkinci Baskı), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

TURAL, Sadık Kemal

1982

Zamanın Elinden Tutmak, Edebiyat Nazariyatı-Edebi Tenkit Örnekleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

TURHAN, Mümtaz

1987

Kültür Değişmeleri, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınevi No: 20.

TURINAY, Necmettin

1986

"Nesrin Varoluşlarını Zorlayan Bir Şair", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55, (Aralık).

Türk Dil Kurumu

1982

Türkçe Sözlük, (Gözden Geçirilmiş Altıncı Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu

TURKDOĞAN, Orhan

1987

Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 736.

UÇMAN. Abdullah

1986

"Mehmet Akif'in Milli Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri", *Milli Kültür Dergisi*, Sayı: 55, (Aralık).

ÜLKEN. Hilmi Ziya

1969

Sosyoloji Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları: 9

VAKKASOĞLU. A. Vehbi

1983

İslâm Şairi Mehmet Akif, İstanbul: Cihan Yayınları.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**